

У Л Е С Я
У К Р А Ї Н К А

Лесе Українка

Бібліотека поета

У **ЛЕСЯ**
УКРАЇНКА

Поезії

ТОМ

1

Радянський письменник
Київ-1961

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*М. П. Бажан, О. Є. Засенко, С. А. Крижанівський,
А. С. Малишко, М. Л. Нагнибіда, Л. М. Новиченко,
Л. С. Первомайський, М. Т. Рильський, П. Г. Тичина.*

*Упорядкування, вступна стаття і примітки
Оле́га Бабишкіна*

БЕЗСМЕРТНА ІСКРА ПРОМЕТЕЯ

(Поезія Лесі Українки)

Світ не знав такої постеси. Була Сафо, що від неподіленого кохання складала палкі і ніжні вірші. Була Марія Стюарт, в передчутті смерті виливала вона в сонеті свій біль, римованим рядкам повіряла жаль і смуток. Поетесою була й Олена Пчілка — рідна мати геніальної Лесі. Ще 1890 року вона силкувалася наставляти доньку у світі поезії й, даруючи їй альбом для віршів, напучувала, що «поезія є всюди, хоч не всякий її бачить:

Тільки пчола пізнає
Мед, затаєний в квітці,
Тільки поет на всьому
Бачить прекрасного слід!»¹

Олені Пчілці було й нествямки, що її дев'ятнадцятирічна донька, така чуйна й уважна до всього гарного, вже навчилася помічати не одну красу, а й усе, що нищить прекрасне в людині і природі. Віддаючи належне

¹ Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР, ф. 2, № 11.

Сафо, і Марії Стюарт, і рідній матері-поетесі, Леся Українка побачила іншу мету поезії —

Як допомогти в безмірнім людським горі?
Як світ новий з старого збудувати?

В її руках поетове перо стало грізною зброєю. Вища краса розкрилася в боротьбі. Безсмертна іскра богоборця Прометея запала глибоко в серце і загорілася ясним вогнем. В промінні цього вогню світ пізнав творіння української поетеси, сповнені філософських роздумів про людину осайного і пристрасно очікуваного майбутнього, сповнені незборимої сили заперечення зла і ствердження добра. Ця поетеса — Леся Українка.

Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка) прожила короткий вік. Народилася вона 25 лютого 1871 р. в м. Новограді-Волинському, померла 1 серпня 1913 р. в м. Сурамі в Грузії. Понад тридцять років віддала українській літературі, від першого вірша — «Надія», написаного дев'ятирічною дівчинкою, до «Оргії» й «Казки про Велета», позначених лютим 1913 року. Коли згадати, що на ці ж роки припадає безупинне змагання з туберкульозом, який захопив Лесю Українку на порі її одинадцятій весни і спричинився до тяжких операцій та нелюдських страждань, поступово руйнуючи весь організм, мусимо дивуватися винятковій мужності й працездатності геніальної поетеси. Безперечно, і тяжка хвороба, і відчутні тривалі болі, і хвилинні радощі впливали на твори Лесі Українки, але ніколи вони не були виявом вузько особистого. І. Франко назвав її чи не поодиноким мужчиною на всю тогочасну соборну Україну — і ця гіпербола мала підстави. Героїзм, з яким поетеса переборювала свої муки, не давши жодного рядка в друк, де б особистий біль став домінуючою нотою, непримиренність до байдкування і неробства, до угодовства й ком-

промисів робили Лесю Українку наймужнішою не лише серед жінок, а й серед численних тогочасних поетів. Шанобливо схиляючись перед стійкістю Лесі Українки в боротьбі зі злигоднями, що випали на її долю, ми ще більше шануємо в ній поетичне слово, вільне і бойове, яке вірно служило визвольним ідеям народу і залишилося взірцем для поетичних поколінь.

В своєму розвитку поетеса переживала і певні кризи, і вагання в розумінні та сприйнятті того або іншого вчення, але ніколи не відступала назад, ніколи не робила кроку вбік, ніколи не скорялася перед владою сили, служила лише правді, служила рідному народові, робила все для того, щоб він у колі братерських народів зажив вільним і щасливим життям.

Леся Українка зростала в інтелігентному середовищі родин Косачів і Драгоманових, в яких завжди жили волелюбні традиції, що спонукали її діда Якова Драгоманова взяти участь у декабристському повстанні, її дядька Михайла Драгоманова назавжди емігрувати за кордон, а батька й тіток — Петра, Олену й Олександрю Косачів зв'язати своє життя з нелегальними народовольськими гуртками. Це сприяло тому, що Леся Українка ще змалку була вільна від релігійних забобонів, могла критично поставитись до біблійних та євангельських легенд і в своїй творчості пізніше взяти з них лише народні перекази, які в її переосмисленні стали запереченням як релігії взагалі, так і християнства зокрема. Віддаючи належне героїзмові й самовідданості народовольців, поетеса ще молодою дівчиною зрозуміла, що не їхніми шляхами можна прийти до визволення народу з кайданів самодержавства. Вона стала учасницею соціал-демократичних гуртків у Києві, а її погляд звернувся до марксистського вчення. Не все у ньому розуміючи й сприймаючи до кінця, вона побачила, проте,

що саме це вчення приведе трудящих до жаданої мети соціального й національного визволення, і в міру своїх сил і можливостей ще на зорі утворення робітничої соціал-демократичної партії допомагала їй своїм поетичним словом. Леся Українка взяла діяльну участь у перекладах і популяризації соціалістичної літератури і в «Додатку від впорядчика до українського перекладу книжечки «Хто з чого жиє» польського соціаліста Ш. Дікштейна писала: «...щоб слушний час настав для повного визволення всіх робітників з неволі: *«Робітники всіх країв, єднайтесь! Єднайтесь, як вільний з вільним, рівний з рівним! Чия правда, того буде й сила!»*».

Близька до визвольного руху взагалі й до пролетарського зокрема, Леся Українка віддавала йому всі сили, і це, як відзначала ще дожовтнева «Рабочая правда», зробило її поетесою — другом робітників, поставило в перші лави борців за повалення самодержавства і встановлення нового, справедливого ладу, заснованого на соціалістичному вченні.

Всебічно обдарована, з тонким відчуттям музики й малярства, з нахилом до засвоєння багатьох мов, людина філософського складу мислення, Леся Українка, спробувавши сили в різноманітних жанрах красного письменства, найповніше виявила свій талант в поезії — спочатку в ліричній та ліро-епічній, а потім і в драматичній.

Виступивши в поезії з дитячих літ, Леся Українка дивувала часто недитячим сприйманням навколишнього, своїми думками про неправду і поневолення, в якому перебував народ. Навіть перший її вірш «Надія», написаний ще дівчинкою, вражає тонким відчуттям туги за рідним краєм, за волею, яку довелося пережити в засланині її рідній тітці. Звісно, серед ранніх поезій Лесі Українки багато справді дитячих — і безпосередністю, і наївністю висновків, і наслідуванням старших товаришів

по перу. В ранніх поезіях і думки, і слова нерідко переносилися з іншого голосу. Тому навіть у дівочому віці вона ще бачить на небосхилі громадсько-політичної боротьби три зірки, що сяяли повстанцям 1789 і 1793 рр.:

Коли я погляд свій на небо звожу,—
Нових зірок на йому не шукаю,
Я там братерство, рівність, волю гожу
Крізь чорні хмари вгледіти бажаю,—
Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі...
(«Мій шлях»)

В умовах царського самодержавства, коли народ був позбавлений елементарних демократичних свобод, гасла французької буржуазної революції зберігали свою революціонізуючу силу. Та з кожним роком передовим людям Росії і України ставало ясніше, що цих трьох зірок замало, щоб визволити трудящих з-під гніту царату, з ярма соціального і національного поневолення. В кращих творах політична програма Лесі Українки наближалася до принципів пролетарської визвольної революційної боротьби. Це дало їй право зватися поетесою — другом робітників, співцем боротьби проти всілякого гніту і поневолення, вірити в світле майбутнє людства, здобути в революційній боротьбі, працювати для нього і прозирати в осяйній далині обриси людини нового світу.

Леся Українка була поетесою-борцем. Її цікавили люди героїчні, борці, вона писала про їх пориви, їх волю, відданість справі, якій вони присвятили своє життя. З багатьох рисочок, розсипаних у різних поезіях Лесі Українки, постає величний образ такого борця. Особисте життя поетеси склалося так, що єдиною її зброєю стало слово. Тож не дивно, що героєм її творів став не просто борець, а борець, обдарований поетичним, мистецьким хистом. Здебільшого це ліричний або ліро-

енічний герой, думки якого і вчинки близькі та рідні самій поетесі, інколи це просто ліричний вираз власних грагнень і переконань. Велика художня і громадсько-політична сила цього узагальненого образу, розкритого в усіх своїх індивідуальних проявах, полягає в тому, що він втілює в собі те краще, що відзначало передових людей свого часу, що робило його виразом ідеалу людини в умовах передгрозя, першої російської революції і в назріванні великих історичних битв, у яких народиться перша в світі вільна соціалістична держава трудящих. Цей образ ідейно споріднений з героями прозових і поетичних творів Максима Горького, Яна Райніса, але художньо неповторний і своєрідний. В ньому, як і в героях творів згаданих великих сучасників Лесі Українки, поєдналися реалізм і революційний романтизм, але в кожного з цих письменників на свій, тільки кожному з них притаманний, лад. Коли ми спробуємо уявити образ героя Лесі Українки, то змушені будемо простежити його вияв і зростання від вірша до вірша, від поеми до поеми.

Ще змалку герой поезій Лесі Українки побачив людську долю, яка викликала в нього не розпач, а «бажання кращої долі, яснішої». За тим ідеалом поривалося й серце юної поетеси. Ще не довіряючи своїм слабим силам там, де їй «дотепніші люди не вбили» неолі, вона все ж сподівається, що її слово розважить людей, а може, навіть збудить вогонь у чиємусь серці. І хоч у санних віршах зрідка промайне мотив безпорадності і навіть нарікання на долю, як у того в'язня, що руки заломив з журбою, думка про вогнисте слово вже переймає її розум і почуття:

Чом я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?
Може б, та щира, гарячая мова
Зломила зиму!
(«Снівець»)

Не все ще ясно й зрозуміле поетесі, вона ще тільки шу-
катиме провідну зірку, але вслухайтесь в ці, безперечно
багато разів повторювані рядки:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

І далі, як твердий рішонець:

Такі я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні.
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!
(«*Contra spem spero*»)

В цьому вірші вже така снага життєствердження, пе-
ред якою відступають і особисті болі, така віра в силу
поетичного слова, що, здавалось би, природно неймовірні
речі стають вірогідними. Все засновано на гранично про-
тилежних контрастах: сміятись — крізь сльози, сподіва-
тись — без надії, сіять квітки — на морозі, від сліз гаря-
чих — розтане льодова кора. Де вже тут місце отій оспі-
ваній поетами, ще від Горація починаючи, золотій сере-
дині, шуканню зручної і спокійної доріжки у житті! Тут
не місце компромісам, квилінню й ваганням.

Або погибель, або перемога,
Сі дві дороги перед нами стане...
Котра з сих двох нам судиться дорога?
Дарма! повстанем, бо душа повстане.
(«*Сльови-перли*»)

Від сліз заржавіють кайдани — сами ж ніколи не спа-
дуть! -- говорить вона численним своїм сучасникам-пое-

там, які ллють рясні сльози над долею країни й рідного народу і в цьому вбачають свій патріотизм, навіть героїзм. Поетеса бачить прийдешність, віки потомні. Її уява прозирає майбутнє, а в ньому — на нашім світі влада світла стала!.. А це варте й самого життя! Отже — боротьба, сувора й нещадна. Поет стає борцем і знає, що його життя буде важке, щодня і щогодини наражатиметься на небезпеку. Ну що ж! —

Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!
(«Мій шлях»)

Поетеса не соромиться своїх сліз. І коли О. Маковей зауважив у рецензії на першу збірку Лесі Українки «На крилах пісень», що в її віршах багато сліз, вона рішуче повикреслювала з них все, що було виявом особистого горя. Лишилися не сльози, а сльози-перли, кривавії сльози, пекучі.

Говорять, що матері сльози гарячі
І тверде, міцнее каміння проймають;
Невже найщиріші кривавії сльози дитячі
Ніякої сили не мають? —

питає вона у всіх, до кого дійде її вірш. Туга за щастям народним, за словом-зброєю, за сльозами — пекучим вогнем — така сильна, що —

Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сирої землі
І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.
(«Горить мое серце...»)

Але навіть найпекучіші сльози не зарадять лихові, «сором сліз, що ллються від безсилля», бо—«Що сльозц

там, де навіть крові мало!» Люди століттями б'ються, щоб волюнку здобуть, ця боротьба тривала і запекла, її заповідав ще Прометей. І міф про прадавнього титана, що повстав проти земледержця, карався і не каюся, перейшов у її вірші. У «Сні» розповідає вона про той світовий оргán, який лише видобуде гук страшний і потужний, від якого перекинеться одвічний «світовий стрій». Ми не будемо твердити, що Леся Українка, пишучи ці рядки десь 1891—92 року, вже ясно розуміла, яка сила здатна змінити світовий лад панування, але зрозуміле одне — вона прагнула докласти всіх зусиль до того, щоб цей гук пролунав — навіть ціною її власного життя:

Хай я загину, та хай сяє мило
Над людьми сонцем правда і надія!

Поетеса почуває, що в ній і в її сучасників «вогонь Титана ще не згас», вона відчула його в минулому в повстанцях Спартака, вона роздмухує своїми віршами цей вогонь і прагне запалити пожежу, що спалить старий лад поневолення і визиску. Вона прагне розбудити сумління і вогонь у душах її сучасників і товаришів. Що з того, що сміливий нащадок Прометея знаходив смутну долю свого предка: йшов на вигнання, в тюрми, здобував «дочасну смерть у дикій самотині» — це доля борців, що стали до бою темної ночі. Та ця доля незмірно краща за слимаче животіння:

Брати мої, нащадки Прометея!
Вам не орел розшарпав груди горді,—
Бридки гадюки в серце уп'ялись.
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що здалека сіяє сніжним чолом,
Про в'язня звістку людям даючи!
(«Fiat nox!»)

І знову рішуче — гак чи ні? Жити або животіти — іншого вибору нема. Це було не тільки в віршах, це було і в характері самої поетеси. Вже ген пізніше, перебуваючи в Єгипті, поетеса споглядала гру в шахи. Один з гравців довго обдумував черговий хід. Леся Українка терпляче чекала наступного ходу, але не витримала й сказала гравцеві: «Або робіть хід, або я змішаю всі фігури на шахівниці. Треба ж нарешті на щось одважитись!» Про це розповів у листі очевидець, кримський винороб М. Охріменко. Ця рішучість і в образах поетеси. Погляньте, якої сили її туга, що зібралася в чорну хмару. Хмару огнем-блискавицею пронизує жаль, перуном б'є у серце. Ніч, пуща, чорна хмара — це тодішній лад самодержавний. Огонь, блискавиця, іскра Прометей — боротьба всіх чесних людей, що живуть не заради власного, дрібного, а заради щастя народу. Їх почуття — не дрібненькі, бо їх туга — ваги не має, бо їх біль шматує серце, бо їх серце — щохвилино розривається жалем, болем, сумлінням за те, що хоча б хвилина змарнована, не віддана боротьбі. Бо герой поетеси, як і вона сама, — людина великих громадянських почуттів, високого обов'язку перед людьми, перед народом. Коли ж поетеса пише, що

«Божая іскра» то тяжке прокляття,
Дикий і лютий пожар, —

то так воно і є. Божа іскра Прометей — вогонь поезії вимагає цілковитої офіри справі, якій поетеса присвячує своє життя:

Вогнища того не може людина
Ні запалить, ні вгасить,
В кого ж запала хоч іскра єдина,
Вік її буде носить!

(«Божя іскра»)

Поетеса прагне піснею стати, щоб вільно літати по світі, вона закликає свою пісню линути прудкою чайкою, яка не боїться, що в морі загине. Готова вийти одна у чистеє поле й помірятись силою з бурею, відчуваючи, що

Весняная сила в душі моїй грає,
Її не зломили зимові морози міцні,
Її до землі не прибили тумани важкі...
(«У чорную хмару зібралася туга моя»)

Сили і впевненості в цьому їй надають переможні, урочі досвітні вогні. Вони прорізали нічну пільму:

Досвітні огні вже горять.
То світять їх люди робочі.

І відтоді, десь з 1892 року, ці вогні, запалені робочими руками, стають провідною зорею поезії Лесі Українки. Думка про робітників як керівну силу в прийдешніх соціальних битвах з самодержавством і капіталістами проходить у публіцистичних працях Лесі Українки, у її полеміці з І. Франком, у написаній 1905 року фантастичній драмі «Осіння казка», у поезії 1903 року «Дим», в оповіданні «Помилка» і інших творах. Образ досвітніх вогнів пройде через усю наступну творчість. Поетеса залишиться вірною йому і в важкі дні реакції, що настали після поразки революції 1905—1907 рр., і в дні нового революційного піднесення, на які припадає останній період в житті і творчості Лесі Українки.

В «Досвітніх огнях» Леся Українка кинула клич:

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли,—
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.

Вона пішла за досвітніми вогнями, запаленими робочими людьми, вірно служила їм, віддавши свої сили, знання і талант боротьбі за соціальне визволення рідного народу, трудящих всіх країн. Коли Вітчизна поневолена, а народ позбавлений права на вільне життя, коли людині відбирається навіть право рідного слова, поетеса не може думати про якесь особисте щастя поза боротьбою. В серці вона плає інші мрії. Де вже тут мріяти про щастя, коли

Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!

(«Сльози-перли»)

Перше слово поетеси, перший звук її поетичної струни — «До тебе, Україно, наша бездольная мати». Вона, як і її ліричний герой, все зробить для того, щоб волею замайорів ясний прапор над її країною. В цьому її щастя, щастя — в боротьбі. Наш герой не чекатиме світанку, він сміло вирушить у далеку плавбу, незважаючи ні на грізні хвилі, ні на густий морок. Він прагне, щоб з ним пішло якомога більше відважних, звертається з зкликом до товаришів з недавніх літературних гуртків, таких завязятих на словах. Хай доведуть, що вони бійці, а якщо ні — то хай здобудуться на одвагу чесно визнати — «Не ждїть, не прийдем ми!» І коли нашому героєві стає особливо прикро, що деякі його вчорашні друзі — запальні юнаки проміняли найвище щастя боротьби за волю на дрібненький міщанський добробут царського урядовця, звикши «у неволі носити кайдани ржаві та важкі», він у хвилину розпачу ладен на все, аби тільки завалилась тюремна стїна царату:

Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покриє нас і наші імена!

(«Хвилина розпачу»)

В скрутну хвилину Пушкін, цькований царатом і його лакузами, кинув гіркі слова про рабський дух народу. В. І. Ленін в статті «Про національну гордість великоросів» писав: «Ми пам'ятаємо, що півстоліття тому великоруський демократ Чернишевський, віддаючи своє життя справі революції, сказав: «жалюгідна нація, нація рабів, зверху донизу — всі раби». Одверті і прикриті раби-великороси (раби щодо царської монархії) не люблять згадувати про ці слова. А, по-нашому, це були слова справжньої любові до батьківщини, любові, що журиться через відсутність революційності в масах великоруського населення. Тоді її не було. Тепер її мало, але вона вже є»¹. Це стосувалося 1914 року. Наприкінці ХІХ ст., в час жорстокої царської реакції Леся Українка не бачила революційності в масах українського народу, особливо серед інтелігенції, і журилася через її відсутність, кидаючи гіркі й вразливі слова:

Так, ми раби, немає гірших в світі
Фелахи, парії щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.
Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орліні крила чуєм за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.
(«Товаришці на спомин»)

В цих словах, сповнених докору, чувся заклик до боротьби, звернений до рідного народу. Чувся він і в заклику до всіх слов'янських народів, коли Леся Українка писала:

Міцний, як дуб кремезний, слов'янин
Покірно руки склав в кайданах паперових,

¹ В. І. Ленін. Про Україну. Держполітвидав України, К., 1957, стор. 407.

Та раз у раз поклони низькі б'є
Перед стовпом, короною вінчанним,
Порфірою укритим; стовп той є
По праву спадщини царем названий.

Свій вірш закінчувала дошкульними, просто образливими гідності людини словами:

Ні, ймення слов'янина не дарма
Синонімом раба між людьми стало!
(«*Slavus — sclavus*»)

Образливими? — Так, бо поетеса знала й розуміла, що гідність слов'янина приспана, але вона є в кожному серці. Біль за покірливість кинула ці слова Лесі Українки. Та вони йшли в парі з міцною вірою в те, що слов'янські народи мають досить сили, щоб скинути з себе пута рабства. Саме тому ці слова кидалися в обличчя — хай шмагають, але будять гнів, зненависть. Їх кидала поетеса, сповнена справжньої любові до своєї слов'янської батьківщини.

Ступаючи на шлях боротьби з царизмом, з угодоацями різного гатунку — від вірнопідданих монархістів до озвірілих буржуазних націоналістів, Леся Українка розуміла, що шлях боротьби довгий і важкий, що, можливо, її одного життя не вистачить, щоб прийти до перемоги, і що не їй судилося побачити осяяну країну волі. Ця думка проходить через численні поезії, написані в різні роки.

Ох, коли б мені доля судила
Хоч побачити ранню зорю! —

з мукою писала вона в «Безсонній ночі» (1891). Атеїстка з природи, ствердивши цей свій погляд на життя виробленим світоглядом, вона закликала не покладати надій на якесь вигадане потойбічне життя, а прожити

тут, на землі, так, щоб не було сором ні перед сучасниками, ні перед нащадками. Тож вірність мрії, виявлена в активній щоденній праці-боротьбі, тож постійна наснага серця палючим вогнем любові й ненависті, тож — постійне гартування себе на крицю:

Я знаю се і жду страшних ночей,
І жду, що серед них вогонь той загориться,
Де жевріє залізо для мечей,
Гартується ясна і тверда криця.

Коли я крицею зроблюсь на тім вогні,
Скажіть тоді: нова людина народилась;
А як зломлюсь, не плачте по мені!
Пожалуйте, чому раніше не зломилась!

(«О, знаю я, багато ще промчить»)

Вона бачила борців, гартованих, мов криця, прагнула сама бути такою, такою ж вбачала і свою поетичну зброю. І така цілісність погляду на життя, власне місце в ньому і особисте покликання породили рядки, в яких чіткий ритм, ясні слова, що ніби дзвенять брязкотом мечів і шабель, переможним боем:

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ми чуємо, як виточується, гартується зброя — зміст знаходить відповідні звуки:

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту...

І зброя ця — невмируща, як невмируще слово, вона перейде до рук інших бійців, стане «кращим мечем на катів». І в цьому — покликання поета, розуміння того, що життя проживе недаремно:

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюремних речей.

Слова Лесі Українки зустрілися з голосом нових людей — російських соціал-демократів, стали зброєю у їх благородній боротьбі проти царату, як епіграф зайняли своє почесне місце в листівці Оргкомітету РСДРП в справі скликання II з'їзду партії. І поетеса могла бути спокійна за долю своїх палких слів: вона побачила, що дужі месники прийняли її зброю, кинулись з нею одважно до бою і що ця зброя гідно послужить їм у боротьбі.

В поезії Лесі Українки народилася нова людина, гартована на крицю. 1905 року ми зустріли її серед майстрів-робітників, що йшли на штурм крижаної гори самодержавства, побачили її в особі робітника-партійця, відчули її непримиренний дух у діях Неофіта-раба і в розважності та ясності мети, притаманних Будівничому. Ми побачили, як ще в середині 90-х рр. пісня поета-борця, не дбала про славу й вінки,

... чарує облогу ворожу
І будить на мурах обачну сторожу,
Заснуть не дає до зорі!

(«Пост під час облоги»)

Снаги й завзяття надавала поетесі величя мрія, мрія нова. Вона пішла за нею через нетрі і дикі терни. Не пройняла зима душу поетеси, не перемогла її весни, не поморозила квіти надії, жити було варт! Вона пристрасно тужила, щоб мрія не стала міражем, і в дні революції поетеса ствердила той шлях, на який ступила маленькою дівчинкою і яким пройшла все своє трудне й прекрасне життя:

Тільки — життя за життя! Мріє, станься живою!
Слово, коли ти живе, статися тілом пора.
Хто моря переплив і спалив кораблі за собою,
той не вмер, не здобувши нового добра.

І тоді поетесі вже стало байдуже, чи доживе вона сама
до дня визволення, чи доживуть її найближчі друзі:

Хочу дихать вогнем, хочу жити твоєю весною,
а як прийдеться згинуть за тебе — дарма!

Так народилася впевненість в неминучій і близькій
перемозі соціалістичної мрії над світом поневолення і
визиску, а з нею і стверджена соціал-демократичними
листівками з надрукованими її поезіями впевненість в
тому, що її слово стало зброєю на ворогів. Це дало під
стави заявити про те, що її слово житиме, розгориться
ясним вогнем:

Як я умру, на світі запалає
Покинутий вогонь моїх пісень,
І стримуваний племін засіє,
Вночі запалений, горітиме удень.

Безсмертя людини — в її ділах, безсмертя поета — в
його творах, якщо їх сприймуть нащадки. Леся Українка
мріяла, що світло зорі її поезії повік буде ясне, що

Інші будуть співці по мені,
Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Поєднаються в ясній акорді
І полинуть у ті небеса,
Де сіє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.

(«Зоря поезії»)

Так особисте поєдналося з громадським, хист поетеси
з хистом багатьох поетів.

Перекладаючи вірші одного німецького поета, Лєся Українка якось писала до М. Павлика:

Повірте слову, мій шановний друже,
Посмертного життя не хочу я собі...

і далі:

Піти у рай (хто має цю надію!),
Немає там ні горя, ні зітхання,
Але нема ні дружби, ні кохання,—
Такого раю я не розумію.

В цих напівжартівливих словах відбився ясний погляд поетеси на людські стосунки, на інтимне життя людини, зрештою на відносини між людьми в майбутньому суспільстві. На перший погляд може здатися, що такі висновки довірливі. Проте для них є всі підстави. Атеїстичні погляди Лєсі Українки не підлягають сумніву. Не викликає досі в дослідників заперечення і те, що в своїх поезіях і драмах Лєся Українка витворювала образ людини, який би узгоджувався з її мріями про творця і будівника нового, вільного, соціалістичного суспільства. У вірші «Не хутко те буде...», написаному під впливом роздумів над поразкою першої російської революції, Лєся Українка говорить про її сприйняття майбутнього і відтворення його в художніх образах, в сюжетах:

І теє, що буде,
здається мені вже минулим: ті люди,
їх речі й події знайомі мені,
мов чула їх в казці, мов бачила в сні
ще здавна, ще змалку... Так, наче сі тіні
жили десь зо мною в незнаній країні.
І я до їх рвуся у ту далечінь,
де спогад про мене вже буде, мов тінь
від того листка, що зірвався до ранку
і в сутині зник, мов у снів серпанку...

Для атеїстки Лесі Українки народні уявлення про рай були одним з виявів думок про щасливе майбутнє, коли не буде ні злигоднів, ні поневолення, коли буде воля і радість на землі. Розглядаючи в цьому плані народні уявлення про майбутнє вільне життя, Леся Українка в статті «Утопія в белетристиці» категорично заперечила погляди на нове суспільство як таке, що не міститиме в собі боротьби. В майбутньому Леся Українка прагне побачити насамперед вияви життя, а не якогось безцільного вмирання людства від достатку. І митець, який правдиво покаже читачеві майбутнє, «якби він малював життя, то змалював би у всякім разі й боротьбу з її стражданнями і, може, навчив би нас любити й поважати її, яко високий й конечний життєвий чинник». А далі йдуть слова, які прямо вказують на різницю між почуттями людини і їх виявом у тодішньому, капіталістичному, суспільстві — і в новому, прийдешньому: «Адже не страждання, кінчене сполучене з боротьбою, робить її часто ганебною й брудною, а ті умови, в яких вона відбувається тепер». Ці слова й думки знайшли своє продовження в відомих висловах Олександра Довженка про боротьбу людини й її почуття в майбутньому комуністичному суспільстві, коли людина літатиме в космосі, втрачатиме своїх близьких і рідних і страждатиме від того. Створюючи земний рай, людина відмовиться від первісного уявлення про відсутність у ньому пристрастей і кохання, любові і дружби. Вони будуть, як буде і страждання, але зникнуть ті соціальні причини, що спотворювали людські почуття в приватновласницькому світі, що перетворювали саме життя людини на безперервний ланцюг мук і страждань. Тож коли ми повернемося до героя ліричних творів Лесі Українки, ми побачимо в ньому людину, якій не чужі всі людські почуття, людину, що страждає від відчуття неможливості

зажити повним життям, будучи скованою хворобою, людину, що ніжно любить і пристрасно ненавидить, побачимо людину великої душі і палкого серця.

Життя для Лесі Українки та героя її поезій— це безупинна боротьба, змагання, дружба і кохання. Люблячи добро, мусиш пристрасно ненавидіти зло, боротися з ним в ім'я добра.

Що ж! тільки той ненависті не знає,
Хто цілий вік нікого не любив!
(«Товаришці на спомин»).

Герой віршів часто уподібнюється до самої поетеси. Йому так само довелося прожити довгу зиму, не виходячи з приміщення, він не раз ловить себе на думці, що молодощі, кохання і все, «чим красен людський вік убогий» — все те було, — «та тільки за вікном». Його весна — не така, як у всіх. Вона тим жаданіша, що поетеса (а з нею й її ліричний герой) вистраждала її. Образ весни проходять багатьма поезіями Лесі Українки, набуваючи різних значень — весни в природі, весни в почуттях героїні, змученої роздумами над тяжким становищем країни і нечисельністю самовідданих борців за її визволення, весни в громадсько-політичному житті людства, нарешті весни як провісниці кохання. Леся Українка — поетеса мужньої, самозреченої боротьби. Та водночас це й тонкий лірик, співець прекрасного й надихаючого кохання.

Весна в настрої поетеси і її героя весь час бореться з осінніми настроями смутку, негоди. Ні поетеса, ні її поетичний герой не схильні піддаватись осіннім настроям, але вони якийсь час опираються весні в почуттях, повоюючись, що їх повинь захопити, відірве від того, що складає основу їх життя, — соціальної боротьби.

Довго я не хотіла коритись весні,
Не хотіла її вислухати...--

лише поетеса. Та побоювання були даремні, а опір — не сильний. В її душі борються супротивні думки і почуття —

... В тебе ж серце живе, бо ще б'ється!
Тихо думка шепоче: «Не вір тій весні!»
Та даремна вже та осторога,—
Вже прокинулись мрії і співи в мені...
Весно, весно,— твоя перемога!

(«Перемога»)

Цю перемогу ми побачили в «Кримських відгуках» Душевне збентеження; думки про південний край і своє добровільне заслання, викликане станом здоров'я і вимогою товаришів уникнути арештів, хвиля яких прокотилася Києвом; симпатії, віддані подоланим, але не скореним; віра, що для неї настане нова весна і новим вогнем запалають її полум'яні слова,— такий загальний зміст поезій цього циклу. В ньому є свій логічний розвиток, підкорений розгортанню думки. Цей розвиток іде не по прямій висхідній, а спадами і піднесеннями почуттів.

Перший вірш з циклу — «Імпровізація» — зразок інтимної лірики. В ньому все насичене чарами південної природи, чарами розквітаючих почуттів. Квіти гранатів розкриваються, «мов поцілунки палкі на устах», «мов поцілунки рубінових уст»; затихають північні вітри між запашних куців лавру, «наче зітхання жаги»; схиляється до кипариса пишна магнолія, «як молода до свого нареченого»; біла хвилька горнеться до прибережного каміння, навіть понурий камінь засяяв назустріч коханій. І тільки дівчина гамує серце, змушує його бути байдужим до чарів кохання, коли вся природа розкрива обійми найніжнішим почуттям. Та ствердження незмірно сильніше, ніж заперечення. Хіба порівняння з червоними

квітками гранати, з запашними лаврами й пишною магнолією, з кипарисом струнким і білявою хвилечкою і променем сонячним і срібним сявом місяця може зрівнятися з млявим запереченням —

Спи, моє серце! нехай там у гаю
Квіти гранати палкі розцвітають...

Спи, моє серце! хай вітри північні
В лаврах лагідних тремтять, затихаючи...

Це й не заперечення, а просто спроба затамувати народжені в серці почуття. Хто так уважно й закохано помічає розквітлу природу, надихає її жагою кохання, серце того вже повне найполум'яніших почуттів.

Білії квіти тремтять в темних кучерях,
Але серпанка немає на їх.
Щире кохання не вкрите серпанками...

Так в поезії розкрилися і ніжні, соромливі почуття дівчини, і намагання ухилитися від почуття що заповнило її, і цнотлива соромливість, і чистота кохання, що не потребує ховатися від світу за темними або прозорими серпанками. Таке кохання могло постати тільки в Криму — з його лаврами і магноліями, кипарисами і білими хвилечками — саме таке кохання, а не кохання взагалі.

Туга за милим, сподівання на його приїзд переймають третю поезію циклу «Східна мелодія». Вірність почуттю, яке не згасає в дні розлуки, розкривається в образах, що можуть виникнути знову ж таки лише в південному краї. Вкриваються гори багрянцем кривавим, — загоряється жалем серце дівоче; прощаються гори з західним промінням сонця — серце стискається від жалю при прощанні з милим. Зовні — це ніби застосування народно-пісенного паралелізму, по суті — обставини, в

ликих розвиваються почуття, обставини, що посилюють враження від розставання й сподівання на близький приїзд. Мрії порівнюються з чайками. Бистрокрилі не чайки, а мрії. А далі виникає образ вогника на високій вежі в домівці дівчини, що вічно світитиметься, як символ вірного кохання, як маяк, що просвічує доріжку милу. І, нарешті, гілочка з кипариса, рясно полита сльозами, виростає в струнке дерево, що перевищить найвищі мінарети. Тут і всевладна сила кохання, могутніша за людські будови й осередки духовного гноблення, які не мають сили над великим почуттям, тут і гірка свідомість того, що милого доведеться чекати довго-довго, може, все життя, доки не виростуть кипариси. Звідси й «чорна смутна фереджія», і сльози, що зростають кипарис, і туга, що переймає всю поезію.

Леся Українка мала за звичай об'єднувати свої поезії в цикли. Це був не просто композиційний засіб, що зводив до купи певну групу віршів, написаних в одній місцевості або об'єднаних близькою думкою. Як правило, ці вірші циклу завжди творять певну цілість ідеї, яка розвивається від вірша до вірша, варіюючись і зростаючи, доки не приходить до свого чіткого і повного виразу. Так і в «Кримських відгуках». Розмова про щасливе й смутне кохання змінюється «Уривками з листа». Герой поетеси здійснюється все вище й вище безплідною скелею й мало не на верхів'ї її знаходить квітку з латинською назвою, квітку, що, всупереч посусі й вітрам, виростає, пробивши своїм корінням безплідне каміння, й зацвіла яскравим червоним цвітом.

Нам, поетам, годиться назвати її «ломикамінь»
І шанувати її більше від пишного лавра.

Саме таких рядків ми повинні були сподіватися від Лесі Українки, поетеси, що жадала виростити квіти на

морозі, без надії сподіватись. Ломикамінь став для неї символом здійснених жадань. Не випадково й архітектоніка вірша перекликається з подібною архітектонікою найбільш програмових віршів поетеси, зокрема «Досвітніх огнів», особливо в другій частині «Уривків з листа» — нагромодження всього мертвотного, порох душить людей у безводному громадді, все ніби вимерло — і раптом, як різкий контраст, — червона квітка ломикаменю. Вона все перемогла і розквітла над смертю і зморою як життєстверджувальний символ.

Цикл сягає слогадами в дитячі роки. Лесю вавив гордий оклик подоланого, але не переможеного лицаря — «Убий, не здамся!», її чарувала смілива мова бранки: «Ти мене убити можеш, але жити не примусиш!» Якщо випала короковка з рук бійця, а вона не має сили підняти її, то краще відкриє собі жили, зірве завої й бинти, що тамують кров у ранах, ніж дивитиметься на поразку і продовжуватиме жити:

Будь проклята кров ледача,
Не за рідний край пролита!

Зникло марево бойовиськ, лишилися мрії. Відчуття бездіяльності стискає серце. В ці дні Леся Українка писала до сестри: «Не скрию від тебе, що бувають у мене хвилини розпачу, коли мені здається, що все даремне, що я от-от упаду на дорозі і важкий хрест задавить мене, але се хвилини тільки, взагалі ж я думаю, що хоч сама не житиму, та завжди буду в силі помагати жити іншим, хто тільки схоче моєї помочі... Недарма я часом порівнюю себе з плющем, єсть в мені щось смуткове, через те, може, люди в журбі горнутья до мене, через те, може, й чуже горе ніколи не здається мені пустим, невартим уваги». Під цей настрій постали й «Мрії», що закінчуються словами прокляття ледачій крові. Кожен

день, не відданий боротьбі, поетеса вважала прожитим марно, рівнозначним злочину. Боляче переживаючи змову ніч на чужині, Леся Українка не зважає ні на політичний морок, що укутав країну і закрив перед нею світанкові зорі, ні на особисті нещастя. В її поезію могутньо входить червоний колір, колір повстання і перемоги. Один за одним проходять спогади, одна картина змінюється іншою, а червона барва пісень поетеси лишається такою ж яскравою, як той колір, в який було забарвлене світання:

Мінилася ясна зоря, мов рубін,
Шарілося море від сонця вітання...

Поезія, що служить народові, осяяна червоними вогнями пролетарського визвольного руху,— непереможна. Вона не гільки бадьорить народ, а й впливає нові сили в оспалий організм, вселяє віру в силу власного слова, в потрібність його народові:

Нехай мої співи й садочки квітчасті
Заснули, оковані сном зимовим,—
Весною й пісні, і квітки на гранаті
Вогнем загоряться новим!

До циклу «Кримських відгуків» входить також драматичний етюд «Іфігенія в Тавриді». Думка про загибель неприйнятна Іфігенії, як і її авторці, яка в одному з листів порівнює себе з героїнею стародавніх греків. Її думка підказує, що вона змагається з богами. Чи ж під силу це людині, зробленій, за повір'ями, з глини, по-стати проти сили землерушителей? Так думка знову на-вертається до міфа про Прометея, який створив людину, вдихнув їй душу і святний вогонь боротьби:

Ти, Прометею, спадок нам покинув
Великий, незабутній! Тая іскра,
Що ти здобув для нас від заздрих олімпійців,
Я чую пал її в своїй душі...

Прометеєва іскра вела Іфігенію на жертовник «за честь і славу рідної Еллади». Як Іфігенія, поетеса виїхала в Тавріді, щоб уникнути розправи, щоб за волею товаришів по боротьбі зберегти своє слово, потрібне народові, країні. Це була воля Прометея, подібна до тої, яка судила Іфігенії жити вдалині від Еллади. Цикл закінчується віршем «Весна зимова», поданим у срібному колориті. Думка переносить поетесу до далекого міста, до товариша, що в цей час сидить у клітці тюремній... Завжди пам'ятати про друзів, ніколи і ніде не забувати про безупинну боротьбу проти самодержавства, завжди бути в перших лавах борців — така ідея «Весни зимової», а з нею й лейтмотив усього циклу. Він засвідчив, що навіть найінтимніші переживання, найбільш особисті почуття в справжньої людини-борця невіддільні від думок про своє життєве покликання.

Приклад з циклом «Кримські відгуки» наводить на думку, що ще в 90-х рр. поетеса будувала свої ліричні поезії, групуючи їх ніби в передчутті творення більших речей — драматичних поем, драм.

Леся Українка з властивою їй скромністю викреслювала з віршів усе, що виявляло слабкість, асоціювалося з її важким життям. Тож коли майже через сорок років після її смерті упорядники подали збірку її поезій за різними, чернетковими автографами, вони дали читачеві поетичний сирець, ввели в тексти рядки, які дбайливо одвіювала, мов голову, сама поетеса.

Та є серед творчої спадщини Лесі Українки вірші, які вона не друкувала. Ці вірші — зойк душі людини, що на очах втрачає найдорожчого друга й не може йому нічим зарадити. Написані переважно 1901 року, вони стосуються Сергія Мержинського — київського марксиста, з яким протягом кількох років Лесю Українку зв'язувала найніжніша дружба. З цих віршів розкрилося

чуле серце людини, її готовність віддати своє життя заради того, щоб продовжити життя друга. Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти, захистити від злигоднів і невблаганної смерті... Жити для людини і в ім'я людини, віддавати своє серце, свій хист, свою душу людям — в цьому вищий принцип етики Лесі Українки. Краса віддавання себе боротьбі за щастя народу і окремої людини. Це про неї пізніше не раз писав Олександр Довженко, вслід за Лесею Українкою оспівавши безкорисливість людини нового світу. Жити для інших — ця думка проходить віршами, написаними в трагічний для Лесі Українки 1901 рік. Ця ж думка пройде по всіх наступних творах, вона визначить поведінку Мавки в «Лісовій пісні», вчинки Йоганни, жінки Хусової, вона керуватиме Долорес в «Камінному господарі» і визначатиме суворий рішенняць Мартіана. Як заповіт прозвучить вона в словах Антел з «Оргії» і у поведінці теслі в «Що дасть нам силу?», в «Орфеевому чуді», де визначиться остаточно покликання митця, його вищий обов'язок перед народом.

Поезія Лесі Українки часто обирала сюжети з сивої давнини далеких народів.

... Се вже не раз бувало:
Я на чужину йшла шукать надій —
Як в рідній стороні мені їх бракувало —
І оновлення силі молодій.

Тоді мені ота далека чужинна
Здавалась краєм вічної весни.
Так перелітняя приборкана пташина
Про вирій смутно марить восени.

(«Поворіт»)

Ці рядки якоюсь мірою допомагають з'ясувати нам, чому найактуальніші питання тогочасної дійсності Леся Українка трактувала в віршах про давній Єгипет, Іудею чи Елладу. Вона писала «Напис в руїні», де мова йшла

про гробниці стародавніх фараонів і марні намагання вчених прочитати збитий напис, який розкриє їм ім'я похованого в піраміді царя, а закликала до знищення царату і прославляла безсмертну працю народних рук і народного генія. Писала про стародавній Ізраїль, а думала про рідну Україну, так і не надрукувавши за життя вірш, що дешифрував звертання до прадавніх часів і країв. А вірш так і звався: «І ти колись боролась, мов Ізраїль. Україно моя». Розповідала про стародавній Вавілон, а думала про той недалекий час, коли впаде тюрма народів — царська імперія, цей новий Вавілон. Так було в віршах, так було і в драматичних творах. Пишучи про далекі часи, Леся Українка бачила сучасність і прийдешність і була поетесою сучасності в найточнішому розумінні цього поняття. Думаючи про далекі країни, вона в свої думки і поезії втілювала всю любов до рідного краю, всю свою боротьбу за визволення його з ярма соціальної й національної неволі.

Проте в Лесі Українки не бракувало поезій, де сьогочасна думка не обгорталась в еллінський одяг. Так було, коли вона писала про дим, що вкорочував віку італійським робітникам і в чорних хмарах якого вона побачила однакову долю трудящих всіх країн в умовах капіталістичного ладу. В дні першої російської революції вона написала «Пісні про волю», в яких на повен голос поставила вимогу створити нові пісні, відповідні революційній добі:

Пісню нову, щоб сіяла, як промінь,
щоб гомоніла й буяла, як племінь,
так, щоб червона ясна короґва
з піснею вкуні творила дива!

Для Лесі Українки особисте й громадське були невіддільні. В далекому Сан Ремо на березі Середземного моря спалахи хвиль у місячну ніч викликають у неї

асоціації з озброєною народною силою, що без упину йде на приступ твердинь тиранії. Думки, про збройну боротьбу народу, його перемогу і новий світ, що поставне на місці поваленого старого, переймають поетесу:

Людське море, ти, сило народная,
з чого ж ти собі зброю скуєш?
Що повстане на місці порожньому
Того світа, що ти розіб'єш?..

(«Гострим полиском хвилі спалахують...»)

В останні роки свого життя, перебуваючи то в Грузії, то в Єгипті, поетеса особливо тягнеться думкою до рідного краю. Це ми бачимо зокрема в циклі «Весна в Єгипті», де мова про Єгипет раз у раз наворачтається до порівнянь з Україною, з твердою вірою, що все буде гаразд, що воля привітає і Україну, і Єгипет. В той же час народжуються рядки, сповнені нещадної критики англійського колоніалізму, його звірства і розуміння того, що кожен народ, зокрема й єгипетський, має в собі досить сили, щоб скинути ганебний колоніалістський гніт з своїх пліч раз і назавжди покінчити з світом поневолення.

Леся Українка була поетесою сучасності, поетесою великих філософських питань. Вона володіла хистом висловлювати свої думки і погляди, весь запал свого палкого серця і гостроту небуденного розуму в ясних і зрозумілих образах. Її алгоричні образи здебільшого прості й зрозумілі. Для означення темних сил самодержавства, реакції в неї поширені образи темної, гнітючої ночі, густого мороку і туману, лихих привидів, чорних крил. Тема визвольного руху, самовідданості борців асоціюється з досвітньою зорею, з ясним промінням, з червоною барвою сонця, багряних квітів, з «червоними» словами. Вона часто вдавалася до образів з народних

легенд і повір'їв — про перелесників і упирів, гро Велета і Оха; до народних переказів, зафіксованих в біблїї, із яких релігійна оболонка спадала при першому ж доторку руки поетеси. Особливо охоче вдавалася вона до них в драматичних творах.

Інтерес до драматургії в Лесі Українки виник ще на початку 90-х рр. і виявився у відповідній структурі віршів, насичених діалогами чи написаних як монологи. Драматизм складав неодмінну основу багатьох поезій, створених у 90-ті роки. Перші спроби в жанрі драматургії стосуються середини 90-х рр. Це написані прозою драма «Блакитна троянда» і діалог «Прощання», уривки й начерки розпочатих, але так і не продовжених п'єс, часто навіть без заголовків. Першим драматичним твором, написаним віршами, була «Іфігенія в Тавріді» про тяжкий спадок Прометея — тяжкий і почесний. Його, як гідне, приймає Іфігенія, роблячи те, що треба справі рідної країни, хоч власна душа прагнула іншої форми боротьби. «Іфігенія в Тавріді» — драматичний етюд, написаний з дотриманням деяких правил старогрецької трагедії. В етюдї є хори, строфи й антистрофи, довгі монологи, єдність місця дії тощо.

Наступні твори написані на сюжети з часів стародавньої Іудеї й Вавілона. Це «Одержима», «Вавілонський полон» і «На руїнах». Пристрасне заперечення покори й болісні роздуми над покликанням співця, що ще раніше вилилося в рядках:

Все здалось до роботи: перевесло й шнур,
плуг, сокира й лопата виводили мур,
всяк, хто мав якийсь знаряд, мав працю собі,
тільки арфу співець почепив на вербі.

(Із циклу: «Невольницькі пісні»)

Що робить співець, коли народ у полоні? Що він робитиме, коли народ візьметься до рішучої оборони, а

потім і наступу на поневолювачів, де його місце? Ці питання становили одну з постійних проблем творчості Лесі Українки. Вони ставились і в «Вавилонському полоні», в «На руїнах». На вавилонських торжищах співець не повинен продавати свій талант, але він має право і повинен говорити про незгаслий вогонь боротьби в своєму народі, говорити про його неподоланність і щохвилинну готовність до боротьби. Не завжди народ розуміє своїх співців, і покликання поета, співця — терпеливо роз'яснювати народові шляхи, що приведуть його до боротьби й визволення. Співець повинен боротися за повне визволення людини з пут всілякого гніту — соціального, економічного, національного, духовного.

Закликом до духовного прозріння, визволення трудящої людини з тенет духовного рабства сповнена нагисана в дні першої російської революції драматична поема «В катакомбах». Неофіт-раб, шукаючи шляхів до повсталих рабів, визволяючись з пут духовної неволі, мріє побачити картину майбутньої «громади вільної без пастиря, дозорця і без пана». «В катакомбах» належить до найвидатніших антирелігійних творів у нашій літературі. Залізна логіка й переконливість думок Неофіта й його рішення йти до повсталих рабів мали велику революціонізуючу силу. Поема говорила про цілковиту можливість перемоги матеріалістичних поглядів над християнством, про потребу духовного прозріння трудящих, особливо важливі в умовах початку ХХ ст., коли боротьба з різними реакційними теоріями за визволення думки робітничого класу набула несбувалої гостроти. Важко було б у всій світовій літературі того часу знайти художній твір на подібну тему, що міг би силою своєї переконливості і ясністю поставленої мети зрівнятися з поемою «В катакомбах».

Не випадково Неофіт, усвідомивши, що він не піде по-

мирати ні за царя, ні за тиранів, ні за богів, ні за по-
тойбічне царство, проголошує знаменні слова про Про-
метея:

Я честь віддам титану Прометею,
що не творив своїх людей рабами,
що просвітив не словом, а вогнем,
боровся не в покорі, а завзято,
і мучився не три дні, а без ліку,
та не назвав свого тирана батьком,
а деспотом всесвітнім. і прокляв,
віщуючи усім богам погибель.
Я вслід його піду.

Філософська поема «В катакомбах» була своїми ху-
дожніми засобами спрямована на пропаганду революцій-
них поглядів. Значною мірою цими настановами керу-
валася Леся Українка її тоді, коли писала свою «Осіньну
казку» — остаточно не викінчену фантастичну драму, в
якій відбилася передчуття і перші події революції 1905
року. В листі до А. Кримського Леся Українка в ли-
стопаді 1905 року писала про той настрій, який опану-
вав її в дні революції: «... в поезії я тепер обдарована
несподіваною гармонією настрою моєї музи з громад-
ським настроєм (се далско не завжди бувало!). Мені
якось не приходиться навіть наказувати сій свавільній
богині про її «громадські обов'язки», так обмарив її су-
ворий багрянець червоних корогов і гомін бурливої юр-
би». Цей настрій видно і в «Осіньній казці». В образі
Лицаря Леся Українка геніально розкрила шляхи па-
діння всіляких дрібнобуржуазних «революціонерів», які
починали з палких промов про волю, «розпиналися за
хлопів» і погрожували тиранам, але не йшли далі пишно-
мовних слів; потім ці «революціонери» при перших же
невдачах втрачали віру, відмовляли інших від боротьби
і, зрештою, кінчали тим, що брудом і болотом обкидали
чесних борців, а сами пристосовувались до правлячих

кіл, здаючись на їх ласку. Найвищою мірою підлоти такого «лицаря» лібералізму є його відступництво від боротьби, в якому він виявляє повну байдужість до народних мас, до робітництва, що бореться за визволення всіх трудящих.

Чільне місце в фантастичній драмі належить робітникам. Вони виступають як руйнівники старого світу, йдуть на штурм кришталевої гори — твердині самодержавства. Ватажок робітників Будівничий вказує шлях до перемоги. Це шлях збройного повстання під червоним прапором. Хоч яка важка боротьба, але борці впевнені, що їх справедлива справа «скінчиться справжньою весною». В «Осінній казці» вперше в дожовтневій українській літературі, багатій на образи робітників, створено їх образи як представників свідомого класу для себе, а не класу в собі.

Поетеса, що однією з провідних тем своєї творчості обрала тему шокликання поета, співця, його місця в визвольній боротьбі, не могла обійти цього питання і в творі, присвяченому рушійним силам революції. А де ж буде поет, де буде співець? В образі Принцеси, яка знепиряється в Лицарі і разом з робітниками йде на штурм крижаної гори в боротьбі за волю, Леся Українка дала відповідь на це питання. Її слова, звернені до робітників, це слова самої Лесі Українки. Ще 1901 року вона писала в «Невільничих піснях»:

Непереможно прагну я поставить
там високо червону короговку,
де й сам орел гніздо не сміє звить!

Через чотири роки Принцеса вручає робітникам червоне покривало з словами:

Візьміть моє червоне покривало,
не день, не два його я шовком шила,
а золотом рубила у неволі.

співаючи невірницькі пісні,
чекаючи просвітлої години.
Тепера час — пора покрасуватись
мережанці.

Розглядаючи «Осіню казку» як алегоричний незакінчений твір, за прозорими образами якого виступають конкретні історичні сили революції 1905 року, помічаємо, що цей твір, при всій своїй романтичній умовності образів, все ж реалістичний з погляду вірності дійсному стану речей. Взявши до уваги, що в центрі п'єси стоять образи позитивні: робітники, майстри, Будівничий, Принцеса, що образами і величними ідеями «Осіня казка» скерована на утвердження нового, революційного, пролетарського, такий твір не можна розглядати лише в рамках критичного реалізму, а слід оцінювати як одну з перших ластівок шукання нового творчого методу, що пізніше оформився як реалізм соціалістичний.

Серед драматичних творів, написаних протягом 1903—1913 рр., особливу увагу привертають кілька. В драмі «У пущі», розпочатій ще в 90-х рр. і закінченій після революції 1905—1917 рр., ставиться філософське питання про умови, в яких найплідніше розвивається хист, про вічність і безсмертя художніх витворів, про причини, які призводять до занепаду таланту. Ці ж питання цікавлять поетесу і в її останньому великому творі — в «Оргії», але підсилені питаннями соціальної і національно-визвольної боротьби. Антей вірно служить рідному народові, не перетворює свій талант в забавку для панівних класів, не служить завойовникам. Коли він бачить, як його учні запроднують свій хист і своє сумління римським можновладцям, водночас запроднуючи й рідну країну, він, не маючи змоги боронитися, дає таким людям добрий приклад — краще вмерти, ніж запродуватись. Так категоричність поведінки чільного героя творів Лесі

Українки, безкомпромісність і відданість своєму народові, своїй країні становлять їх невідмінну рису від перших віршів до останніх драматичних творів. Ці ж риси притаманні й Мартіанові, який вірно й безкомпромісно, навіть ціною втрати для себе дітей, служить взятій справі.

Герой творів Лесі Українки завжди відчуває свою силу тоді, коли він з народом, він не протиставляє себе народові, а навпаки — черпає в ньому сили для себе, для спільної боротьби. Роберт Брюс тільки тому переміг, тільки тому поставлений народом на королівство, що він йому вірно служив, не занепадав духом від перших невдач, добре розумів своє місце в історії як виразника інтересів народу, а не як якась виключна особа. Дон-Жуан гине саме тому, що він ніколи не був справжнім «лицарем свободи», а тільки самовдоволеним деспотом, який прикривав своє егоїстичне ество вільнодумними балачками.

Драма-феєрія «Лісова пісня» — геніальний твір, що постав внаслідок гривалих роздумів поетеси над красою рідного краю і безсмертям творчих сил народу. Мавка пробуджує в Лукашеві не знані йому, приховані почуття краси, музики, незвичайний талант. Мавчина боротьба за людяне в людині, за людину — вінець досконалості природи — ніби закінчується трагічно. Лихо спіткало людей. Помер дядько Лев — знавець лісових таємниць, втілення народної мудрості; нещасливим було кохання Мавки і Лукаша, а сам Лукаш замерз у лісі. Але Мавка має в серці «те, що не вмирає». Навесні знову оживе зона зеленою вербицею — і нові люди гратимуть нових пісень, вслухатимуться в мелодії, що виникатимуть у шелесті вербових гілок, у співі сопілки. Життя не можна вбити, як не можна вбити вічно живе прагнення людини до волі, до щастя, до твореної краси. В цьому й

полягає життєстверджуюча ідея твору Лесі Українки. «Але й зимі на світі є кінець»,— закінчиться «осіння казка», оживе в новому світі і Принцеса, і Мавка — постать з іншого, омріяного казкового світу. Таким, як Мавка, не буде щастя в старому світі, спотворюючому людину; Мавки створені для нового життя в світі, в якому людина вільно розвине всі свої таланти, в якому не буде ні заздрощів, ні підлоти, ні підступності, де людина буде прекрасна фізично і духовно, житиме для людей і в цьому матиме своє найвище щастя. Де її духовне багатство буде таке безмежно велике, що людину смутитиме лише одне — вона не зможе часом всю себе віддати людям — і ближнім, і дальнім. То буде світ краси — краси людей, краси людських відносин, краси кохання, краси природи, найвищої гармонії природи й людини. Мавка відродиться в тому світі, до якого й прийде Лукаш, назавжди позбувшись того, що було в ньому від пласницької психології. Мистецтво стане невідмінною властивістю кожного. Мавка й була поетичною мрією про таке життя. Мавці не можна було лише очікувати цього щастя, вона боролася за нову людину вже в старому світі. Її зіткнення з цим світом було трагічне. Така була Мавка, такий був ліричний герой Лесі Українки, і в них поетеса втілила частку самої себе.

В останньому монолозі Мавки відбито матеріалістичне розуміння світу, думку про вічність матерії, про те, що у житті нічого не зникає і що настане той час, коли здійсниться повна гармонія у житті людини:

Легкий, пухкий попільець
ляже, вернувшись, в рідну землицю,
вкупі з водою там зростить вербицю,—
стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні.

радощі й тугу нестимуть мені,
ім промовляти душа моя буде.

«Лісова пісня» — архітвір Лесі Українки. Це твір справді народний — насамперед у геніальному відтворенні народних понять про красу, в любові до прекрасного, що заховано в житті і належить трудящій, творчо обдарованій людині, у відтворенні її нездоланного прагнення до краси, до перетворення самого життя в красу.

Написаний на пошану Івана Франка «Триптих» був своєрідним підсумком творчої праці Лесі Українки. В першому творі «Триптиха» — в поемі «Що дасть нам силу?» проходить думка — людина не повинна завдавати зайвих страждань братові по праці. Солідарність трудящих — сильніша за найважчу втому, вона додає снаги, щоб спокутувати провину перед «сином чоловічим». Що ж дасть нам силу? — цьому присвячено й наступний твір «Триптиха» — «Орфееве чудо». Будується нове місто. Три легендарні герої — Амфіон, Орфей і Зет, двигаячи величезні брили, закладають проломи у стінах. Герої знесилені, але розуміють, що без них ніхто не продовжить роботи, що вони повинні своїм особистим прикладом допомогти народові:

... тут потрібна сила героїчна,
от і судилось будувать нам трьом.
Як буде мур готовий, прийдуть люди
і докінчать хати, палаци й храми,
під захистом тривким їх праця буде
тривка й доладна. Ти тоді не будеш
рівнять їх до овечої отари —
то буде впорядкована громада,
народ, не гірший від своїх сусідів.

І тут гра Орфея надає снаги героям. Більше того, вона «скликає людей, пробуджує в них сумління і віру в свої сили, вони закладають проломи в стінах». Як

теслю з попередньої поеми «Триптиха», так і маси народу піднімає до праці розбуджене людське сумління.

Гей, браття! Диво сталося, дивіться!
Адже ж таки послухало каміння!

Провідна ідея твору — мистецтво має дивовижну силу надавати людям снаги в праці, воно піднімає їх на творчу роботу, пробуджує в людей віру в себе, згуртовує їх перед небезпекою ворожого нападу, надихає будувати нове місто, новий прийдешній лад. Найчастіше мистецтво вдається до людського сумління, і воно не лишається байдужим до цього заклик. Мистецтво і праця перебувають у тісній взаємодії, вони споріднені, бо у витворах людської праці втілюється прагнення зробити кожну річ не тільки міцною, але й мистецьки довершеною. В творчості Лесі Українки легенда про мистецтво, яке змушує навіть каміння говорити, проходить наскрізною ниткою. В «Орфеевому чуді» вона стала в центрі твору. Леся Українка не протиставляє героїв масі. Відзначаючи важливість праці народних героїв, вона підкреслює, що самі герої не можуть виконати тієї колосальної праці, яка під силу тільки всьому народові. Завдання героїв — бути прикладом у праці.

Мрія про нове, впорядковане суспільство проходить повз увесь «Триптих». Над спорудженням його працюють герої і весь народ. Думка про Велета — про народ, обснований ланцюгами, приспаний, але не скорений, переймає й останню частину твору — «Казку про Велета». Легенда про Прометея перенесена на рідний ґрунт, поєднана з волинськими переказами про велетнів — велетів, народ, з якого пішли воляняки. Прометеївською силою віє від Велета, глибоким переконанням,

що йому судилася щасна доля і що сили його незліченні:

І встане велетень з землі,
розправить руки грізні
і вмить розірве на собі
усі дроти залізні.

Останні сили вже покидали поетесу. З ясным розумом, що вражав сучасників гостротою і далекосяжністю суджень, помирала Лєся Українка. Вона диктувала план ненаписаного твору, останній свій творчий заповіт. Юнак і дівчина ховають найдорожчі скарби свого батька від переслідування влади. «Ніч кінчається, сонце ледве встає. Обоє стають на коліна, припадають до землі, молять Геліоса — берегти їх скарби. Може, настануть кращі часи. Може, колись хтось знайде ті скарби — і дізнається великої мудрості. «Геліосе! рятуй наші скарби! Тобі і золотій пустині доручаємо їх!»

Зверненням до сонця — Геліоса закінчила своє творче життя велика українська поетеса Лєся Українка.

Оглядаючи творчість Лєсі Українки, враховуючи її провідні теми і спосіб їх подання, ми визначаємо її творчий метод як реалістичний у своїй суті, перейнятий романтичним революційним поривом у соціалістичне майбутнє, як перехідний до реалізму соціалістичного.

Реалістична суть творчого методу Лєсі Українки визначила її творчі засоби, основи стилю, органічну єдність змісту і форми її поетичних творів, підпорядкованість форми завданням змісту.

Героєм багатьох творів Лєсі Українки став борець проти всілякого, насамперед проти духовного, поневолення. Боротьба проти рабства думки, як першочергове завдання письменника, що своєю творчістю активно допомагає створенню «суспільства свідомих осіб», стає у центрі більшості її творів, насамперед драматургічних.

Бунтарем, борцем її герой стає не зразу. В перший момент навіть здається, що несхожість у поглядах майбутнього героя з своїм ідейним противником просто дрібненька, що майбутні противники подібні між собою. Та далі ця, на перший погляд, незначна несхожість у поглядах, яка постає після першого ж запитання, розвиває суперечності доти, доки суперечники не визначаться як непримиренні носії протилежних, одна одну заперечуючих ідей. Діалектичний розвиток провідної думки приводить до драматичних зіткнень, до конфлікту, в якому ідеї стають виявом суспільно, класово протилежних становищ їх носіїв, логічно приводять до єдиного висновку, до єдиного розв'язання — між недавніми, здавалось би, братами по вірі, що неволила їх, не може бути братерства. Неминуча лише запекла боротьба — за волю людини — соціальну, матеріальну, духовну. Суперечники постають ворогами, з яких один за допомогою віри, релігії, облудної ідеалістичної ідеї гнобить іншого, того, який з часом у суперечці, у поєдинку двох поглядів дійде до усвідомлення свого становища і визволиться з-під цього духовного гніту.

Леся Українка, як правило, шукала своїх героїв у історичній давнині, але вони здебільшого не історичні особи (за винятком кількох суто легендарних). Це просто розумні, чесні й допитливі люди, всім своїм еством, всією поведінкою, що відбиває веління серця і твердість переконання, прагнуть до того життя, яке сяє перед ними пламенючою зіркою. Ці люди або втілюють її розуміння етичних принципів нового життя, або пізнають ці принципи в процесі боротьби з облудними ідейками, якими облутує чесних людей експлуаторський світ. Ми дивимося на героїв Лесі Українки як на близьких нам своїми почуттями і життєвим принципом людей, як на наших сучасників. Очевидно, що саме в

цьому полягає те відмінне, що різнить творчість Лесі Українки від її багатьох попередників і сучасників і що споріднює її з творчістю Горького і особливо Райніса.

Попередниками Лесі Українки були Тарас Шевченко і Іван Франко. В особі Франка Леся Українка мала не тільки старшого товариша і вчителя, а й автора, який раніше від неї проголосив ряд ідей, що лягли в основу творчості поетеси. Так, споріднені з «Думами пролетарія» і поезією «На суді» Івана Франка мотиви вірша Лесі Українки «Коли втомлюся я...» Сама тема любові і зненависті, співцем якої стала Леся Українка, розроблялася в кількох «Тюремних сонетах» Франка. Заклик поета з «*Vivere temetot!*»: «Лиш боротись значить жить» Леся Українка поширить і на майбутнє соціалістичне життя. Віра в палке слово, як силу, що допоможе «правді служити», проголошена 1880 року в рядках відомого вірша Франка «Земле, моя всеплодющая мати». У Івана Франка було ще більше підстав, ніж у Лесі Українки, говорити про те, що розпочату справу йому не доведеться побачити закінченою. Шевченкові слова про відроджені степи й озера, про новий і щасливий люд, що житиме у вільній країні, перейшли і в поезію Франка, і в поезію Лесі Українки. Та в жодного з поетів до Лесі Українки вони не стали чільною темою, не набрали такого всебічного розвитку, як у Лесі Українки. Розвиваючи революційні мотиви української поезії, спираючись на українську реалістичну народну драму, Леся Українка в своїй драматургічній творчості пішла далі невторованими шляхами, в нових умовах втілюючи тенденції вітчизняної літератури в нові сюжети, нові форми, зрештою надавши їм нового, найсучаснішого суспільно-політичного звучання.

Поезія, віддана народові, скерована на допомогу в

боротьбі за його визволення, була справою всього життя Лесі Українки. Це визначило її місце в українській літературі, зробило Лесю Українку попередницею нашої сучасної, радянської літератури. Великий талант, відданий передовій справі, народові, глибоке філософське заглиблення в найсуттєвіші питання часу і прозирання в обриси майбутнього світу, думка про майбутній соціалістичний лад — все це розвинулося в творах Лесі Українки, поставивши її на чільне місце серед усіх тогочасних поетів світу. Поетеса заперечувала намагання шукати в її творах себе саму. Вона була присутня в образах своїх героїв, але здебільшого такою, якою хотіла б бути. Тому ми проводимо певну різницю між її ліричним героєм і самою поетесою. Ліричному героєві не довелося зазнати стількох фізичних мук, що випали на долю його творця. Але ми вправі бачити в багатьох творах Лесі Українки і її саму, як втілення тих принципів і сподівань, що визначали її як особу, людину, борця.

Леся Українка принесла в українську літературу багатий світ героїв з гострим розумом і палким серцем, з запалом безкомпромісної боротьби з несправедливістю за правду і щастя людей. Вона побачила майбутнє народів у соціалістичному світі, віддавши йому весь свій хист, весь запал своїх поривань. Дівчинкою вона взяла собі ім'я Леся Українка. Була гідною дочкою свого народу, втіленням його прагнень і боротьби за краще життя і мала цілковите право на це ім'я. Взявши поетичну естафету від Шевченка й Франка, Леся Українка з честю пронесла її через усе життя, передавши в надійні руки Рильського й Тичини, Яновського й Довженка та багатьох інших творців літератури соціалістичного реалізму.

Безсмертна іскра Прометея запала в серце поетеси, розгорілася ясным вогнем її поезій. І коли ми порівняємо

всіх відомих у світі поетес, не знайдемо жодної, яка б могла дорівнятися Лесі Українці талантом, глибиною філософських думок, яким вогнем богоборця Прометея. Ні, воістину світ не знав такої поетеси!

Олег Бабишкін

Т О Е З І І

1880

НАДІЯ

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна:

Надія вернутись ще раз на Вкраїну,
Поглянуть іще раз на рідну країну,

Поглянуть іще раз на синій Дніпро,—
Там жити, чи вмерти, мені все їдно;

Поглянуть іще раз на степ, могилки,
Востаннє згадати палкїї гадки...

Ні долі, ні волі у мене нема,
Зосталася тільки надія одна.

[Луцьк, 1880]

КОНВАЛІЯ

Росла в гаю конвалія
Під дубом високим,
Захищалась від негоди
Під віттям широким.

Та недовго навтішалась
Конвалія біла,—
І їй рука чоловіча
Віку вкоротила.

Ой понесли конвалію
У високу залу,
Понесла її з собою
Панночка до балу.

Ой на балі веселая
Музиченька грає,
Конвалії та музика
Бідне серце крає.

То ж панночка в веселому
Вальсі закрутилась,
А в конвалії головка
Пов'яла, схилилась.

Промовила конвалія:
«Прощай, гаю милий!
І ти, дубе мій високий,
Друже мій єдиний!»

Та й замовкла. Байдужою
Панночка рукою
Тую квіточку зів'ялу
Кинула додолу.

Може, й тобі, моя панно,
Колись доведеться
Згадати тую конвалію,
Як щастя минеться.

Недовго й ти, моя панно,
Будеш утішатись,
Та по балах у веселих
Таночках звиватись.

Може, колись оцей милий,
Що так любить дуже,—
Тебе, квіточку зів'ялу,
Залишить байдуже!..

[Волинь, 30/X 1884 р.]

САФО

Над хвилями моря, на скелі,
Хороша дівчина сидить,
В лавровім вінку вона сяє,
Співецькую ліру держить.

До пісні своєї сумної
На лірі вона приграє.
І з піснею тою— у серці
Велика їй туга встає:

В тій пісні згадала і славу
Величну свою, красний світ,
Лукавих людей, і кохання,
І зраду, печаль своїх літ,

Надії і розпач... Дівчина
Зірвала лавровий вінець,
І в хвилях шумливого моря
Знайшла свій пісні кінець.

[с. Колодяжне, 1884 р. 3 листопада]

1885

ЛЮБКА

Була в мами доня, Любка чорнобрива,
Розумная, гарна та нетерпелива.
Було часом мама в місто виїжджає,—
Там-то вже пильненько доня виглядає!
От піросла Любка, віддали в науку.
Не зле було вчитись,— одну мала муку:
Хотіла дізнатись, життя яке буде,
Як в світі широкім живуть тії люди...
Скінчила науку,— вже весілля мали
Справлять—аж коханця у військо забрали.
Любка дожидала,— потім захворіла,—
Розважила Любку ранняя могила.

1885

ЖАЛІБНИЙ МАРШ

Вмер батько наш!
Та й покинув нас!
Ох і смутний настав час!
Сиротою наша мати зосталась!
Звідки ж тебе виглядати?
Чи по степах, чи по лугах шукати?
Чи сокола послати?
Батечку ж наш!
Та вернись до нас!
Як без тебе в світі жити Україні
При лихій годині?
Вирядили ми свого батенька в далеку дорогу.
А за його Україна-ненька помолиться богу.
Наш кобзар в могилі буде тихо спочивати.
Ми ж по йому будем плакати-ридати!
Гей! браття милі!
Батько наш в могилі,
Та на Україні
Слава його не загине!
Бо зостались вічні

Думки ті величні,
Думки його праві
На сторожі його слави!
Слава його, браття,
Наче те багаття,
Сіятиме ясне,
Повік не загасне.
Пісня не вмирає,
На весь мир лунає,
Щиро та правдиво,
Ворогам на диво!
Вмер батько наш!
Та й покинув нас!
Ох і смутний настав час,
Мов на небі місяць ясний згас!
В небі один місяць ясненький,
В світі один батенько рідненький,
Наш голубонько сивенький.
Жалю ж наш! Туга нас дійма —
Кобзаря нема!
То ж по йому плаче-тужить
Україна-ненька
Жалібненько!

ПОДОРОЖ ДО МОРЯ

(Посвята сім'ї Михайла Ф. Комарова)

I

Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок!
Мене від тебе доленька жене,
Немов од дерева оліований листочок...
І мчить залізний велетень мене.
Передо мною килими чудові
Натура стеле,— темнії луги,
Славути красної бори соснові
І Случі рідної веселі береги.
Снується краєвидів плетениця,
Розтопленим сріблом блищать річки,—
То ж матінка-натура чарівниця
Розмотує свої стобарвні нитки.

II

Далі, все далі! он латані ниви,
Наче плахти,— навкруги розляглись;
Потім укрили все хмари ті сиві
Лушного диму, з очей скрився ліс,
Гори веселі й зелені долини
Згнули раптом, як любії сні:
Ще за годину, і ще за хвилину

Будуть далеко, далеко вони!..
Щастя колишнього хвилі злотисті
Час так швидкий пожира, мов огонь,—
Гинуть ті хвилі, мов квіти барвисті,
Тільки й згадаєш: «Ох, милий був сон!..»

III

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!

Онде балочка весела,
В ній хороші, красні села,
Там хати садками вкриті,
Срібним маревом повиті,
Коло сел стоять тополі,
Розмовляють з вітром в полі.

Хвилюють лани золотії,
Здається, без краю,— аж знову
Бори величезні, густії
Проводять таємну розмову.

Он ярочки зелененькі,
Стежечки по них маленькі,
Перевиті, мов стрічечки,
Збігаються до річечки,
Річка плине, берег рвучи.
Далі, далі попід кручі...

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало!..

IV

Сонечко встало, прокинулось ясне,
Грає вогнем, променіє
І по степу розлива своє світлонько красне,—
Степ від його червоніє.
Світлом рожевим там степ паленіє,
Де ллється промінь іскристий,
Тільки туман на заході суворо синіє,
Там заляга він, росистий.
Он степовее село розляглося
В балці веселій та милій,
Ясно-блакитним туманом воно повилося,
Тільки на хатоньці білій
Видно зеленую стріху. А далі,— де гляну,—
Далі все степ той без коаю,
Тільки вітряк виринає де-не-де з туману;
Часом могилу стріваю.
В небі блакитнім ніде ні хмаринки,—
Тихо, і вітер не віє.
Де не погляну, ніде ні билинки,
Тиха травиця леліє...

V

Великеє місто. Булинки високі,
Людей тих — без ліку!
Веселю чутно музику.
Розходяться людські лави широкі,
Скрізь видно ту юрбу велику.
І все чужина! ох біда самотньому
У місті широкім!
Себе почувать одиноким!
І добре, хто має к багаттю чийому
Склонитися слухом і оком.

То ж добрії люди мене привітали
В далекій країні,
Там друга в прихильній дівчині
Знайшла я. І моря красу споглядали
Не раз ми при тихій годині.

На тихому небі заблиснули зорі,
Огні запалали
У місті. Ми тихо стояли,
Дивились, як ясно на темному морі
Незлічені світла сіяли.

VI

Далі, далі від душного міста!
Серце прагне бують на просторі!
Бачу здалека,— хвиля іскриста
Грає вільно по синьому морі.

У неділю ранесенько-рано
Сине море чудово так грає,
Його сонечко пестить кохано,
Красним-ясним промінням вітає.

Що біліє отам на роздоллі?
Чи хмариночка легкая, біла,
Геть по небі гуляє по волі?
Чи на човні то білі вітрила?

В морі хвиля за хвилею рине,
Море наче здіймається вгору,
А склепіння небеснеє сине
Край свій ясний купає у морю

Світло там простяглося від сходу,—
Очі вабить стяга та іскриста;
Корабель наш розрізує воду —
І дорога блакитно перлиста

Зостається широка за нами,
Геть далеко розкочує хвилі,
Що сердито трясуть гребенями,
Наче гривами огирі білі.

А здалека, отам на заході,
Срібнокудрії хвилі кивають,—
«Нереїди» при сонячнім сході
Промінь ранній таночком стривають..

І танцюють химерно та легко,—
Ось близенько вже видно ту зграю,
Аж і знов одкотилось далеко,
Геть біліє в туманному краю...

Море, море! без краю просторе,
Руху повне і разом спокою!
Забуваю і щастя, і горе,
Все наземне,— з'єднатись з тобою

Я жадаю на час, на годину,
Щоб не бачить нічого на світі,
Тільки бачить осяйну долину
І губитись в прозорій блакиті!

VII

Ой високо сонце в яснім небі стало,
Гаряче проміння та й порозсипало,
По хвилях блакитних пливе човен прудко.
От і берег видко! прибули ми хутко.

Ой вже сонечко яснее та стало на межі,
Освітило акерманські турецькі вежі.

Ходім же турецький замок оглядати,
Щоб нашу і славу, і лихо згадати,—
Згадять давню славу, козацькую волю,
І тяжку недолю, турецьку неволю.

Тут колись гуляла доля — і воля кривава,
Тяжко-важко доставалась та сумная слава!

Сі круглі вежі й високі мури —
Страшні та суворі, непевні, понурі,
І скрізь у тих мурах стрільниці-бійниці,
При вежах тих сумні «темні-темниці».

В сих темницях колись наші та приймали горе,
Слали думки крилаті через синє море...

У темних темницях нема ні віконця,
Не видко з них світла, ні ясного сонця!
А світ такий красний, хороший, розкішний!
Під ясним промінням лиман такий пишний:

Його хвиля край берега ясно так синіє,
А дедалі ледве-ледве, мов туман, леліє...

Глянуть на лиман той,— втішається око!
Колись його хвилі вкривались широко
Тими байдаками, легкими чайками,
Що плили на сей бік та за козаками:

Швидко рідних визволяти козаки летіли...
За мурами високими вороги тремтіли...

Славо, наша згубо! славо, наша мати!
Тяжко зажуритись, як тебе згадати!
Кров'ю обкипіла вся наша давнина!
Кров'ю затопила долю Україна.

Ой лимане-лиманочку, хвиле каламутна!
Де поділась наша воля, слава тая смутна?

Чи на те ж козацтво гинуло в неволі,
Побивалось тяжко, шукуючи доли,
Чи на те лилися кривавії ріки,
Щоб усе пропало й забулось навіки?

Та коли судилось марне лицарям загинуть,
То невже про них і гадку нащадки закинуть?..

Все мина!.. Від слави давньої давнини
Лиш zostались вежі та німії стіни!
Де ходили люті турки-яничари,
Там пасуться мирні овечок отари...

Де полягла козацькая голова думлива,
Виріс там будяк колючий та глуха кропива.

Виросла там квітка у темниці, в ямі,
Ми її зірвали,— нехай буде з нами.

Квітка тая, може, виросла з якого
Козацького серця, щирого, палкого?..

Чи гадав той козаченько, йдучи на чужину,
Що вернеться з його серця квітка на Україну?..

Сумно тут усюди, так пусто, так глухо,
У цілому замку немає ні духа,
Коло брами тільки мінарет тоненький,
Там курінь приладив вівчар молоденький.

Та в курені-мінареті вівчаря немає,—
Он він з вежі високої на діл поглядає.

З високої вежі вівчарику видко,
Як котяться хвилі лиманові швидко,
А далі зникають у синьому морі..
Вівчарика погляд блукає в просторі.

Має він простор широкий для думок та гадок,
Що то він тепер гадає, лицарський нащадок?..

VIII

Вже сонечко в морі сіда;
У тихому морі темніє;
Прозора, глибока вода,
Немов оксамит зеленіє.

На хвилях зелених тремтять
Червонії іскри блискучі
І ясним огнем миготять,
Мов блискавка з темної тучі.

А де корабель наш пробіг,
Дорога там довга й широка
Біліє, як мармур, як сніг,
І ледве примітно для ока

Рожевіє пінистий край;
То іскра заблісне, то згасне...
Ось промінь остатній!.. Прощай,
Веселеє сонечко яснє!

ІХ

Кінець подорожі,—
Вже зіроньки гожі
Сіяють на небі ясному,
І вже височенько
Ясний місяченько,—
Вже хутко прибудем додому!

Огні незліченні,
Мов стрічки огненні,
До моря спускаються з міста,
А в пристані грає,
Огнями сіяє
Корабликів зграя барвиста.

За час, за годину
Тебе я покину,
Величнеє море таємне!
І знов мене прийме,
Огорне, обійме
Щоденщина й лихо наземне.

І в рідному краю
Не раз спогадаю
Часини сі любі та милі!
Прощай, синє море,
Безкрає, просторе,—
Ви, гордії, вільнії хвилі!

1888 р.

ЗАВІТАННЯ

В темну безсонную ніч, в передсвітнюю чорну
годину,
Втомленим очам моїм вельми дивна поява
з'явилась:
Темно-червонеє світло, неначе той одблиск
пожежі,
Лихо віщуючий, темряву ночі розсунув.
В світлі з'явилась генія темная постать.
Довга та чорная шата, мов хмара, його покривала
І хвилювала в повітрі, як море в негоду,
Сталі холодної полиском крила широкі ясніли;
Кучері чорні та довгі спадали на плечі.
В темних та гострих очах його погляд непевний
світвся,—
Сумно дивився в простор, і палкїї лилися з них
сльози.
Горе тому, в чие серце ті сльози огнистії кануть:
Лихо та горе, всесвітню нікчемність побачить
він разом,
В серці його запалає той племінь страшений,
жерущий,
Що у тім погляді жевріє,— і безнадійність,
Тяжка, понура, обгорне його, наче хмара осіння.
Скована жахом, я погляд спустила додолу.
Він же промчав, наче вітер, і зник у просторі.
Темрява знов залягла, ще чорніша, ще глибша.

Вечір був місячний, ясний, і зорі лагідно сяяли;
Тихо було у повітрі, вітрець тільки часом
Легким крильцем повівав — і далеко, далеко
Із-за гори десь доносився гук від вечірнього
дзвона.

Довгая біла стяга простелилась від срібного
сйява

В хаті моїй,— надто ясно вже світач рогатий
Ночі тієї світив. Якась тінь у тім сйяві
з'явилась,

Легка, блакитна, прозора і невиразна, як мрія.
Геній то був, але геній не той, що з'являвся
Темної ночі тоді, коли жахом скував мою душу.
Тихо стояв він, і ледве що маяла шата прозора;
Кучері яснії, легкі вилися над чолом лагідним,
Білії крила сріблясті леліли у місячнім сйяві,
Яснії очі були, і погляд їх був наче промінь;
Любо всміхався, від усміху того у серці
Радісна, тиха надія, мов квітка лілеї,

розквітла.

Людська недоля будила не розпач в мені,
а бажання

Кращої долі, яснішої,— той ідеал мені сявав
В погляді яснім, і серце за ним поривалося
линуть.

Він подивився на мене журливо — і серцем
я вчула,

Що у небесні простори не сила моя ще
полинуть...

Зник він, як мрія, як срібний туман
проти сонця.

Зоря на небі рожева уже починала займатись,
Із-за гори доносився гук від далекого дзвона...

1880 — 1888

* * *

Я блукав колись по ріднім краю
Раю.
І шукав на сім земнім падолі
Долі.
Приблудився під стріхату
Хату.
Там дівчину стрів я винозірку
Зірку.
Промінь ясний ті дівочі
Очі.
Подала мені пом'яту
М'яту.
І на тій моїй пригоді
Годі.

* * *

Чого то часами, як сяду за діло,
Або як вже працю кінчаю я сміло,
Не раз се на мене, мов хмара яка,
Спадає сумная задума тяжка?

Така то задума спиня мою руку,
Що людськую бачу кругом себе муку,
Недолю та сльози — і думка зрина:
Нащо тут здалася ця праця дрібна?..

Недолі й дотепніші люди не вбили,
Що ж з нею подіють слабі мої сили?
І кидаю працю, бере мене жаль —
Та друга вже думка розважить печаль:

Все ж, може, ся пісня якую людину
Розважить успіє, хоч би на хвилину, —
І щиро промовленим словом моїм
Збуджу огонь я у серці чийм.

А може, й пожиток який з того буде,
І з праці моєї скористають люди...
І знов мені зваги в душі прибуло,
І знов я за діло, підвівши чоло!

ПІСНЯ

Чи є кращi між квітками
Та над веснянiї?
Чи є в життi кращi лiта
Та над молодiї?

Не всихайте, пишнi квіти,
Цвітiть хоч до лiта!
Пождiть лiта, доля прийде,
Не тiкайте з свiта!

Двiчi на рiк пишнi квіти
Та не процвітаять;
В життi лiта найкращiї
Двiчi не бувають.

Та ще ж квіти не посохли,
Рута зелененька,—
Не журися, дiвчинонько,
Ще ж ти молоденька!

ОСТАННЯ ПІСНЯ МАРІЇ СТЮАРТ

Que suis je, hélas!..

Що я тепер, о боже! жить мені для чого?
Слаба, мов тіло, в котрім серця вже нема,
Тінь марна я, мене жаль-туга обійма,
Самої смерті прагну, більше вже нічого.

Не будьте, вороги, ненависні до того,
Хто в серці замірів владарних не здійма,
Бо муку більшую, ніж має сил, прийма,
Не довго втримувать вам лютість серця свого!

Згадайте, друзі,— ви, котрі мене любили,—
Що я без щастя-долі у житті сьому
Нічого доброго зробіть не мала сили;

Кінця бажайте безталанню мойому,
Бо вже коли я тут недолі досить маю,
Хай буду я щаслива там, у іншим краю!

* * *

Шлю до тебе малий сей листочок,
Може, ним я тобі пригадаю,
Сею тріскою з нашого гаю,
Наш далекий волинський куточок.

Озовися, мій друже, до мене,
Твого слова не чула я з літа,
Бо я прагну від тебе привіта,
Як дощу деревце те зелене.

Єсть у мене ще просьба і друга;
Сюю просьбу я шлю твоїй музі,
Хай вона, як зозуленька в лузі,
Звеселить твого смутного друга.

Так, я смутна тепер, моя люба,
Засмутила мене моя доля,
Вона мріям найкращим неволя,
Вона всім моїм замірам згуба.

Мої мрії найкращії в'януть,
Мов розквітлії восени квіти,
Що розквітли, щоб зараз змарніти,
Щоб на сонечко раз тільки глянуть.

Та чи є нерозважна туга?
Се питання я шлю твоїй музі,
Хай вона, як зозуленька в лузі,
Звеселить твого смутного друга

1889

В'ЯЗЕНЬ

Сидить в темниці в'язень самотній
І скрізь блукає поглядом, смутний:
То по закуренім низькім склепінню,
То по стіні, по брудному камінню.
Над головою в нього розпустила
Нудьга свої широкі, сиві крила.

А думка рветься в той широкий світ,
Його вкрива тепер весняний цвіт...
«Забудь той світ! міцна твоя темниця!»
І думка пада, мов підбита птиця.
Не плаче бідний в'язень, не рьдає,
Сумний, понурий край вікна сідає.

Перед вікном широка бита путь,
По ній чужі байдужі люди йдуть.
Хто йде, хто їде — на темницю гляне.
Холодний погляд!.. Ох, як серце в'яне!
В темниці тут жива душа конає,
Ніхто про те не думає, не дбає...

Дорогою йде жінка молода.
Яка ж сумна, убога та бліда!
І на руках несе малу дитину,
Обгорнену в подерту сірячину.
Яка ж вродлива, гарна, мов картина,
Та безталанна вбогая дитина!

Побачив в'язень пару ту й зрадів,
А тільки вид йому як сніг збілів.
Ох, се ж його дружина молодая!
Ох, се ж його дитинонька малая!
«Здоров був, любий!»—жінка говорила,—
А в голосі її сльоза бриніла.

Але весела й жвавенька була
І щебетала дівчинка мала:
«Куку, куку! а де ти? тут, татусю?
Візьми на руці, поцілуй Марусю!»
Здавалось, певне, бідному дитяті,
Що татко жартами сховавсь за ґрати.

А татко ручку доні цілував
І гіркими сльозами обливав.
«Ох, ти ж моє дитя кохане, рідне!..»
А жінка мовила: «Радіє, бідне...
Мале,— його ще лихо не діймає;
Вже другий день, як хліба в нас немає.

В неділю ще за той нещасний хліб
Остатнюю худобу жид заґріб,
Продав за довг остатнюю корову...»
І сльози жінці перебили мову:
До каменя холодного припала
І гірко, розпачливо заридала.

Мала дитина почала квилить
І стиха їсти в матері просить.
«Прощай!» — промовила понуро мила,
Дитину до віконця підсадила.
Татусь, цілюючи свою дитинку,
Невільничого хліба дав скоринку...

Він погляд свій услід їй посилав.
Він і тепер не плакав, не ридав,
На очах в його сльози не блищали,—
Вони на серце каменем упали.
І в'язень руки заломив з журбою:
«Навіщо ми побралися з тобою!..»

[Волинь, 1889 р.]

1886 — 1889

ДО НАТУРИ

Натуро-матінко! я на твоєму лоні
Дитячі радощі і горе виливала,
І матір'ю тебе я щиро звала,
З подякою складаючи долоні.

Ти іскру божую збудила в моїх грудях;
Надія,— їй же першу пісню я співала,—
Мені провідною зорею стала,
І з нею буду я добра шукати в людях.

Коли ж почую я, що промінь погасає
Надії милої,— тоді, натуро-ненько,
Прийми моє знебулеє серденько,
І проміння нове нехай йому засяє!

НАПРОВЕСНІ

Не дивуйте, що квітом прекрасним
Розцвілася дівчина несміла,—
Так під промінням сонечка ясным
Розцвітає первісточка біла.

Не дивуйте, що думи глибокі
Будять речі та сльози пекучі,—
Так напровесні дзвінкі потоки
Прудко, гучно збігають із кручі;

Не дивуйте, що серце так рв'яно,
Щиро прагне і волі, і діла,
Чули ви, як напровесні рано
Жайворонкова пісня бриніла?..

СПІВЕЦЬ

Пишно займались багрянії зорі
 Колись навесні,
Любо лилися в пташиному хорі
 Пісні голосні;

Грала промінням, ясним самоцвітом
 Порання роса,
І усміхалась весняним привітом
 Натури краса.

Гордо палала троянда розкішна,
 Найкраща з квіток,—
Барвою й пахом вродливиця пишна
 Красила садок.

А соловейко троянді вродливій
 Так любо співав,
Голосом дивним співець чарівливий
 Садки розвивав;

Слав до вечірньої зорі прощання,
 Що гасла вгорі,
Ще ж голосніше співав на вітання —
 Поранній зорі...

Вже пролетів, немов пташка зальотна,
Весняний той час,—
Осінь холодная, осінь вільготна
Панує у нас.

Тихо спускається нічка осіння,—
Година сумна;
Місяць холоднее киди проміння;
Здалека луна.

Пугача віщого крик,— гук єдиний.
Діброва німа.
Де ж соловейко? де ж спів солов'їний?
Ох, де ж він? — Нема!

В вирій полинув, де вічна весна,
Натхненний співець.
Вічно красує там рожа чудесна,
Там теплий вітрець;

Глухо і сумно кругом на просторі,
Мій гаю сумний!
Кинув співець тебе в тузі та в горі,
Тебе й край рідний.

Тиша така тепер всюди панує.
Лиш в листі сухім
Вітер зітха, мов дріада сумує,
Із жалем глухим.

Чом я не маю огнистого слова,
Палкого, чому?
Може б, та щира, гарячая мова
Зломила зиму!

І розлягалась би завжди по гаю
Ясна-голосна
Пісня, й розквітла б у рідному краю
Новая весна.

Та хоч би й крила мені солов'їні,
І воля своя,—
Я б не лишила тебе в самотині,
Країно моя!

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

(Коханій мамі)

Уже скотилось із неба сонце,
Заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
Уже заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
При місяченьку та й заспіваю.
Як же тут гарно, як же тут тихо,
В таку годину забудеш лихо!
Кругом садочки, біленькі хати,
І соловейка в гаю чувати.
Ой, чи так красно в якій країні
Як тут, на нашій рідній Волині!
Ніч обгорнула біленькі хати,
Немов маленьких діточок мати,
Вітрець весняний тихенько дише,
Немов діток тих до сну колише.

1890

ДО МОГО ФОРТЕП'ЯНО

Е л е г і я

Мій давній друже! мушу я з тобою
Розстатися надовго... Жаль мені!
З тобою звикла я ділитися журбою,
Вповідувать думки веселі і сумні.

То ж при тобі, мій друже давній, вірний,
Пройшло життя дитячеє моє.
Як сяду при тобі я в час вечірній,
Багато спогадів тоді встає!

Картина повстає: зібравсь гурточок,
Провадить речі, і співа, й гука,
На клавішах твоїх швидкий, гучний таночок
Чиясь весела виграва рука.

Та хто се плаче там, в другій хатині?
Чиє ридання стримане, тяжке?..
Несила тугу кривить такім малій дитині,
Здавило серце почуття гірке.

Чого я плакала тоді, чого ридала?
Тоді ж: кругом так весело було...
Ох, певне, лихо серцем почувала,
Що на мене, мов хмара грізна, йшло!

Коли я смуток свій на струни клала,
З'являлась ціла згряя красних мрій,
Всеселкою моя надія грала,
Далеко линув думок легкий рій.

Розстаємось надовго ми з тобою!
Зостанешся ти в самоті німій,
А я не матиму де дітися з журбою...
Прощай же, давній, любий друже мій!

[15 марта 90 р.]

НА ДАВНІЙ МОТИВ

— На добридень, ти моя голубко! —
«На добридень, мій коханий друже!»
— Що ж сьогодні снилось тобі, любко? —
«Сон приснився, та дивненький дуже».

— Що ж за диво снилось тобі, мила? —
«Мені снились білії лелії...»
— Тішся, мила, бо лелія біла —
Квітка чистої та любові надії!

«Мені снились білії лелії,
Що хитались в місячному світлі,
Мов гадали чарівнії мрії,
І пишались гордії, розквіті.

«І сяли дивною красою,
Мов непевні, чарівничі квіти,
І блищали ясною росою,
Що горіла, наче самоцвіти.

«Приступила я до квітів ближче,—
Всі лелії раптом затремтіли,
Почали хилитись нижче, нижче,
Та й пожовкли, далі почорніли.

«І з лелій тих чорних поспадали
Всі блискучі самоцвітні роси,
На травиці схиленій лежали,
Наче дрібні та рясні сльози...»

— Дивний сон твій, любко моя гожа...
А мені червоні снились рожі.—
«Тішся, милий, бо червона рожка,
То кохання квітка та розкоші».

— Мені снилося: червоні рожі
Пломеніли в промені золотистім
І були до райських квітів схожі,
Запашні, з листячком барвистим.

Так чудово рожі паленіли
Від кохання й радості ясної
І цвіли, тремтіли та горіли
Від жаги палкої, таємної.

Приступив я до одної рожі,
Пригорнуть хотів я до серденька,
Зблідли раптом рожі прехороші
І найкраща роженька ясненька.

І умилась буйною росю
Та моя найкраща рожка мила,
Мов підтята гострою косою,
Полягла мені до ніг, змарніла...

Засмутилась пара молоденька,—
Зрозуміти снів своїх не може,
І додому поверта смутненька.
Дай їм, боже, щоб було все гоже!..

[20 марта 90 р.]

* * *

Которогось там марта
у 90-й рік!
Сьогодні дням і числам
Я загубила лік.

Михайлику мій любий!
Я зважила собі
Сьогодні написати
У віршах лист тобі.

Перо й чорнило маю,
Натхнення лиш нема!
А надо мною муза
Стоїть, як стовп, німа.

В лихім гуморі муза,
Так само, як і я,—
Прив'язана за ногу
Фантазія моя.

Ба, що ж робить! не всім же
На світі вільним бути,
Століття люди б'ються,
Щоб воленьки здобуть!..

Коли ж «принципiально»
Питання розiбрать,
То видно, що не варто
Над ним i сумувать.

Фiлософи новiтнi,—
Ти, я та пан Максим —
Давно вже порiшили
З питанням мудрим сим.

На чiм тодi ми стали,
Ти знаєш сам здоров.
Отож нема потреби
Про те казати знов.

Коли менi поможе
Аполло, ясний бог,
Зложу я на сю тему
Чудовий «трiалог».

Вернусь на ґрунт «реальний»,
До ближчих, власних справ:
Учора мене папа
Як слiд у шори вбрав!

Вночi тепер сплю мало,
А ледве слiз не лю,
А вдень зо всеi сили
Об землю лихом б'ю.

Могла б про «смих крiзь слъози»
Згадати я при сiм,
Але вже ся тема
Давно обридла всiм!..

Але переконання
Я здобула святе:
З принципів трьох найкращий
Єсть принцип — Liberté.

Тепера справоздання
З життя свого здаю:
Приїхавши, я три дні
Жила, як у раю.

Три дні мені ні в чому
Ніхто не заважав,
Була собі я вільна
Від всяких прикрих справ.

Тепер мені здається,
Що то було у сні!
Тепер мені настали
Години навісні...

Еге ж! — Переписала
Я Гейнові пісні,
Сиділа, як заклята,
Над ними я три дні.

Вже можу я сказати:
Stáse à Dieu c'est fini!
Бо вже та переписка
Увірилась мені.

Тепера буду мучить
Альфреда де Мюссе,
І як допоможуть музи,
То подолаю все.

Перекладу найперше
Елегію Lucie,
Там Le mie prigioni,
А там і «Ночі» всі.

Помучитись прийдеться
З усім тим не на жарт,
Але ж «козацька слава»,
Теж чого-небудь варт!..

Коли ж на мене прийде
Годинонька така,
То мушу написати
Що-небудь для «Дзвінка».

Ну, як же там «Плеяда»,
Як справи йдуть у нас?
Чи «Музи співодайні»
Навідують там вас?

Чи будеш ти писати
«Нечімнеє» своє?
А може, воно досі
Написане вже є?

Conseil législatif наш
Чи він вже де зібравсь?
І як там делегат наш
На йому пописавсь?

Однак, про сее довго
Прийшлося би писать;
Вже до твого приїзду
Прийдеться подождать.

Коли ви там зберетесь,
То там судить-рядить,
Для нашого видання
Обложку встановить.

Вже мушу я кінчати,
Вже годі віршувать,
Бо починає теми
Для віршів бракувать.

Прости за schlechte Versen
Без толку, без пуття,—
Тепер моє писання
Таке, як і життя.

Коли ти жірондистів
Побачиш наших де,
Скажи їм, що всіх їх
Vita Charlotte Cordèl

Тепер, мій любий брате,
Мій друже, прощавай,
Та з Києва додому
Хутенько прибувай.

Твоя сестра Леся.

P. S. А ти знаєш, що недавно
Оце я утяла?
Die Argesünderblume
Таки перемогла!

Епілог

... Але вже годі мі співать,
Позаяк музи співодайні
Не хтять натхнення мі всперать.

ВЕСНЯНКА

(Сестрі Олесі)

Як яснее сонце
Закине свій промінь ясний
До тебе в віконце,—
Озвись на привіт весняний.
Олесю, серденько,
Співай веселенько!
Весняного ранку
Співай, моя люба, веснянку!
Як бідну первістку,
Дочасну, морози поб'ють,
І кущик любистку
Холоднії роси поллють,—
Не плач, моя роже,
Весна переможе!
Весняного ранку
Співай, моя люба, веснянку!
Як дрібнії дощі
Заслонять нам світ навесні,
Як нам молодощі
Пов'ються у хмари сумні,—
Не тратьмо надії
В літа молодії!
Весняного ранку -

Співаймо, сестрице, веснянку!
На літо зелене
Поїду я геть в чужий край,
Згадай же про мене,
Як підеш по квіти у гай.
Спогадуй, Олесю,—
Сестру свою Лесю!
Весняного ранку
Даю тобі сюю веснянку!

6 квітня 90 р.

CONTRA SPERM SPERO

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа?

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть думи сумні!

Я на вбогім, сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

І від сліз тих гарячих розтане
Та кора, льодовая, міцна,
Може, квіти зійдуть, і настане
Ще й для мене весела весна.

Я на гору круту крем'яную
Буду камінь важкий підіймать,
І, несучи вагу ту страшную,
Буду пісню веселу співать.

В довгу, темную нічку невидну
Не стулю ні на хвильку очей,
Все шукатиму зірку провідну,
Ясну владарку темних ночей.

Так! я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Геть думи сумні!

2 травня 90 р.

МІЙ ШЛЯХ

На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрічався на шляху зо мною,
Того я щирим серденьком вітала:
«Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитись у гурті».

Я йду шляхом, пісні свої співаю;
Та не шукайте в них пророчої науки,—
Ні, голосу я гучного не маю!
Коли ж хто сльози ллє з тяжкої муки,—
Скажу я: «Разом плачмо, брате мій!»—
З його плачем я спів з'єднаю свій,

Бо не такі вже гіркі сльози — спільні.
Коли ж на довгому шляху прийдеться
Мені почути співи гучні, вільні,—
В моїй душі для них луна знайдеться.
Сховаю я тоді журбу свою
І пісні вільної жалем не отрую.

Коли я погляд свій на небо звожу,—
Нових зірок на йому не шукаю,
Я там *братерство, рівність, волю* гожу
Крізь чорні хмари вгледіти бажаю,—

Тих три величні золоті зорі,
Що людям сяють безліч літ вгорі...
Чи тільки терни на шляху знайду,
Чи стріну, може, де і квіт барвистий?
Чи до мети я певної дійду,
Чи без пори скінчу свій шлях тернистий,—
Бажаю так скінчити я свій шлях,
Як починала: з співом на устах!

22 мая 1890 р

В МАГАЗИНІ КВІТОК

В великому місті в розкішну теплицю
Дівчина прийшла молода,
Бо серцем почула весну-чарівницю,
Шуміла весняна вода.

І ледве струмки задзвеніли співочі,
Пташки заспівали дрібні,—
Вчувались дівчині веснянки дівочі,
Ввижались діброви рідні.

І ледве натуру зо сну зимового
Збудив поцілунок весни,—
Дівчина запрагнула рясту дрібного,
Їй проліски снилися ясні.

Тепер вона тут, в сій розкішній світлиці...
Ох, що се так серце стиска?
Як душно, як тісно, немов у темниці!
Сей пах, мов отрута яка!

В теплиці між квітами скрізь походить
Гурток панночок і панів.
Дівчина кругом погляда, уважає,
І погляд її посмутнів.

Всі квіти розкішні... Дівчина зітхнула.
«Чим можу панянці служити?» —

Зненацька чийсь голос дівчина почула,—
То крамар паничик біжить.

«Чи є в сій теплиці веснянії квіти?» —
Питає дівчина його.

«Аякже! є різні,— чим маю служити?
Тут можна набути всього:

Ось є гіацинти, нарциси і рожі,
Азалії є запашні,
Конвалії свіжі, фіалочки гожі...»
«Ні, пролісків треба мені!..»

Здивовано глянув панич; зашарілось
Дівчини обличчя бліде.
«То панночці пролісків простих схотілось?
Їх в місті немає ніде!»

«Тут тільки садові квітки». — «Дуже шкода».
І вийшла дівчина сумна.
«Тут міські розкоші! Тут міська вигода!»
Вертає додому сумна.

Зустрілась їй жінка, на плечах похилих
Несе щось, убога така.
«Чи купите, панночко, пролісків білих?» —
Тремтить із квітками рука.

«Звичайне! А звідки, я вас попитаю,
Взяли ви сі квіти свої?»
«Та сила ж квіток тепер всюди по гаю!
Се тут...» Та не чула її

Дівчина. Згадала околиці рідні:
Скрізь квіти, ряст, ясна роса..
На проліски білі, на квіти лагідні
Скотилася тихо сльоза...

СІМ СТРУН

ЦИКЛ

(Посвята Михайлові Драгоманову)

DO

Гімн. Grave

До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллеться.

По світі широкому буде та пісня літати,
А з нею надія кохана
Скрізь буде літати, по світі між людьми питати,
Де схована доля незнана?

І, може, зустрінеться пісня моя самотня
У світі з пташками-піснями,
То швидко полине тоді тая гучная згряя
Далеко шляхами-тернами.

Полине за синєє море, полине за гори,
Літатиме в чистому полю,
Здійметься високо-високо в небесні простори
І, може, спітка тую долю.

І, може, тоді завітає та доля жадана
До нашої рідної хати,
До тебе, моя ти Україно мила, кохана,
Моя безталанная мати!

RE

Пісня. Brio so

Реве-гуде негодонька,
Негодоньки не боюся,
Хоч на мене пригодонька,
То я нею не журюся.

Гей ви, грізні, чорні хмари!
Я на вас збираю чари,
Чарівну добуду зброю
І пісні свої узброю,

Дощі ваші дрібненькі
Обернуться в перли дрібні,
Поломляться ясенські
Блискавиці ваші срібні.

Я ж пушу свою пригуду
Геть на тую бистру воду,
Я розвію свою тугу
Вільним співом в темнім лузі.

Реве-гуде негодонька,
Негодоньки не боюся,
Хоч на мене пригодонька,
Та я нею не журюся.

МІ

К о л и с к о в а . А г р е г г і о

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас.
Спи ж ти, малесенький,
Пізній бо час.

Любо ти спатимеш,
Поки не знатимеш,
Що то печаль;
Хутко прийматимеш
Лихо та жаль.

Тяжка годинонько!
Гірка хвилинонько!
Лихо не спить...
Леле, дитинонько!
Жить — сльози лить.

Сором хилитися,
Долі коритися;
Час твій прийде
З долею битися,—
Сон пропаде...

Місяць ясененький
Промінь тихесенький
Кинув до нас...
Спи ж ти, малесенький,
Поки є час!

ФА
Совет

Фантазіє! ти — сило чарівна,
Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Що будиш мертвих з вічного їх сна.

Життя даєш холодній хвилі в морі!
Де ти, фантазіє, там радощі й весна.
Тебе вітаючи, фантазіє ясна,
Підводимо чоло, похиленеє в горі.

Фантазіє, богиня легкокрила,
Ти світ злотистих мрій для нас відкрила
І землю з ним веселкою з'єднала.

Ти світове з'єднала з таємним,
Якби тебе людська душа не знала,
Було б життя, як темна ніч, сумним.

ФА V a r. 2

Фантазіє! Ти — сило чарівна,
Що збудувала світ в порожньому просторі,
Вложила почуття в байдужий промінь зорі,
Збудила мертвих з вічного їх сна.

Мету вказала буйній хвилі в морі,—
До тебе обертаюсь я сумна:
Скажи мені, фантазіє дивна,
Як допомгти в безмірнім людським горі?

Як світ новий з старого збудувати?
Як научить байдужих почувати?
Як розбудити розум, що заснув?

Як час вернуть, що марне проминув?
Як певною мету вказати розначливим?
Фантазіє! Порадь, як жити нещасливим!

SOL

Rondeau

Соловейковий спів навесні
Ллється в гаю, в зеленім розмаю,
Та пісень тих я чуть не здолаю,
І весняні квітки запашні
Не для мене розквітли у гаю,—
Я не бачу весняного раю;
Тії співи та квіти ясні,
Наче казку дивну пригадаю —
У сні!..

Вільні співи, гучні, голосні
В ріднім краю я чути бажаю,—
Чую скрізь голосіння сумні!
Ох, невже в тобі, рідний мій краю,
Тільки й чуються вільні пісні —
У сні?

LA

Nocturno

Легідні веснянії ночі зористі!
Куди ви од нас полинули?
Пісні соловейкові дзвінко-сріблесті!
Невже ви замовкли, минули?

О, ні, ще не час! ще бо ми не дізнали
Всіх див чарівливої ночі,
Та ще бо лунають, як перше лунали,
Веснянки чудові дівочі.

Ще маревом легким над нами витає
Блакитна весняная мрія,
А в серці розкішно цвіте-процвітає
Злотистая квітка-надія.
На крилах фантазії думки літають
В країну таємної ночі,
Там промінням грають, там любо так сяють
Легідні веснянії очі.
Там ясні зорі і тихії квіти
Єднаються в дивній розмові,
Там стиха шепочуть зеленії віти,
Там гімни лунають любові.
І квіти, і зорі, й зеленії віти
Проводять розмови кохані
Про вічну силу весни на сім світі,
Про чари потужні весняні.

SI

Settina

Сім струн я торкаю, струна по струні,
Нехай мої струни лунають,
Нехай мої співи літають
По рідній коханій моїй стороні.
І, може, де кобза знайдеться,
Що гучно на струни озветься,
На струни, на співи мої негучні.

І, може, заграє та кобза вільніше,
Ніж тихії струни мої.
І вільнії гуки її

Знайдуть послухання у світі пильніше;
І буде та кобза — гучна,
Та тільки не може вона
Лунати від струн моїх тихих щиріше.

[90 ρ.]

* * *

Коли втомлюся я життям щоденним,
Щоденним лихом, що навколо бачу,
Тоді я думку шлю в світи далекі,
Блукає погляд мій в країні мрії.
Що бачу я в далекому просторі?
Прийдешність бачу я, віки потомні.
Мені ввижається, як в тихім, ріднім колі
Старий дідусь навча своїх онуків,
Про давнину справдешні байки правигь,
Про те, що діялось на нашім світі.
Родинне коло діда оточило,
Сини та дочки, молоді онуки;
Одні уважно, пильно вислухають,
У других тиха мрія в очах сяє.
Онук щонаймолодший сів близенько
Край діда і слідкує його рухи
Палким, уважним поглядом блискучим.
Дідусь мовляє тихо, урочисто:
«Щасливі, дітки, ви, що народились
В лагідний час, в безпечную годину!
Ви слухаєте, мов страшную казку,
Сю розповідь про давні дикі часи.
Так, дітки! світ наш красний, вільний
Темницею здавався давнім людям;
Та й справді, світ сей був тоді темниця:

В кормигу запрягав народ народа,
На вільне слово ковано кайдани,
Півроду людського не звано людьми,
Затято йшов війною брат на брата.
Ви знаєте, що звалося війною?
Тоді війною звали братовбийство
Во ім'я правди, волі, віри, честі,
А кроволиття звалося героїством;
Убожеством там звали смерть голодну,
Багатством — награбовані маєтки,
Простотою — темноту безпросвітню,
Ученістю — непевнеє блукання,
Бездушну помсту звано правосуддям,
А самоволю деспотичну — правом.
Всім гордим-пишним честь була і слава,
Зневаженим-ображеним — погорда.
Загинув би напевно люд нещасний,
Якби погасла та маленька іскра
Любові братньої, що поміж людьми
У деяких серцях горіла тихо.
Та іскра тиха тліла, не вгасала,
І розгорілася багаттям ясным,
І освітила темную темноту,—
На нашім світі влада світла стала!..
Се розповідали мені старії люди,
Не за моєї пам'яті було те».

Так говорив дідусь.—Онук найменший.
Підвівши чоло, ясно подивився,
Уста тремтіли усміхом утішним.
«Дідусю, ти страшні казав нам байки,
Я радий, що не бачив лихоліття!»

[10 липня 1890]

* * *

Скрізь плач і стогін, і ридання,
Несмілі поклики, слабі,
На долю марні нарікання,
І чола схилені в журбі.

Над давнім лихом України
Жалкуєм-тужим в кожний час,
З плачем ждемо тії години,
Коли спадуть кайдани з нас.

Ті сльози розтроюдять рани,
Загойтись їм не дадуть.
Заржавіють від сліз кайдани,
С а м и ж ніколи не спадуть!

Нащо даремнії скорботи?
Назад нема нам воріття!
Берімось краще до роботи,
Змагаймось за нове життя!

[90 р.]

* * *

За правду, браття, єднаймось щиро,
Єдиний маєм правий шлях,
Єдину, браття, всі маєм віру,
Єдине серце у грудях.

Нема в нас, браття, ні зради лихої,
Ні кривди ми не боїмось,
Знамена держімо правди святої,
На зраду ми не піддаємось.

До нас ходіте усі, хто за правду
Не жалує життя оддати,
Ми приймемо того, мов брата рідного,
Хто правду любить, той наш брат.

СОНЕТ

* * *

Натура гине — вся в оздобах, в злоті,—
Остатній усміх ясний посила
І краскою непевною пала,
Немов конаюча вродливиця в сухоті.

Недавно ще була вона в турботі,
Жила і працею щасливая була;
Тепер остатнії дарунки роздала
І тихо умира... кінець її роботи!

Спокійно умира і листом покриває
Росинки білії, ті сльози самотні
Від сонця ясного і від людей ховає.

Натура лє ті сльози таємні
Того, що хутко ляже в смертнім сні,
В холодній, білій сніговій труні.

4—20 листопада 1890 р.

* * *

Дивлюся я на смерть природи, і благаю
Я посилаю доленьці своїй,
Щоб і мені дала кінець такий,
Щоб я була спокійна в час конання.

Ніхто щоб не почув тоді мого ридання.
Та й по мені не мають сльози лить,—
Сама в собі я буду жаль носити
О, доленько моя, сповни моє бажання!

І так наш світ повитий горем та журбою,
Нехай ніхто не плаче по мені,
Нехай не засмучу нікого я собою.

Нехай побачу я в смутні для мене дні
Утіху щирую та усміхи ясні.
Темноти й смутку досить і в труні!

1884 — 1891

В ДИТЯЧОМУ КРУЗІ

* * *

На зеленому горбочку,
У вишневому садочку,
Притулилася хатинка,
Мов маленькая дитинка
Стиха вийшла виглядати,
Чи не вийде її мати.
І до білої хатинки,
Немов мати до дитинки,
Вийшло сонце, засвітило
І хатинку звеселило.

* * *

Літо краснее минуло,
Сніг лежить на полі;
Діти з хати виглядають
В вікна... шкода волі!

Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта? —
Все вони питають.—
Он все поле сніг завіяв,
Хоч не йди із хати!
У замкнуті дивись вікна,
Ніде й погуляти!
Сніг з морозом поморозив
Всі на полі квіти...
Десь зима та не скінчиться!»—
Нарікають діти.
Ждіте, ждіте, любі діти!
Літо знов прилине,
Прийде мила годинонька,
Як зима та згине;
І завітне наше поле,
І зазеленіє,—
Знов його весна прекрасна
Квіточками вкриє.

1884 р.

* * *

«Мамо, іде вже зима,
Снігом травицю вкриває,
В гаю пташок вже нема...
Мамо, чи кожна пташина
В вирій на зиму літає?» —
В неньки спитала дитина.
«Ні, не кожна,— одказує мати,—
Онде, бачиш, пташина сивенька

Скаже швидко отам біля хати,—
Ще зосталась пташина маленька».

«Чом же вона не втіка?
Нащо морозу чека?» —

«Не боїться морозу вона,
Не покине країни рідної,
Не боїться зими навісної.
Жде, що знову прилине весна».

«Мамо, ті сиві пташки
Сміливі, певно, ще й дуже,
Чи то безпечні такі,—
Чуєш, цвірінькають так,
Мов їм про зиму байдуже!
Бач,— розспівалися як!» —

«Не байдуже тій пташці, мій синку,
Мусить пташка малесенька дбати,
Де б водиці дістати краплинку,
Де під снігом поживку шукати». —

«Нащо ж співає? Чудна!
Краще шукала б зерна!» —

«Спів пташині потіха одна,—
Хоч голодна, співа веселенько,
Розважає пташине серденько,
Жде, що знову прилине весна».

91 [?]

Тішся, дитино; поки ще маленька,
 Ти ж бо живеш навесні,
 Ще твоя думка літає легенька,
 Ще твої мрії ясні.

Мрія полине із думкою вкупці
 Геть у далекі світа,—
 Крил не втинай сизокрилій голубці,
 Хай вона вільно літа!

Чи пам'ятаєш ти казку-дивницю,
 Як то колись принесла
 Ту ю цілющу-живущу водицю
 Дрібна пташина мала?

Їй не страшні були дикі простори,
 Скелі і хвилі морські,
 Перелітала найвищії гори,—
 Мала крільцята прудкі.

Так твоя думка швиденько полине,
 Тільки їй волю даси,
 І принесе з чарівної країни
 Краплю живої роси.

І як приступить журба невсипуща
 Та до серденька твого,—
 Тая росиця цілюща-живуща
 Буде жити його.

Хай же та мрія із думкою вкупці
 Лине в незнані світа,—
 Крил не втинай сизокрилій голубці,
 Хай вона вільно літа!

ВИШЕНЬКИ

Поблискують черешеньки
В листі зелененькім,
Черешеньки ваблять очі
Діточкам маленьким:
Дівчаточко й хлоп'яточко
Під деревцем скачуть,
Простягають рученята
Та мало не плачуть.
Раді б вишню з'їсти,
Та високо лізти,
Ой, раді б зірвати,
Та годі дістати!
«Ой, вишеньки-черешеньки,
Червоні, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі!»
«Ой, того ми так високо
Виросли на гіллі,—
Якби зросли низесенько,
Чи то ж би доспіли?»

1890 — 1891

КРИМСЬКІ СПОГАДИ

(Посвята братові Михайлові)

ЗАСПІВ

Південний краю! як тепер далеко
Лежиш від мене ти! за горами крутими.
За долами розлогими, за морем,
Що вже тепер туманами густими
Укрилося, бурливе. Та не страшно
Моїм думкам осінньої негоди,
На Чорнім морі. Швидше тої чайки
Вони перелетять у ту країну,
Де небо ще синіє, як весняне,
Де грає сонця проміння кохане.
Туди мої думки полинуть швидко
І привітають ту ясну країну,
Де прожила я не одну днину,
А не була щаслива й на годину..
Та я за те докірливого слова
Тобі не кину, стороно прекрасна!
Не винна ти, що я не маю долі,
Не винна ти, що я така нещасна!
[91 р.]

ТИША МОРСЬКА

В час гарячий полудневий
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, ясне море,
Ясні хмарки, ясне сонце.

Певно, се країна світла
Та золотистій блакиті,
Певно, тут не чули зроду,
Що бува негода в світі!

Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі;
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста;
Править хтось малим човенцем,
В'ється стежечка золотиста.

Править хтось малим човенцем,
Стиха весла підіймає,
І здається, що з весельця
Щире золото спадає.

Як би я тепер хстіла
У мале човенце сісти
І далеко на схід сонця
Золотим шляхом поплисти!

Попливла б я на схід сонця,
А від сходу до заходу,

Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду.

Не страшні для мене вітри,
Ні підводнії каміння,—
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

*Євпаторія,
1890 р. 16 серпня*

2

ГРАЙ, МОЯ ПІСНЕ!..

Досить невільная думка мовчала,
Мов пташка у клітці замкнута од світа,
Пісня по волі давно не літала,
Приборкана тугою, жалем пририта.

Час, моя пісне, у світ погуляти,
Розправити крильця, пошарпані горем,
Час, моя пісне, по волі буяти,
Послухать, як вітер заграв понад морем.

Плинь, моя пісне, як хвиля хибкая,—
Вона не питає, куди вона плине;
Линь, моя пісне, як чайка прудкая,—
Вона не боїться, що в морі загине.

Грай, моя пісне, як вітер сей грає!
Шуми, як той шум, що круг човна вирує!
Дарма, що відгуку вітер не має,
А шум на хвилиночку погляд чарує!..

Серед чистого моря 1890 р. 17 серпня

БЕЗСОННА НІЧ

Цілу ніч до зорі я не спала,
Прислухалась, як море шуміло,
Як таємная хвиля зітхала —
І як серце моє стукотіло.

Ночі темної дивні почвари
Заглядали в безсоннії очі,
І страшніші, ніж сонні кошмари
Ті привиддя безсонної ночі.

Думки-гадки, мов птахи нічні
Налетіли, важкі та суворі,
Ох, непевні ті думи, страшні,
Наче хвилі у північ на морі!

Хто одважиться в північ на море
Своє хибке човенце зіпхнути?
Хто поважиться людське горе
Світове серденьком збагнути?

Той у північ на море поплине,
Хто не думає ранку діждати...
Хай же думка моя вільно лине,—
Я не буду на ранок чекати.

Серед мороку, бурі-негоди
Цілу ніч буде човен блукати;
Як зійде сонце правди та згоди,
Я тоді вічним сном буду спати.

Буде шарпати буря вітрила,
Пожене геть по темному морю
Ох, коли б мені доля судила
Хоч побачити даннюю зорю!

Євпаторія, 1891 р.

4

НА ЧОВНІ

Нічко дивна! тобі я корюся,
Геть всі темні думи сумні!
Не змагаюся вже, не борюся,
Потопаю в сріблястому сні.

Люди сплять, спить і людськеє лихо, -
Лихо сили не має в сю ніч.
Тихо скрізь, і на серденьку тихо,
Десь журба з нього згинула пріч.

Може, тільки сховалась глибоко?
Може, зараз прокинеться знов?
Та дарма! поки ясне ще око,
Не здіймаймо журливих розмов!

Глянь, як хвилі від срібла блищаться!
Глянь, як небо синіє вгорі!
Вабить хвиля на море податься,
Кличе промінь ясної зорі.

.

Плине білий човник, хвилечка колише,
Хвилечка гойдає;
Плине білий човник, вітер ледве дише,
Ледве повіває.

Білі хмаринки, лебедині крила
Угорі гуляють,
Довгою стягою, що зорю покрила,
Місяця сягають.

Місяченько світло і рожеве, й срібне,
Кида-розсипає,
І ряхтить, і сяє світло тее дрібне,
Як вогонь палає.

Геть далеко в морі кораблі видніють.
Бачу здалеченька,
Як виразно щогли тонкі чорніють
Проти місяченька.

Плиньмо геть за тее корабельне місто,
Там, де нам прекрасна
Доріженька сяє, де пала огнисто
«Stella magis» ясна.

На човні нас було тільки двоє.
Хвилі скрізь вколо нас коливались,
І такі ми самотні обое
Серед того простору здавались.

Я дивилась на тебе, мій брате;
Що гадала,— не вимовлю зроду;
Чим було тоді серце багате,
Поховала я в тихую воду.

Може, хвиля тобі розказала
Все, що думала я в тую мить?
Ні, вона те глибоко сховала...
Хай же там моя думонька спить!

Думка спить, і серденько спочило;
Я дивлюсь на обличчя твоє;
Тихе море спокою навчило
Невгамовнеє серце моє...

Євпаторія, 1891, 8 липня

5

НЕГОДА

В темний вечір сиджу я в хатині,
Буря грає на Чорному морі...
Гомін, стогін, квиління пташині,
Б'ється хвиля, як в лютому горі.

Там на березі мріє кілками
Морський човен, розбитий, нужденний,
Наче звір, що в пустині пісками
Його вихор засипав південний;

Мов у неба рятунку благають
Ті останки сумні, нещасливі,
А з туману на них набігають
Грізні, люті вали білогриві.

Вдарить вал і гукне, мов з гармати,
Скрізь по березі гук залунає;
Хоче море човна розламати,
Трощить, ломить, піском засипає.

Так розбитий човен безталанний
Серед жовтих пісків погибає,
Так чудовий сей край богоданий
У неволі в чужих пропадає.

Наче кінь степовий, вільний, дикий,
Що в пісках у пустині вмирає:
Захопив його вихор великий,
Кінь упав і в знесиллі конає.

В ньому серце живеє ще б'ється,
В ньому кров не застигла живая,
А над ним вже кружляє та в'ється
Птаства хижого чорная згряя;

Ржуть, хапають, їдять та шматують
При пажернім та лютім ячанні,
І кривавее тіло батують,
Що тремтить при останнім сконанні.

Сильне море! Зберися на силі!
Ти потужне, нема тобі впину,—
Розжени свої буйнії хвилі,
Затопи сю нещасну країну!

Евпаторія [91]

6

МЕРДВЕН

Бескиди сиві, червонії скелі,
Дикі, непевні, нависли над нами.
Се, кажуть люди, злих духів оселі
Стали під хмари стінами.

З гір аж до моря уступи сягають,
Люди прозвали їх «Чортові сходи»;
Ходять злі духи по них та збігають
Гучнії веснянії води.

Люди ж не сміють зійти по тих сходах
Геть на верхів'я, туманом повиті.—

Духи поклали по всіх переходах
Скелі, від кручі відбиті;

Хто тільки йтиме по сходах,— задушать,
Кинувши скелею в нього тяжкою,
І подоланого стогін заглушать
Духи луною гірською.

7

БАЙДАРИ

Дорога довга. Чагарі, долини,
На небі п'ялкому ніде ні хмари.
Ми їдемо, спочинку ні хвилини.

Коли зненацька чую: «Ось Байдари!»
Дивлюся: брама, сиві дві скелини...
О, що се? Чудо чи потужні чари?

Немов заслону впала і відкрила
Натури дивні, краснії дари,
Що досі від людських очей ховались.

Щоб тут жити, треба мати крила!
Вже люди певне від тії пори
Тут не живуть, як з раєм попрощались.

Мов невидимая рука тут положила
Границею отсії дві гори,
Що високо до неба поздіймались.

Один зелений б'єскид, другий— темний
Здалека море хвилі золотії
Шле, наче провість волі і надії...

Чи се той світ, загу́лений, таємний,
Забутий — незабутній рай наземний,
Що так давно шукають наші мрії?..

8

ТАТАРОЧКА

Там за містом, понад шляхом битим,
По гарячим каменистім полі
Йде дівча татарськеє вродливе,
Молоденьке, ще гуля по волі.

На чорнявій сміливій голівці
Червоніє шапочка маленька,
Вид смуглявий ледве прикриває
Шовком шитая чадра біленька.

То закриє личко, то відкриє,—
А очиці, наче блискавиці,
Так і грають з-попід брівок темних!
Що за погляд в цієї чарівниці!

9

БАХЧИСАРАЙ

Мов зачарований, стоїть Бахчисарай.
Шле місяць з неба промені золотисті,
Блищать, мов срібні, білі стіни в місті,
Спить ціле місто, мов заклятий край.

Скрізь мінарети й дерева срібlistі
Мов стережуть сей тихий сонний рай;

У темряві та в винограднім листі
Таємно плеще тихий водограй.

Повітря дише чарівним спокоем,
Над сонним містом легкодулим роєм
Витають красні мрії, давні сни.

І верховіттям тонкої тополі
Кивають стиха, шепотять поволі,
Про давні часи згадують вони...

10

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ ДВОРЕЦЬ

Хоч не зруйнована — руїна ся будова,
З усіх кутків тут пуста вигляда.
Здається, тільки що промчалась тут біда,
Мов хуртовина грізная, раптова.

Тут водограїв ледве чутна мова,—
Журливо, тихо гомонить вода,—
Немов сльозами, краплями спада;
Себе оплакує оселя ся чудова.

Стоять з гарему звалища сумні,
Садок і башта; тут в колишні дні
Вродливі бранки вроду марнували.

Колись тут сила і неволя панували,
Та сила зникла, все лежить в руїні,—
Неволя й досі править в сій країні!

БАХЧИСАРАЙСЬКА ГРОБНИЦЯ

Палкого сонця промені ворожі
 На кладовище сиплються, мов стріли,
 На те каміння, що вкрива могили,
 Де правовірні сплять, піддані божі.

Ні квітів, ні дерев, ні огорожі...
 І серед пустки, наче на сторожі,
 Стоїть гробниця. Ті, що в ній спочили,
 Навіки в ній своє імення скрили.

З чужого краю тут співці бували
 І тіні бранки любої шукали,—
 Витає ж тут інша тїнь, кривава:

Ні, тут не лежить краса гарема,
 Марія смутна, чи палка Зарема,—
 Тут спочива бахчисарайська слава!

НАДСОНОВА ДОМІВКА В ЯЛТІ

Смутна оселя!.. В веселій країні,
 В горах зелених, в розкішній долині
 Місця веселого ти не знайшов,
 Смутний співець! умирать в самотині
 В смутну оселю прийшов.

Звідси не видно ні моря ясного;
 Гомону з міста не чути гучного,
 З бору соснового шум тут іде,

Гори лунають од вітру буйного,
Часом де дзвін загуде...

Стали в саду кипариси стіною
Оберігати в оселі спокою,
Лаври — неначе зсушила журба,
Тихо, журливо кива головою,
Віттям плакуча верба.

Все тут журливе кругом сеї хати,—
Та найсмутніші отії кімнати,
Де безталанний поет умирав:
Все тут забрали, що можна забрати,—
Смутку ж ніхто не забрав.

Вікна тьмянії, мов очі слабого,
В хаті порожній самотньо, убого,
Висить свічадо на голій стіні,
Млоу повите,— дивитись на нього
Сумно здавалось мені...

Тута остатні «огні догоріли»,
Тута остатні «квітки облетіли»,
Тільки зосталася муза одна,
Що не лишила співця до могили,
Тута витає сумна.

Тіло поета в далекій чужині,—
Там, у тій самій холодній країні,
Серце на смерть отруїли його!
Смутная муза літа в самотині,
Кличе поета свого.

СЛЬОЗИ-ПЕРЛИ

(Посвята Іванові Франкові)

I

Сторононько рідна! коханий мій краю!
Чого все замовкло в тобі, заніміло?
Де-не-де озветься пташина несміло,
Немов перед бурею в темному гаю,
І знову замовкне... як глухо, як тихо...
Ой лихо!

Ой, де ж бо ти, воле, ти, зоре таємна?
Чому ти не зійдеш на землю із неба?
Осяяти землю безціасною треба!
Ти бачиш, як все в нас покрила ніч темна?
Ти чуєш, як правду неправда скрізь бере?
Ой горе!

О люде мій бідний, моя ти родино,
Брати мої вбогі, закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойнії рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку хто розбить нам pomoже?
Ой боже!

Коли ж се минеться! Чи згинем без долі?
Прокляття рукам, що спадають без сили!
Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой леле!

II

Україно! плачу слізьми над тобою...
Недоле моя! що pomoже ся туга?
Що вдію для тебе сією тяжкою журбою?
Гай-гай, невелика послуга!

Ох, сльози палкі — вони душу палили,
Сліди полишили огнисті навіки.
Ті жалі гіркії — вони мені серце зв'ялили!
Даремні для нього всі ліки.

Чи ж мало нас плаче такими сльозами?
Чи можем ми, діти, веселими бути,
Як ненька в недолі, в нужді побивається ними?
Де ж тута веселого слова здобути?

Говорять, що матері сльози гарячі
І тверде, міцнеє каміння проймають;
Невже найщиріші кривавії сльози дитячі
Ніякої сили не мають?

III

Всі наші сльози тугою палкою
Спадуть на серце, серце запалає...
Нехай палає, не дає спокою,
Поки душа терпіти силу має.

Коли ж не стане сили, коли туга
Вразить украй те серденько зомліле,
Тоді душа повстане недолуга,
Її розбудить серденько зболіле.

Як же повстане — їй не буде впину,
Заснути знов, як перш, вона не зможе,
Вона боротись буде до загину:
Або загине, або переможе.

Або погибель, або перемога,
Сі дві дороги перед нами стане...
Котра з сих двох нам судиться дорога?
Дарма! повстанем, бо душа повстане.

Так, плачмо, браття! мало ще наруги,
Бо ще душа терпіти силу має;
Хай серце плаче, б'ється, рветься з туги,
Хай не дає спокою, хай палає.

ЗОРЯНЕ НЕБО

* * *

Зорі, очі весняної ночі
Зорі, темряви погляди ясні!
То лагідні, як очі дівочі,
То палкії, мов світла прекрасні.

Онде зірка палає, мов племінь,
Білі хмари круг неї, мов гори,
Не до нас посила вона промінь,
Вона дивиться в інші простори...

Інша зіронька личко ховає
В покривало прозореє срібне,
Соромливо на діл поглядає,
Сипле блідеє проміння дрібне.

Ти прекрасна, Вечірняя зоре!
Урочисто й лагідно ти сяєш,
Ти на людське не дивишся горе,
Тільки щастя й кохання ти знаєш.

Як горить і мигтить інша зірка,
Сріблом міниться іскра чудесна...

Он зоря покотилась, то гірка
Покотилась сльозина небесна.

Так, сльозина то впала. То плаче
Небо зорями-слізьми над нами.
Як тремтить теє світло! Неначе
Промовля до нас небо вогнями.

Горда, ясна, огнистая мова!
Летється промінням річ та велична!
Та ми прагнем лиш людського слова,
І німа для нас книга одвічна...

* * *

Єсть у мене одна
Розпачлива, сумна,
Одинокая зірка ясна;
Сеї ж ночі дарма
Її кличу,— нема!
Я стою у журбі самотн'я.
І шукаю вгорі
Я тієї зорі:
«Ох, зійди, моя зірко лагідна!»
Але зорі мені
Шлють проміння сумні:
«Не шукай її, дівчино бідна!»

* * *

Моя люба зоря ронить в серце мені,
Наче сльози, проміння тремтяче,
Рвуть серденько мсе ті проміння страшні...
Ох, чого моя зіронька плаче!

* * *

Я сьогодні в тузі, в горі.
Мов у тяжкім сні,—
Отруїли ясні зорі
Серденько мені.

* * *

В небі місяць зіходить смутний,
Поміж хмарами вид свій ховає,
Його промінь червоний, сумний,
Поза хмарами світить-палає.

Мов пожежа на небі горить,
Землю ж темнії тіні вкривають,
Ледве блисне той промінь на мить,
Знову хмари, мов дим, застилають.

Крізь темноту самотно горить
Одинокая зірка ясна,
Її промінь так гордо горить,
Не страшна їй темнота нічна!

Гордий промінь в тієї зорі,
Та в нім туга палає огниста,
І сіяє та зірка вгорі,
Мов велика сльоза промениста.

Чи над людьми та зірка сумна
Променистими сльізьми ридає?
Чи того, що самотно вона
По безмірнім просторі блукає?

РОЗБИТА ЧАРКА

На весіллі бринять чарочки,—
Хай здорові живуть молодята!
Хай живуть, як в гніздечку пташки,
Хай кохаються, мов голуб'ята!

На весіллі хтось чарку розбив,—
Молода на посаді сумує,
Молодий смутно чоло схилив,—
Не журіться, то щастя віщує!

На весіллі музика гучна,
Тож-то шпарко та весело грає!
Ох. я знаю, комусь-то вона
Безталаннее серденько крає!..

І розбилось від жалю свого
Серце смутне... Чи хто тее чує?
Чи не скаже хто часом чого,—
Що розбитеє серце віщує?

[1891]

* * *

Якщо прийде журба, то не думай її
Рознести у веселоцях бучних
За столом, де веселії друзі твої
П'ють-гуляють при покличах гучних.

Ти не йди в пишний дім, де музика бринить,
Де танцюють веселії пари,—
Там ще гірше серденько тобі заболить,
Чоло вкриють ще тяжчі хмари.

І в людську течію ти не важся іти,
Де юрба стоголова, як море,
Йде, хвилює, шумить,— в ній поринеш і ти,
Не розійдеться ж там твоє горе.

Краще йди в темний гай, у зелений розмай,
Або в поле, де вітер гуляє,
На дозвіллі із лихом собі розмовляй,
Може, там його вітром розмає.

Або пісню утни голосну, не смутну,
Щоб, мовляв, засміялося лихо,
Проженеш тоді, певне, потвору страшну,
І на серденьку знов стане тихо...

1891—1892

СОН

(Посвята Александри С-вій)

Був сон мені колись: богиню ясну
Фантазії вбачали мої очі,
І друга любого подобу красну
Богиня прийняла тієї ночі.

Той самий вираз і усмішка мила,
Той самий погляд довгий, розумливий,
На плечах лиш барвисті мала крила,
Вінець над чолом з лавру святобливий.

Вона іде! Непереможна сила
Мене примушує за нею простувати
По темних, тісних хідниках. Вступила
Вона в якісь таємні палати.

Чи то свята будова, чи темниця?
Високе і темнеє склепіння,
Одно віконце вузьке, мов стрільниця,—
Крізь нього сиплеться бліде проміння

І падає на стіну; височенний
Орган стоїть там, наче скеля дика,
Де був прикований Титан страшений,
Що забажав освіти чоловіка.

Спинулася богиня і за руку
Взяла мене, і словом говорила:
Вважай і пам'ятай мої слова й науку:
То світовий орган, і доля так судила,

Що тільки раз він має гук подати,
Страшний той гук, потужний і величний,
По всіх країнах має залунати
І перекинути світовий стрій одвічний.

Страшне повстане скрізь землі рушіння.
І з громом упадуть міцні будови.
Великий буде жах, велике й визволення!
Тоді спадуть всесвітні окови.

І правда лавром чоло уквітчає.
І згине зло, укриване віками.
В честь волі нової хвалу співець заграє
На вільних струнах вільними руками!

Тож слухай: ти орган порушить можеш
Не дужою, та смілою рукою,
Всесвітнє зло тим гуком переможеш,
Здобудеш для землі і щастя, і спокою.

Та знай: твоє життя так миттю згасне,
Як блискавка, що перед громом свіне:
Не для тебе те світло правди ясне,
Що світ осяє, ні! життя твоє загине!

І вільні струни славити не будуть
Ні твого ймення, ані твого діла,
Щасливі нещасною забудуть,
Не буде вкрита лаврами могила!

Промовила і зникла. В самотині
Я застаюся розважать-гадати,
Як визволить той гук, що замкнутий
в скеліні,
Що має гучно в світі залунати?

І я стою, неначе скам'яніла.
Знебула думка вже не розважає...
Що се? немовби пісня забриніла,
Здалека, мовби цілий хор ридає.

Глибока, тиха, нерозважна туга
Вникає в серце, каменем лягає;
Ридає хор, мов дикий вітер з луга,
А темрява склепіння застилає.

З віконця ледве-ледве блисне промінь;
Ті хмари темні давлять мою душу,
А серце палять, мов жерущий племінь.
Ні, гук страшний я видобути мушу!

Хай я загину, та хай сяє мило
Над людьми сонцем правда і надія!
Зважливо простягаю руку, сміло,—
І прокидаюсь... Так! то сон був... мрія!

У ПУТЬ

(На мотив Шумана¹)

Хвилини йдуть,
Пора у путь!
Прощай, рідний краю!
Вже хутко я піду.
Тут долі не маю,—
На чужині знайду.

Шукатиму долі в далекій стороні!
Вперед! прагну волі, у світ пора мені!
Бо літа не ждуть...
Пора мені в путь!

Прощай, товариство, родино-рідна!
Прощай, моя люба дружино смутна!
Я, може, навіки іду в чужий край...
Прощай,— добрим словом мене спогадай!

Я йду, тверда звага
Веде мене на шлях,
У серці одвага,
Хоч сльози на очах...

¹ «Wanderlied. Schumann»

В далекій чужині
Я сили наберусь
Служити країні,
Або — не вернусь...

Я все покидаю: садочки рясні,
І темні діброви, і ниви ясні,
З собою несу я лиш рідні пісні.

Пора у путь,
Хвилини йдуть!..
Шумлять на прощання
Зелені луги,
Летять розставання
Хвилини дорогі!..
Хоч тяжко країну
Рідную покидать,
Я йду на чужину,
Я мушу поспішати.

Далекая путь,
Хвилини не ждуть!

1892

ДОСВІТНІ ОГНІ

Ніч темна людей всіх потомлених скрила
Під чорні, широкії крила.
Погасли вечірні огні;
Усі спочивають у сні.
Всіх владарка ніч покорила.

Хто спить, хто не спить,— покорись темній
силі!

Щасливий, хто сні має милі!
Від мене сон милий тіка...
Навколо темнота тяжка,
Навколо все спить, як в могилі.

Привиддя лихі мені душу гнітили,
Повстати ж не мала я сили...
Зненацька проміння ясне
Од сну пробудило мене,—
Досвітні огні засвітили!

Досвітні огні, переможні, урочі
Прорізували темряву ночі,

Ще сонячні промені сплять,—
Досвітні огні вже горять,
То світять їх люди робочі.

Вставай, хто живий, в кого думка повстала!
Година для праці настала!
Не бійся досвітньої мли,—
Досвітній огонь запали,
Коли ще зоря не заграла.

[92 р.]

СОСНА

З вітром весняним сосна розмовляла,
Вічнозелена сосна.
Там я ходила і все вислухала,
Що говорила вона.
Ой, не «зеленого шума» співала
Вічно-смутна сосна...
Ні, не «зеленого шума»!
Чулася в гомоні тяжка зимова дума.

Ранком зимовим діброва мовчала,
Наче замерла сумна,
Тільки рясним верховіттям шептала
Вічнозелена сосна;
Там я ходила і все вислухала,
Що говорила вона,—
Та не веселя дума
Чулася в гомоні того «зеленого шума»!..

[1892]

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

(Посвята М. Ставиському)

Сон літньої ночі колись мені снівся,
Коротка та літня нічка була,
І сон був короткий,— він хутко змінився
І зник, як на сході зоря розсвіла.

Чудова мрія, розкішна та ясна,
Кохано в ту ніч обгорнула мене,
Приснилась мені люба доля прекрасна,
Приснилось невидане щастя дивне.

Була я щаслива, безмірно щаслива;
Приснилось мені... та чого не списать!
Де в світі є мова така чарівлива,
Щоб справжнєє щастя могла
розказать?

Та сон був короткий. Ранесенько-рано
Вже зникла рожева мрія моя,—
Туди полину́ла, де грала кохано
Злотисто-рожева зоря.

Поглянула я, що вже нічка зникала,—
І душу мою обгорнула печаль;
І тихо-тихесенько я промовляла:
«Сон літньої ночі! мені тебе жаль!..»

Я щастя не маю і в мріях не бачу,
Бо іншій мрії у серці ношу;
Коли я часами журюся і плачу,—
Я щастя у долі тоді не прошу.

Для інших і доля, і щастя хай буде,
Собі я бажаю не сну, а життя,—
Хто зо сну прокинувсь, хай щастя
забуде,
Йому вже до щастя нема вороття!

[1892]

1893

МАВРСЬКИЙ КОРОЛЬ

(З Гейне)

У вигнання з Альпухари
Молодий король подався;
Тихо, з серцем, повним туги,
Їхав він поперед гурту.
А за ним на виноходцях
Та в носилках позлотистих
Всі жінки його сиділи;
На ослах — рабині чорні.
Сотня вірних слуг за ними
На арабських добрих конях;
Коні гордо виступають —
Верхівці поникли в сідлах.
Ні цимбалів, ані бубнів,
Ні пісень — не чуто й гуку;
На ослах дзвіночки срібні
Смутно плачуть серед тиші.
На верхів'ї, звідки погляд
Досяга у діл Дуеро,

Де шпилі будов Гранадських
Можна бачити востаннє,—
Там з коня король зіходив,
Щоб поглянути на місто,
Що в вечірнім світлі сяло,
Наче в золоті, в багряниці.
О, аллах! Що він побачив!
Там, де був коханий місяць,
Хрест і стяг стримить іспанський
На Альгамбрі скрізь на вежах.
Ох, як те король побачив,
Здійнялись зітхання в грудях,
Сльози раптом полилися,
Мов джерело, по обличчі.
На коні смутна сиділа
Королева мати, хмуро
На журбу його дивилась
І картала гірко й гордо:
«Боабділь ель Хіко, сором!
Ти оплакуєш, як жінка,
Тее місто, що не тямив
Боронить, як чоловік!»
Тільки чула гостру мову
Королева — краща, мила,
Миттю скочила з носилок,
Обняла свого владаря.
«Боабділь ель Хіко,— мовить,—
Заспокойсь, моє кохання,
Бо з сії безодні — туги
Лавр тобі зросте розкішний.
Тож не тільки тріумфатор
Перемогою вінчатий,
Щастя темного обранець,
Але й син кривавий лиха,

І борець величний духом,
Той, що долею лихою
Подоланий, буде жити
Вічно в пам'яті народній». —
«Місцем сліз останніх Мавра»
Звуть до сього дня ту гору,
Де король колись востаннє
Подивився на Гранаду.
Отже справдилася любо
Провість любої дружини, —
Ймення маврського владаря
Здобуло шанобу й славу.
Тая слава не загине,
Аж поки струна остатня
Не порветься на остатній
В Андалузії гітарі.

1893 — 1894

* * *

ПИТАННЯ

Що ти говориш, любко моя мила?
Се наче грім з ясного неба впав!
Чи я тебе не щиро покохав?
Ні! Певне, ти мене ніколи не любила!

Журливо ти хитаєш головою
І кажеш: «В нас дороги розійшлись».
О, ні, я вірю — зійдуться колись,
З'єднаємось навіки ми з тобою.

Я поборю найтяжчі перешкоди,
Я маю силу, я, мов дуб міцний,
Я дам тобі притулок затишний,
Обороню від лютої негоди.

Мовчиш, мій друже ясний, і зітхаєш...
Твоя душа за мною не жалкує,
А тільки серце вражене сумує,
І жаль тобі, що ти мене кохаєш.

ВІДПОВІДЬ

Не жаль мені, що я тебе кохаю,
Та в нас дороги розійшлись.
Ні, не кажи, що зійдуться колись!
Не зійдуться, мій друже, я не знаю.

Мое кохання то для тебе згуба:
Ти, наче дуб високий та міцний,
Я ж, наче плющ похилий та смутний,
Плюща обійми гублять силу дуба.

Та без притулку плющ зелений в'яне,
Я не зав'яну, я знайду руїни,
Я одягну обдерті, вбогі стіни,
Зелений плющ оздобою їм стане.

В країну смутку вітерець прилине
І принесе мені луку розмови
Від мого дуба любого з діброви,
І спогад любих літ повік не згине.

Ви не знаєте, що я гадаю,
Як сиджу я мовчазна, бліда.
Тож тоді в мене в серці глибоко
Сяя пісня сумная рида!

* * *

Горить моє серце, його запалила
Гарячая іскра палкого жалю.
Чому ж я не плачу? Рясними сльозами
Чому я страшного вогню не заллю?

Душа моя плаче, душа моя рветься,
Та сльози не ринуть потоком буйним,
Мені до очей не доходять ті сльози,
Бо сушить їх туга вогнем запальним.

Хотіла б я вийти у чистеє поле,
Припасти лицем до сирої землі
І так заридати, щоб зорі почули,
Щоб люди вжахнулись на сльози мої.

* * *

Знов весна, і знов надії
В серці хворім оживають,
Знов мене колишуть мрії,
Сни про щастя навівають.

Весна красна! любі мрії!
Сни мої щасливі!
Я люблю вас, хоч і знаю,
Що ви всі зрадливі...

* * *

Дивлюсь я на яснії зорі,
Смутні мої думи, смутні.
Сміються байдужії зорі
Холодним промінням мені.

Ви, зорі, байдужії зорі!
Колись ви інакші були,
В той час, коли ви мені в серце
Солодку отруту лили.

* * *

Стояла я і слухала весну,
Весна мені багато говорила,
Співала пісню дзвінку, голосну,
То знов таємно-тихо шепотіла.

Вона мені співала про любов,
Про молодощі, радощі, надії,
Вона мені переспівала знов
Те, що давно мені співали мрії.

* * *

Хотіла б я піснею стати
У сюю хвилину ясну,
Щоб вільно по світі літати,
Щоб вітер розносив луну.

Щоб геть аж під яснії зорі
Полинати співом дзвінком,

Упасти на хвилі прозорі,
Буяти над морем хибким.

Лунали б тоді мої мрії
І щастя моє таємне,
Ясніші, ніж зорі яснії,
Гучніші, ніж море гучне.

ПЕРЕМОГА

Довго я не хотіла коритись весні,
Не хотіла її вислухати,
Тії речі лагідні, знадні, чарівні
Я боялась до серця приймати.

«Ні, не клич мене, весно, — казала я їй, —
Не чаруй і не ваб надаремне.
Що мені по красі тій веселій, яснії?
В мене серце і смутне, і темне».

А весна гомоніла: «Послухай мене!
Все кориться міцній моїй владі:
Темний гай вже забув зимування сумне
І красує в зеленім наряді;

«Темна хмара озвалася громом гучним,
Освітилась огнем блискавиці;
Вкрилась темна земля зіллям-рястом
дрібним;
Все кориться мені, мов цариці;

«Хай же й темнее серце твоє оживе
І на спів мій веселий озветься,
Бо на нього озвалося все, що живе,
В тебе ж серце живе, бо ще б'ється!»

Тихо думка шепоче: «Не вір тій весні!»
Та даремна вже та осторога, —
Вже прокинулись мрії і співи в мені...
Весно, весно, — твоя перемога!

14.V 1893 р.

ДО МУЗИ

Прилинь до мене, чарівнице мила,
І запалай зорею надо мною,
Нехай на мене промінь твій впаде,
Бо знов перемогла мене ворожа сила,
Знов подолана я, не маю сил до бою, —
Я не журюсь, бо знала — се прийде.
Спокійна я, боротися не можу.
В душі у мене інші бажання:
Я тільки думкою на світі буду жить,
Я хочу слухать річ твою урочу
І на своїм чолі твоє сіяння
Почуть бажаю хоч єдину мить.

13.I 1894 р.

* * *

То була тиха ніч чарівниця,
Покривалом спокійним, широким
Простелилась вона над селом,
Прокидалась край неба зірниця,
Мов над озером, тихим, глибоким
Лебідь сплеснув білим крилом.

І за кожним тим сплеском яскравим
Серце кидалось, розпачем билось,
 Замирало в тяжкій боротьбі.
Я змаганням втомилась кривавим,
І мені заспівати хотілось
 Лебединую пісню собі.

ДАВНЯ ВЕСНА

Була весна весела, щедра, мила,
 Промінням грала, сипала квітки,
Вона летіла хутко, мов стокрила,
 За нею вслід співучії пташки!

Все ожило, усе загомонило, —
 Зелений шум, веселая луна!
Співало все, сміялось і бриніло,
 А я лежала хвора й самотна.

Я думала: «Весна для всіх настала,
 Дарунки всім несе вона ясна,
Для мене тільки дару не придбала,
 Мене забула радісна весна».

Ні, не забула! У вікно до мене
 Заглянули від яблуні гілки,
Замиготіло листячко зелене,
 Посипались білесенькі квітки.

Прилинув вітер, і в тісній хатині
 Він про весняну волю заспівав,
А з ним прилинули пісні пташині,
 І любий гай свій відгук з ним прислав

Моя душа ніколи не забуде
Того дарунку, що весна дала;
Весни такої не було й не буде,
Як та була, що за вікном цвіла.

1894 року

* * *

У чорную хмару зібралася туга моя,
Огнем-блискавицею жаль мій по ній
розточився,
Ударив перуном у серце,
І рясним дощем полились мої сльози.
Промчалась та буря-негода палка надо
мною,
Але не зломила мене, до землі не прибила,
Я гордо чоло підвела,
І очі, омті сльозами, тепер поглядають
ясніше,
І в серці моїм переможнії співи лунають.
Весняная сила в душі моїй грає,
Її не зломили зимові морози міцні,
Її до землі не прибили тумани важкі,
Її не розбила і ся перелітная буря весняна.
Я вийду сама проти бурі
І стану, — поміряєм силу!

1894

* * *

Коли вже зачепили сі питання
 Про бога й про посмертне проживання,
 То й я вам думку висловлю свою,
 Куди не так, як німець ваш, поважно,
 Але, я думаю, не менш одважно.

Не буду я тепера говорить
 Про Зевса, Одіна, про Браму і Єгову,—
 Вони вже вмерли, їх не оживить,—
 Тепер уже пора змінити мову:
 Тепер сказати треба: бог деїстів,
 Бог скептиків і бог детерміністів.
 Що скаже бог деїстів мому серцю?
 Я юшки не люблю без солі і без перцю.
 Імення бога скептиків: «Не знаю»,
 Щось я такого й богом не вважаю.
 В детерміністів світ наладжений так стало,
 Що там для бога місця вже не стало.

Всі три боги не влад, створить нового
трудно,
 Та й віршувать на сюю тему нудно.

До того ж на землі у нас так мало волі,
І без богів начальства в нас доволі...

Тепер питання друге. — Далебі,
Повірте слову, мій шановний друже,
Посмертного життя не хочу я собі,
Мені про нього гірше ніж байдуже.
Туманне «там» подобатись не може,
«Загробний світ» спіритський — боронь
боже!

Попасти в пекло, може, се й цікаво,
Але воно занадто вже яскраво
Описано у Данта. І, здається,
Я знаю трошки, що то пеклом зветься.

Піти у рай (хто має цю надію!), —
Немає там ні горя, ні зітхання,
Але нема ні дружби, ні кохання, —
Такого раю я не розумію.

Там, крім набожної, нема літератури.
Я ж артистичної, як знаєте, натури,
Поезія виключно релігійна,
Як всяка річ, занадто тенденційна,
Чогось мене не радує зовсім,
Отак, як ці німецькі мудрі вірші
(Мої здадуться вам далеко гірші), —
Здається, можна покінчить на сім.

ПРОРОЧИЙ СОН ПАТРІОТА

(Присвята редакторові «Буковини»)

Що за диво, що за нове чудо!..
Перед світом у святу неділю
Вельми дивний сон мені приснився,
Що немов я опинився в Римі,
Там я бачив Колізей і Форум,
Капітолій і Тарпейську скелю,
Звідки давні римляни невдячні
В діл спихали чесних патріотів.
Та те все мене не вдовольнило,
Бо хто бачив Святоюрські вежі,
Староруські Золоті Ворота, —
Що для нього Колізей і Форум,
Капітолій і Тарпейська круча?
Що нам римські цезарі й герої?
Таж прецінь у нас князі бували!
Але далі: — Ватікан я бачив
І отця святого в Ватікані.
Але й то, панове, ще не диво.

Тож би навіть і у сні був сором
Бути в Римі та не бачить папи!
Вище всіх червоних кардиналів
Він сидів у ясних, білих шатах.
На подушці оксамитній долі
Спочивала золота пантофля.
Різних націй вірні католики
На колінах лізли до престолу
Цілувати золоту пантофлю,
Отже й я поліз услід за ними —
Най же й русин буде так, як люди!
Річ святу поцілувавши тричі
(Один раз тому, що батько в плахті),
Я поглянув на святе обличчя
І зненацька скам'янів від дива —
Хоч у сні ніщо нас не дивує,
Але ж то було всім дивам диво:
Я побачив руське обличчя,
Римською тіарою вінчане!
Боже мій! та я його так часто
Зустрічав у львівським семінару!
Він пізнав мене і так промовив:
«Повернися у свою країну,
Понеси їй звістку благодатну,
Що віднині кожний вірний русин
З ласки бога станеться безгрішним,
Тільки має всім властям коритись,
«Нїсть бо власті, еже не от бога».
(Тут я нишком усміхнувся, панове:
Вже цього він міг би нас не вчити!).
А хто хоче просто йти до раю
І в вінці, як мученик, сіяти,
Той повинен прочитати пильно
Цілий річник «Руського Сіона».

(Тут, не знаю, чи й признатись, браття,
Защеміло трошки в мене серце).
Окрім того, я заповідаю
Вірним всім піти в похід хрестовий
Проти всіх плюгавих, одчайдушних,
Сіячів ворожих, бридких впливів,
Їх нам треба нищить без пардону!
Буде вам за сеє рай на небі,
На землі ж то поки що ще тайна...»
Тут я крижем впав перед престолом,
Хтів промовить щось, але прокинувся
І покликнув голосом великим:
«Гей на бога, милі руські браття,
Хоч би всім нам згинуті судилось,
Мусим мати свого кардинала!
А вже сам він дійде до престолу».
Вже ж бо сон мій не зовсім даремний,
Бо казала так моя бабуся
(То ж була сама народна мудрість):
Сон, що сниться у неділю рано,
Зроду-звіку не минає здарма.

НА ПАМ'ЯТЬ 31 ІЮЛЯ 1895 РОКУ

(Раді на незабудь)

Тепер прощай! Хто знає, чи надовго.
Ми, може, хутко будем походжати
По горах київських та по гаях волинських.
А, може, поки зійдемося знову,
Води багато утече з річок
І сліз з людських очей. Хто тее знає?
Коли я думала для тебе на прощання
Увити гарне «рондо» чи «сонет»
І рифмами уквітчати навколо,
Немов гільце весільне, — та шкода!
Тепер посох садочок мого серця,
Не знаю, чи коли й одмолодіє.
Торік бувало тут, над сим потоком,
Звивала я собі вінки барвисті,
Тоді ж у мене і квітчасті вірші,
Жартуючи, лилися з-під пера, —
Але тепер нема квіток для мене
Ні в полі, ні в діброві, ні в душі.
Колись я мала той дівочий звичай,
Як покидала край який надовго,
Збирати квіти з наймиліших міст
І брати їх на пам'ятку з собою,
Тепер взяла я грудочку землі,

Колись її положить надо мною...

Сестрице люба, я тобі бажаю
Ясного щастя (коли се не мрія!),
Щоб «радою» і радістю ти стала
Усім, кого ти любиш. Я бажаю,
Щоб сее перше і безмірне горе
Було остатнім у твоїм житті.
Але якщо смутна година прийде
І сльози самохить поллються із очей,
Тоді поглянь, сестрице, на схід сонця
(В ту сторону, де наша Україна)
І пригадай, що десь є хата й серце,
Тобі одкриті завжди. Може, думка
На схід полине, а печаль на захід.

Для мене, сестро, щастя не бажай
(Ми з ним чогось не можемо ужитись!)
Ти побажай мені одваги й сили більше
Сповняти той великий заповіт,
Що я несу з собою на Україну...

Хай спогад мій між вами буде краще,
Ніж я сама була,— адже здалека
Тумани навіть золотом сіяють, —
Тож «спомінайте добрими словами»!
Для мене спогад про те щастя й горе,
Що всі ми вкупі тут переживали,
Тим буде, чим молитва для набожних.
А вас усіх... ні, годі вже! Прощай!

1895 — 1896

НЕВІЛЬНИЧІ ПІСНІ

Eternal spirit of the chainless mind!
Brightest in dungeons, Liberty, thou art,
For there thy habitation is the heart,
The heart, which love of thee alone can bind!

Byron. Sonnet on Chillon.

(Ти, вічний дух розкутого ума,
О, Воля! найясніша ти в темниці,
Бо там в людських серцях твої світлиці,
В серцях, що полонила ти сама).

Байрон. Шільйонський сонет.

БОЖА ІСКРА

В о р о г и:

Геть їх, поетів! навіщо їх співи?
Хто тепер слухать їх рад?
Нас оглушили вже «тихі мотиви»
«Снів» тих, «фантазій», «балад»!

Чули ми й тую «громадську тугу»,
Все то слова голосні,

Хату нагріти в зимову фугу,—
Навіть на те не судні!

Годі тих співів! і так уже сумно.
Посміхом спів ваш бринить...
Слова не тямите мовить розумно,
А віршувать — аж горить!

П р и х и л ь н і:

Ні, не стихайте, солодкії співи,
Всяк з нас їх слухати рад,
Любо колишуть нас тихі мотиви
«Снів» ваших, «мрій» та «балад».

Тільки навіщо той смуток і туга,
Вже ж бо і так ми сумні.
Хай нас колишуть, як пестоші друга,
Ваші лагідні пісні!

Ніч налягла безпросвітним склепінням,
Очі й серця нам тьмарить,
Хай же привітним і тихим промінням
Божая іскра горить.

П о е т:

Годі вам, гурт ворогів і прихильних,
Марні слова промовлять.
Краще ідіть, научіть божевільних,
Як їм притомними стать.

Бачили ви, як велике багаття
Кида вогонь аж до хмар?

«Божая іскра» то тяжке прокляття,
Дикий і лютий пожар.

Вогнища того не може людина
Ні запалить, ні вгасить,
В кого ж запала хоч іскра єдина, —
Вік її буде носить!

МАТИ НЕВІЛЬНИЦЯ

Був ясний день, веселий, провесняний,
До нас у хату крізь вікно одкрите
Вривався гомін голосних потоків,
Що бігли вниз по вулиці нагірній,
Вітрець влітав і, мов пуста дитина,
Скидав додолу від стола папери,
За ним влітала ціла зграя гуків,
Все та давно знайома пісня міста,
Але і в ній нові лунали ноти,
Весняні... Та вони лунали не для нас,
Бо не було весни у нашім серці.
Ота весна, що за вікном сміялась,
Нам принесла новини невеселі,
Тюремні вісті: той сидить в неволі,
Недавно взятий, той в тюрмі збожеволів,
А той недавно вийшов, але хворий,
Душею й тілом, він же був забраний
Якраз в розцвіті мрій, надій і праці.
Над нами теж, мов туча грозова,
Нависли влади темної погрози.
Така була для нас в той рік весна.
Удвох сиділи ми і розмовляли,
Я сумно слухала товаришки розповідь

І безуважно торочки сплітала
На обрусі (товаришці той обрус
В тюрмі покійна мати вишивала);
Розповідь та була уривчаста і тиха,
Бо голос був приглушений від туги,
І хутко він урвався, мов струна;
У хаті стало тихо, тільки чутно,
Як гралася товаришки дитина
І лякала маленьким батіжком,
На стільчику рушаючи в дорогу.
Я, дивлячись на неї, проказала:
«Ба, що робити? Не журіться, друже!
Хоч, може, ми і не побачим волі,
Але дитинка ся побачить, певне!
Що скажеш ти на се, малий філософ?»
Дитинка ясно глянула на мене
Розумними, цікавими очима,
А мати шпарко мовила до мене:
«Мовчіть, нехай воно сього не чує!
Ви знаєте, дитиною я часто
Від матері покійної се чула:
Як виростеш, то будеш вільна, доню.
Вона казала се так весело і твердо,
Що я повірила в свою щасливу долю,
І вірила, аж поки не зросла...
Тепер моїй дитині се говорять...
Іди, іди, моє маленьке, грайся!»
Дитина знов до забавок вернулась,
Товаришка взяла шиття, я книжку,
Розмова наша більше не велася...

1895 року

І все-таки до тебе думка лине,
 Мій занашащений, нещасний краю,
 Як я тебе згадаю,
 У грудях серце з туги, з жалю гине.

Сі очі бачили скрізь лихо і насилля,
 А тяжчого від твого не видали,
 Вони б над ним ридали,
 Та сором сліз, що ллються від безсилля.

О, сліз таких вже вилито чимало, —
 Країна ціла може в них втопитись;
 Доволі вже їм литись, —
 Що сльози там, де навіть крові мало!

1895 року

SLAVUS — SCLAVUS

Слов'янщина! — який величний гук,
 Який широкий і містично темний.
 І скільки літ і як багато рук
 Для неї будували храм таємний.
 Посеред храму п'єдестал звели
 І статую поставили на ньому,
 І вид, немов Ізіді, зап'яли
 Покровом щільним ідолові свому.
 Стоїть таємна статуя давно,
 Час тихо упливає рік за роком,
 І досі ще нікому не дано
 В лице їй глянути одважним оком.

А що ж величної Слов'янщини сини,
Німої матері проречистії діти,
Між людьми чим прославились вони?
Чим похвалитись їм, з чого радіти?
Дивіться: з них кожний, як один,
Що світ би здержав на плечах здорових,
Міцний, як дуб кремезний, слов'янин
Покірно руки склав в кайданах паперових
Та раз у раз поклони низькі б'є
Перед стовпом, короною вінчанним,
Порфірою укритим; стовп той є
По праву спадщини царем названий.
І кожний весь в крові, в сльозах його лице,
Троїстая нагайка тіло крає,
А він ховаючись плете сильце
І братові під ноги простирає.
Колись, бувало, сильний чуженин
Слов'ян-рабів виводив на майдани,—
Тепер, куди не глянь, усюди слов'янин
На себе самохіть кладе кайдани,
І кажуть всі: варт віл свого ярма,
Дивіться, як покірно тягне рало!
Ні, ймення слов'янина не дарма
Синонімом р а б а між людьми стало!

ВРОГАМ

(Уривок)

... Вже очі ті, що так було привикли
Спускати погляд, тихі сльози лити,
Тепер метають іскри, блискавиці,—
Їх дикий блиск невже вас не лякає?

І руки ті, не учені до зброї,
Що досі так довірливо одкриті
Шукали тільки дружньої руки,
Тепера зводяться від судороги злості,—
Чи вам байдуже про такі погрози?
Уста, що солодко співали й вимовляли
Солодкі речі або тихі жалі,
Тепер шиплять від лютості, і голос
Спотворився неначе свист гадючий,—
Що як для вас жалом язик їх буде?..

1895 року

ПІВНІЧНІ ДУМИ

Годі тепера! ні скарг, ані плачу,
Ні нарікання на долю,— кінець!
Навіть і хвилю ридання гарячу
Стримать спроможусь. Нестиму вінець
Той, що сама положила на себе.
Доле сліпая, вже згинула влада твоя,
Повід життя свого я одбираю від тебе,
Буду шукати сама, де дорога моя!
Мрії рожеві, тепер я розстануся з вами,
Тихо відводжу обійми ясних моїх мрій.
Довго проводити буду сумними очами
Подруг моїх легкокрилих зникаючий рій.

Згинули мрії, і темрява слід їх закрила...
Ледве що зникли, а в мене вже знов над чолом
Полум'ям віють огненні широкії крила,
Мрія новая літа надо мною орлом.

Мов зачарована слухаю голос надземний:
«Ти блискавицею мусиш світити у тьмі,
Поки зорею рожевою край твій освітиться
темний,
Треба шукати дороги тим людям, що ходять
в ярмі.
Глянуть всі ті, що живуть у великій темниці,
Скажуть: Се в нашій країні настала весна,—
Грають по небі зірниці, ясні блискавиці,
Темна ще ніч, та вже хутко минеться вона».
Мріє новая! твій голос і крила огнисті
Ваблять мене, я піду за тим світлом ясним
Через простори і дикі дороги тернисті,
Так, як Ізраїль ішов за стовпом огняним.
Знаю, куди ти мене поведеш за собою:
Там без упину лютує страшна, невсипуща війна,
Люди там гинуть у тяжкому лютому бою,
Кров там не ллється, панує там смерть потайна.
Кличеш? Я йду! за тобою усюди долину,
Знов повернуся у той занапащений край,
Де, може, волі не буде мені до загину,
Мріє новая, з тобою і там буде рай!

1895 року

ДО ТОВАРИШІВ

О, не забуду я тих днів на чужині,
Чужої й рідної для мене хати,
Де часто так приходилось мені
Пекучу, гірку правду вислухати.
Уперше там мені суворії питання
Перед очима стали без покрас;
Ті люди, що весь вік несли тяжке завдання,
Казали: Годі нам, тепер черга на вас.

На вас, робітники незнані молодії...

Та тільки хто ви, де? Подайте голос нам.

Невже ті голоси несміливі, слабкії,

Квиління немовлят — належать справді вам?

Невже на всі великії події,

На все у вас одна відповідь є —

Мовчання, сльози та дитячі мрії?

Більш ні на що вам сили не стає?

Невже се так?.. Я мовчки все приймала;

Чим мала я розбити докори ці?

Мов на позорищі прикута я стояла,

І краска сорому горіла на лиці...

Що ж, браття, мовчите? Чи втішені собою,

Що вже й докори сі вас не проймуть?

Чи так задавлені неволею, журбою?

Чи, може, маєте яку яснішу путь?

Подаймо їм великую розвагу,

Скажім і докажім, що ми бойці сами;

А ні, то треба матъ хоч ту сумну одвагу —

Сказать старим бойцям: не ждїть, не прийдем
ми!

1895 року

ПОЕТ ПІД ЧАС ОБЛОГИ

У місті панує велика тривога.

Туманом окутала вража облога,

І голод грозиться страшною рукою,

Від шпигів ворожих немає спокою.

Збирається в місті за радою рада,

Та згоди немає, панує розрада,

Змагання, непевність і крик: зрада! зрада!

Мов тяжка хвороба, так час там пливе,
Та місто не вмерло, воно ще живе.
Он в церкву ідуть молодята до шлюбу,
Он мати колише дитиноньку любу.
«Ходімо,— говорить дружина дружині,—
З'єднаємо руки і долю свою,
Як згинуть прийдеться,— в останній годині
Побачу край себе дружину мою».

«Спи,— мати співає,— моє немовлятко,
Уроджене в люту годину дитятко!
Не будеш ти лиха і голоду знати,
Поки ще на світі живе твоя мати».

Іде на стрівання хороший вояк,
Віта його мила щаслива.
«Чого зажурився, мій любий козак?» —
Питає дівчина вродлива.

«Прощатись прийшов я, кохана, з тобою,
От зараз піду з товариством до бою,
Несила терпіти лихої напасти,
Волю я в широкому полі пропасти,
Ніж тута, немов у тюрмі, погибати!
Тебе тільки, зіронько, жаль покидати...»

Вона подає йому стрільбу грімку,
Чіпляє сама ясну шаблю важку,
Цілує і пестить, і щастя бажає,
І, мов на музики, на бій виряджає:
«Хай наша зоря тебе, милий, веде!»
І милий на смерть без вагання іде.

А онде нещасний коханець край брами
У розпачі голову стиснув руками:
«Найгірша для мене ся люта година!
Не любить мене чарівниця-дівчина.
Подвійний мій розпач, подвійний мій жаль,
Моя нерозважна печаль!..»

Он пісня з високого муру лунає.
По мурах одважний співець походжає.
Поет не боїться від ворога смерти,
Бо вільная пісня не може умерти.
Тож він з ворогами і з лихом жартує
І вірші, мов легкі стрілки, гартує,
 І кидає пісню в широкий простор;
 Скрізь чутно її, на майдані і в полі,
 Юрба перейма тую пісню, мов хор.
 Все бачить співець у широкім роздолі —
 І небо, і море, красу світову,
 І людям співає він пісню нову.
Усе одбивається в пісні, як в морі,
Рожевая зоря, й червоная кров,
І темна ненависть, і ясна любов,
І племінь пожару, і місяць та зорі.
 Та пісня, як море, і стогне, й рида,
 І барвами грає,
 І скелі зриває,
 Як чиста прозора вода.
Всі слухають пісню: нещасний коханець,
Щасливая пара, і мати, й дитина,
Співа тую пісню дружині дружина, —
То знає і тішиться музин обранець.
То вдень, серед люду, поети мов діти,
Ім милі тріумфи, і лаври, і квіти,
І вабить їм очі великая слава,
Якої не дасть перемога кривава, —
 В надії на неї терновий вінець
 Прийма молоденький співець.

Ось день проминув, зник і вечір погожий,
Ніч криє і місто, і табір ворожий,

І дивляться любо небеснії очі.
Поснули усі до спочинку охочі,
Здрімалася навіть обачна сторожа,
Скрізь тихо... Міцна чарівниченька божа,
Кориться їй все під кінець;
Але не кориться співець.
Ті промені горді, ясні, золотії,
В ньому розбудили і речі, і мрії,
Їх стримати — груди тісні!
І прудко, мов іскри з багаття огнисті,
Мов хвилі гірського потоку сріблісті,
Летять голоснії пісні.
І ллються, і ллються без примусу, вільно,
Недбалі про славу й вінки,
І линуть з північними вітрами спільно
Високо під ясні зірки.
Бринить у них радість, лунає і горе,
Шумить у них спогадів, мрій ціле море,
Навколо них розпач хаосом чорніє,
Над ними веселка надій променіє.
Не знає поет, чи хто слуха його,
Не стримує серця і співу свого,
Співа серенаду ясній своїй зірці,
Та ночі, та музи своїй винозірці,
Що з ним була в кожній порі...
І пісня чарує облогу ворожу
І будить на мурах обачну сторожу,
Заснуть не дає до зорі!

12/IV 1896 року

ТОВАРИЩІ НА СПОМИН

Товаришко! хто зна, чи хутко доведеться
Провадить знов розмови запальні;

Нехай,— поки від них ще серце б'ється,—
Я вам на незабудь спишу думки сумні.

От, може, вам колись,— часами се буває,—
Розглянути старі шпаргали прийде хіть,—

Ваш погляд сі щілки, блукаючи, спіткає
І затримається при них на мить.

І вам згадається садок, високий ганок,
Летючі зорі, тиха літня ніч,

Розмови наші, співи й наостанок
Уривчаста, палка, завзята річ.

Не жаль мені, що се вам нагадає
Запеклої ненависті порив.

Що ж! тільки той ненависті не знає.
Хто цілий вік нікого не любив!

Згадати тільки всі тяжкії муки,
Що завдали борцям за правду вороги,

Кому ж не стиснуться раптово руки
Від помсти лютої жаги?

Ні, жаль мені, що й сей порив погасне,
Як гасне все в душі невільничій у нас.

Ох, може б, не було життя таке нещасне,
Якби вогонь ненависті не гас!

Лагідність голубина, погляд ясний,
Патриція спокій — не личить нам.

Що вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїм панам?

Так, ми раби, немає гірших в світі!
Фелахи, парії щасливіші від нас,

Бо в них і розум, і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.

Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуем за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі.

Ми навіть власної не маєм хати,
Усе одкрите в нас тюремним ключарям:
Не нам, обідраним невільника́м, казати
Речення гордеє: «Мій дом — мій храм!»

Народ наш мов дитя сліпее зроду,
Ніколи світу-правди не видав,
За ворогів іде в вогонь і в воду,
Катам своїх поводитарів оддав.

Одвага наша — меч, политий кров'ю,
Бряжчить у піхвах, ржа його взяла.
Чия рука, порушена любов'ю,
Той меч із піхви видобуть здола?

Нехай же ми раби, невольники продажні,
Без сорому, без честі,— хай же й так!
А хто ж були ті вояки одважні,
Що їх зібрав під прапор свій Спартак?..

17/VII 1896 р.

ГРІШНИЦЯ

Колись давно в далекій стороні
Була війна страшна і незвичайна:
Те лихо звалось білою війною.
Без гасел бойових, без гучної музики,
Без грімких вистрілів, без ясних корогов.
Вона була немов лихе повітря,
Що прилітає на совиних крилах.
І полягав вояк за вояком,
Полки зникали, як вали на морі;
На поєдинки там виходили вночі,
Ховаючи під пахву короговку.
У темряві густій ніхто не бачив,
Як блискала й щербилась ясна зброя,
Як падав і конав один з бойців,
Як ворог загібав його у темну яму,
Не раз іще живого. Старшина
Лічила ранком військо, і багато
Найкращих вояків у ньому бракувало:
Ніхто не знав, де й як вони лягли.
В той час найбільше воювали шнуром,
Кайданами, отрутою, підкопом,
А зрада гаслом військовим була.
Часами тільки бомба огнева
Могильну тишу розбивала гучно

І всіх навколо ранила скалками.
Раз в темну ніч на бії дівчина вийшла
(Тоді йшли всі, жінки і чоловіки,
І навіть діти не сиділи дома).
Вона була при збоої: у руках
Був заступ гострий, а в кишені куля,
Набитая знадобом розривним,
Дівчина йдучи тихо шепотіла,
А на устах був усміх зловорожий:
«Ой підкопаю вражєє гніздо!
Злетять вони угору, мов ті птахи!»
От підійшла вона під темний мур
Високої будови. Притаїлась,
Перечекала сторожкий патруль
І почала копать завзято, швидко...
До половини підкопала стіну,
Підклала кулю розривну під неї.
А потім добула вогню і запалила
У кулі трут і подалась додому
З надією страшною. Коли раптом
Мов грім ударив, куля розірвала
Завчасну стіну, і каміння гостре
Посипалось навколо, наче град.
І ось один важкий та гострий камінь
Улучив дівчину, і полягла вона,
Немов прибита градом ніжна квітка.
Тут незабаром прилетів патруль,
Знялася метушня, тривога, шуканина,
І дівчину знайшли. «Чи мертва, чи
зомліла?» —
Питали вояки. «Несіть її в шпиталь!» —
Сказав старший. «Нехай її черниці
Там одволодають, а потім буде суд».
І віднесли в шпиталь зомліую дівчину.

І прийняли її там сестри милосердні —
Вони приймали всіх — приставили до неї
Черницю молоденьку, щоб гляділа.

Лежала цілий день без пам'яті слаба,
Але надвечір їй вернувся тямок,
Одкрила очі, глянула навколо:
Склепіння біле, образ і лампада
І біля ліжка, наче другий образ,
Бліда дівчина в чорному убранні.

Х в о р а

Де я і хто ти?

Ч е р н и ц я

Сестро, мир тобі!
Се божая оселя, ти в шпиталі,
А я твоя сестра, тебе гляжу.
Хвала найвищому, що ти опам'яталась.

Х в о р а

А чула ти, що сталося сеї ночі?

Ч е р н и ц я .

Хай бог простить тому, хто се вчинив..

Х в о р а

Се я!

Ч е р н и ц я

О, сестро! ти?.. Ти каєшся, запевне!

Хвора

Ні, каються вважала б я за гріх!
Скажи,— ти певне знаєш,— адже в замку
Усі погинули? ніхто з них не зоставсь?

Черниця

Ні, жалував господь. Одна лиш вежа
Упала, на той час там не було нікого.

Хвора

О, що ти кажеш?! (Хвора заридала).

Черниця

Вгамуйся, бідна сестро, помолися
Зо мною вкупі богові святому,
Подякуй, що не дав тобі вчинити зла,
Проси, щоб мир твоїй душі послав він
І в серце повернув забутую любов.
Сльозами змиє оту лихую пляму,
Що положив гидкий, ворожий замір.
Аби простив тебе суддя небесний,
А суд земний для праведних — ніщо.

Хвора

Гадаєш ти, що я боюся суду?
Запевне, бридко між гадюк попасти,
Та я їх не боюсь, суд не страшний для
мене,—
Небесний чи земний для мене все одно,—
Однакові для мене рай і пекло,
Бо я не вірю в них.

Черниця

О господи, рятуй
Оцю заблукану, нещасну душу!
Послухай, сестро, ти ще молода,
І, може, прийдеться загинути...

Хвора

Дарма!
Не жаль мені, що молодою згину,
А жаль — о лютий жаль, що пропаду
даремне.

Черниця

Ніхто даремне в господа не гине,
Без волі божої і волос не спаде.

Хвора

Не хтіла б я тебе вразити, сестро,
Та, бачу, прийдеться розмову залишити,
Бо ми говоримо на різних мовах.

Черниця

Ні!
У всіх людей одна є спільна мова —
Братерська любов.

Хвора

Любов, ти кажеш?
А я б сказала — щирість...

Черниця

Прожени

Ненависті дракона геть із серця,
Нехай в ньому зостанеться любов,
І ми одна одну запевне зрозумієм,
Як розумів розбійника Христос.

Хвора

Пожди, кохана сестро, я те бачу,
Що ти мене і жалувеш, і любиш,
Хоч я тобі чужа. Та я б хотіла,
Щоб знала ти, кого і за що любиш,
І як осудиш, то щоб знала за що.
Сядь ближче біля мене, нахили
Лагідне личенько до мене ближче,
Забудь про те, що звете ви гріхом
Чи праведністю, слухай тільки пильно.

Черниця

Боюся я, що втомишся — ти ж хвора.

Хвора

Дарма! нехай умру, та думка не умре!
В таке безсмертя й я привикла вірить.
Адже і в вас є сповідь перед смертю...
Мене жде шибениця — я те знаю.
Так слухай. Ти все згадуєш любов,
Вона й моя наставниця єдина.
Мене любов ненависті навчила,
Колись і я була, як ти, лагідна, тиха
І вірила в братерську любов,
Бо при мені були брати кохані,

Родина й ніжні подруги мої.
Образу я сльозами зустрічала
І перед кривдою схиляла я чоло,
Коли вона на мене наступала.
Я матері і батькові корилась,
Вони ж були до мене завжди добрі.
Я думала, що лад такий можливий
Між ворогом і бранцем... Коли се
Розпочалося біле лихоліття
І наше місто зайняла облога;
Боролось воно, змагалось, як уміло,
А потім мусило відперти браму,
І вороги ввійшли з тріумфом в неї.
Я бачила тоді, що хто хилився найнижче,
Того найбільш топтали люди й коні.
Мій батько й мати ворогам корились,
А добрості не бачили ніколи.
У мене розум наче потьмарився,
Не знала я, де правда і де кривда,
Я знала тільки, що мені так жаль,
Так жаль на ворогів і жаль на подоланих.
Сумний був час; товариші мої
Пішли у військо, кликали й мене.
Та я в собі тоді не чула сили.
Ті, що zostались, я їх одцуралась,
Або вони мене, пропала наша згода.
Брати і сестри смутнії ходили,
Той самий жаль гнітив їх, що й мене.
Та що казати? В подоланім місті
Немає щастя і не може бути!
Хотіла я спершу, як ти, піти в черниці,
У сестри милосердні, та для сього
Потрібна віра,— я її не мала...
Отак життя минало день за днем.

Я бачила, як гинуло найкраще,
Як родичі мої гнили по тюрмах
І як високе низько упало.
Тоді в мені спалахнула ненависть
До тих, що нищили мою любов.
Ненависть розгоралась більше й більше,
Та я не знала, де її подіти.
Так, може б, я себе вогнем спалила власним,
Та іншеє судилося мені.
Прийшов один товариш і промовив:
«Ходи; ми знову на війну зібрались!
Не ми уб'єм, то нас вони уб'ють;
Ми мусим боронитись, поможи нам!
Невже ми будем осторонь сидіти
І споглядать, як ллється братня кров?
Ні, сором се терпіти. Наша смерть
Научить інших, як їм треба жити.
Ходи, з тобою певне й другі підуть».
І я пішла...

Черниця

А мати? а родина?

Хвора

У ту хвилину я про них забула,
Та, може б, не згадала і тепер,
Якби вдалось моє велике діло.
Я б упилася щастям перемоги,—
Не спогадом, надією жила б.
Але ж тепера я даремне гину
І думаю про той даремний жаль,
Що може вбить мою кохану матір.
Своїх сестер я бачу у жалобі,

Братів у смутку — і даремне все!..
Коли б могла я ще хоч раз побачить
Моїх коханих!..

Черниця

Сестро, не журись!
Якби ти тільки вірила у те,
В що вірим ми, потішилась би певне.
Ми віримо, що в іншому, кращім світі
Побачимо усіх, кого любили.

Хвора

Шкода! Ви вірите, що єсть і рай, і пекло,
Що люди й «там» не можуть рівні бути.
Моя лагідна мати не злочинка,
Не вбила і не хтіла вбить нікого,
Їй мусить райська брама відчинитись,
А для таких, як я, в раю немає місця.

Черниця

Все переможе щире каяття,
І гріх, і пекло перед ним зникають,
І райська брама настези одкрита.
Згадай же, сестро, любую родину,
Пожалуй душу бідну, молоденьку,
За віщо ж має гинути вона?

Хвора

Чернице, спогадай: стоїть у вашій книзі:
«Ніхто не має більшої любові,
Як той, хто душу поклада за друзів».

Ну, годі, я скінчила, ти вже знаєш,
І як осудиш, то вже знаєш за що.
Умовкла хвора, і черниця тихо
Сиділа, очі в землю опустивши...

15/IX 1896 р.

ХВИЛИНА РОЗПАЧУ

О горе тим, що вроджені в темниці!
Що глянули на світ в тюремнеє вікно.
Тюрма — се коло злої чарівниці,
Ніколи не розіб'ється воно.

О горе тим очам, що звикли бачить зроду
Каміння сіре, вогкий мур цвілий!
Ім сірим здасться все, як небо у негоду,
І світ немов тюремний двір малий.

О горе тим рукам, що звикли у неволі
Носить кайдани ржаві та важкі,
На волю вирвуться, і там бридкі мозолі
Ім нагадають, хто вони такі.

О горе тим, що мають душу чесну!
Коли вони ще вірять у богів,
Благати мусять силу ту небесну:
«Ішли нам, боже, чесних ворогів!»

О горе нам усім! Хай гине честь, сумління,
Аби упала ся тюремная стіна!
Нехай вона впаде, і зрушене каміння
Покриє нас і наші імена!

16/IX 1896 р.

О, знаю я, багато ще промчить
 Злих хуртовин над головою в мене,
 Багато ще надій із серця облетить,
 Немов од вихру листячко зелене.

Не раз мене обгорне, мов туман,
 Страшного розпачу отрутнее дихання,
 Тяжке безвір'я в себе, в свій талан
 І в те, що у людей на світі є призначення.

Не раз в душі наступить перелом,
 І очі глянуть у бездонну яму,
 І вгледжу я в кохання над чолом
 Строкату шапку блазня або пляму.

Не раз мій голос дико залуна,
 Немов серед безлюдної пустині,
 І я подумаю, що в світі все мана,
 І на землі нігде нема святині.

І, може, приведуть не раз прокляті дні
 Лихої смерті грізною примару,
 І знову прийдеться покинутій мені
 Не жити, а нести життя своє, мов кару.

Я знаю се і жду страшних ночей,
 І жду, що серед них вогонь той загориться,
 Де жевріє залізо для мечей,
 Гартується ясна і тверда криця.

Коли я крицею зроблюсь на тім вогні,
 Скажіть тоді: нова людина народилась;
 А як зломлюсь, не плачте по мені!
 Пожалуйте, чому раніше не зломилась!

16/IX 1896 р.

АНГЕЛ ПОМСТИ

У темряві таємній серед ночі
До мене часто гість непевний приліта,
Він поглядом жахає і віта,
Мов зірка Марс кривава, сяють очі.

Всміхається мені страшний посланець,
Я бачу в усміху ненависть і любов,
На білих крилах червоніє кров,
Мов на снігу зорі вечірньої багрянець.

Він промовля мені слова страшні й великі,
В руках палає меч осяйний, огневий,
І в серці, наче поклик бойовий,
Здіймаються у мене співи дикі.

«Слова, слова, слова! — на них мій гість
мовляє,—
Я ангел помсти, вчинків, а не слів,
Не думай же, що твій одважний спів
Других, а не тебе до бою закликає.

«Даю тобі сей меч, дарма, що ти не сильна,
Мій меч не тяжкий для одважних рук.
Чи ти боїшся смерті, кари, мук,
Ти, що була душею завжди вільна?»

Він подає свій меч, я хочу взяти зброю,
Але не слухає мене моя рука,
І лютість огнева із серця геть зника:
«Іди,— кажу йому,— я не піду з тобою.

«Не жаль мені життя, а жаль тії людини,
Що у мені живе, що бачу я в других,

Коли ж її уб'ю, хай кара йде за гріх,
Не схочу пережить ганебної години.

«Твоя слуга Корде, одважна норманка,
В тиранах бачила тиранів цілий вік,
Але й в тирані їй з'явився чоловік,
Як над убитим крикнула коханка...»

Зника північний гість, та погляд той і мова
Лишають в серці слід кривавий і
страшний,
І вдень мені в очах стоїть той гість
дивний,
А душу рве й гнітить нескінчена розмова...

FIAT NOXI

«Хай буде тьма!» — сказав наш бог земний.
І стала тьма, запанував хаос,
Немов перед створінням світу. Ні, ще гірше
Був той хаос, бо у ньому були
Живі створіння, їх давила тьма.
Скрізь марища з хаосу виринали,
Лиха зараза, голод, злидні, жах —
Несвіцький жах усім морозив душу:
І найодважнішим ставало жаско,
Голодні крики слухаючи й стогін,
Що виринали, наче зо дна моря,
З юрби великої і темної. Здавалась
Ота юрба частиною хаосу
І голосом його. Часами розлягалось
У темряві гукання: «Світла! Світла!»
І на відповідь чувся голос дужий

Земного бога з високості трону:
«Хай буде тьма!» І знов тремтів хаос.

О, не один нащадок Прометей
Блискучу іскру з неба здобував,
І безліч рук до неї простягалось,
Мов до зорі, що вказує дорогу.
І розсипалась та велика іскра
На іскорки малесенькі, незначні,
І кожний іскорку ховав неначе скарб
У попелі холодному віддавна;
Вона не гасла, тліла в тій могилі,
Та не давала ні тепла, ні світла,
А сміливий нащадок Прометей
Знаходив смутну долю свого предка:
Вигнання, муки, нерозривні пута,
Дочасну смерть у дикій самотині...

І досі так, о браття! й досі тьма.
Гей, озовіться! Страшно в сім хаосі.
Я чула голоси одважні, вільні,
Вони лунали, мов гукання в лісі,—
Тепер замовкли, і страшніше тиша
Мені здається, ніж була раніш.
Брати мої, нащадки Прометей!
Вам не орел розшарпав груди горді,—
Бридкі гадюки в серце уп'ялись.
Ви не приковані на тій кавказькій кручі,
Що здалека сіяє сніжним чолом,
Про в'язня звістку людям даючи!
Ні, ви поховані в землянках, звідки навіть
Не чутно брязкоту кайданів, ні стогнання,
Ні непокірних слів...

Гей, царю тьми!

Наш лютий вороже! Недарма ти боїшся
Кайданів тих залізної музики!
Боїшся ти, що грізні, смутні гуки
Пройняти можуть і камінне серце.
А чим же ти заглушиш дикий голос
Хаосу темного, крик голоду й біди
І розпачливого гукання «світла, світла»?
На нього завжди, як луна у горах,
Одважні, вільні голоси озвуться.
«Хай буде тьма! — сказав ти, — сього мало,
Щоб заглушить хаос і Прометея вбить».
Коли твоя така безмірна сила,
Останній вирок дай: «Хай буде смерть!»
25/ХІ 1896 р.

**НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ЛИСТОЧКОВІ,
спаленому приятельською рукою в непевні часи**

Ой, палка ти була, моя пісню!
Як тебе почала я співати,
В мене очі горіли, мов жар,
І зайнявся у грудях пожар.
Хтіла я тебе в серці сховати,
Та було моє серденько тісне,
Ой, палка ти була, моя пісню!

Так, була моя пісня палка.
Вислухала товаришка спів,
Мов троянда, уся паленіла,
І сльоза в неї в очах бриніла
Від гарячих, невтримливих слів,
І тремтіла подана рука..
Так, була моя пісня палка.

Ти занадто палка, моя пісне!
Як настала тривожна година,
Запалилося слово вкінєць
І спалило тонкий папірець...
Замість пісні лежить пожарина.
Ой, глядіть, знову іскорка блисне!
Ти занадто палка, моя пісне!

26/XI 1896 р.

* * *

Слово, чому ти не твердая криця,
Що серед бою так ясно іскриться?
Чом ти не гострий, безжалісний меч,
Той, що здійма вражі голови з плеч?

Ти, моя щира, гартована мова,
Я тебе видобуть з піхви готова,
Тільки ж ти кров з мого серця проллєш,
Вражого ж серця клинком не проб'єш...

Вигострю, виточу зброю іскристу,
Скільки достане снаги мені й хисту,
Потім її почеплю при стіні
Іншим на втіху, на смуток мені.

Слово, моя ти єдина зброе,
Ми не повинні загинуть обоє!
Може, в руках невідомих братів
Станеш ти кращим мечем на катів.

Брязне клинок об залізо кайданів,
Піде луна по твердинях тиранів,
Стрінеться з брязкотом інших мечей,
З гуком нових, не тюремних речей.

Месники дужі приймуть мою зброю,
Кинуться з нею одважно до бою..
Зброе моя, послужи воякам
Краще, ніж служиш ти хворим рукам!

25/XI 1896 р.

1896

ВІДГУКИ

Пролітав буйний вітер над морем,
По безмірнім, широкім просторі;
Білі хвилі здіймались високо,
І знялися од вітру ще вище,
Загукали, як військо вороже,
Заглушили вони буйний вітер.

Пролітав буйний вітер в пустині,
По безкрайому, мертвому полі.
Закрутились пісковаті вихри,
Простяглись геть під небо високе,
Наче велети люті, страшнії,
І розсипались, впавши звисока;
Смерть покрила слід буйного вітру.

Пролітав буйний вітер край вежі,
Що стояла самотно на кручі,
Там знайшов він Еолову арфу.
Він шарпнув її довгі струни,
І всі струни озвалися співом,
Лагіднішим од вітру дзвінкого.
Буйний вітер замовк, пролетівши,
Але арфа ще довго бриніла...

1896 р.

ЄВРЕЙСЬКА МЕЛОДІЯ

Ти не мій! розлучив нас далекий твій край,
І вродлива чужинка забрала!
Ти там, може, знайшов незаказаний рай,
Я ж без тебе, мов квітка зів'яла.

І zostались мені лиш пісні та думки..
Ті пісні наші бранці зложили,
Прислухаючись, як край Євфрату-ріки
Вавілонській верби шуміли.

Ті пісні не співались, у дні жалібні
Арфи висіли смутно на вітах
І гойдались, неначе журились, сумні,
По веселих утрачених літах.

На мовчазних устах не лунав тихий спів,
Він на крилах думок у пустиню,
У зруйноване божеє місто летів
І оплакував рідну святиню:

«Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На твоїм олтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили.

Всі пророки твої від тебе відреклись,
І левітів немає з тобою.
Хто погляне на стіни, величні колись,
Покиває, сумний, головою.

Ти не наш, але вірними будуть тобі
На чужині ізраїльські люди,—
Що господь сам обрав за святиню собі,
Те довіку святинею буде!»

Милий мій! ти для мене зруйнований храм,
Чи я зрадити маю святині,
Через те, що віддана вона ворогам
І чужій, неправдивій богині?

26/VI 1896 р.

Співай мені пісню, ту пісню, що спить
в моїм серці.
Торкни ту струну в своїй арфі, що досі
іще не бриніла,
Всі струни озватися мусять хвалою мені,
Я дам тобі пишні дарунки, забудеш недолю свою.
Даремне хотіла я арфу свою почепити
На вітах плакучих смутної верби
І дати велику присягу, що в світі ніхто не почує
Невільничих співів моїх.

Ти глянула поглядом владним, безжалісна музо,
І серце моє затремтіло, і пісня моя залунала,
А ти, моя владарко горда, втішалася піснею
бранки,
І очі твої променіли вогнем переможним,
І вабив мене той огонь і про все заставляв
забувати.
Все я тобі заспівала, і те, чого зроду нікому,
Навіть самій собі вголос казати не хтіла.
Все ти від мене взяла. Де ж твої
подарунки, царице?
Ось вони, пишні дари: сльози — коштовнії
перли,
Людське признання — холодний кришталь,
Смуток мене одягає чорним важким
оксамитом,
Тільки й скрашає жалобу — жалю кривавий
рубін.
Гарна одежа для бранки, що йде
в тріумфальному ході.
Радуйся, ясна царице, бранка вітає тебе!

21/VIII 1896 р.

TO BE OR NOT TO BE?..

Стій, серце, стій! не бийся так шалено.
Вгамуйся, думко, не літай так буйно!
Не бий крильми в порожньому просторі.
Ти, музо винозора, не сліпи
Мене вогнем твоїх очей безсмертних!
Дай руку, притули мене до свого лона.
Тобі я віддала усе, що мала,
Подай мені великую пораду.

Дивись: навколо нас великі перелоги,
І дикі пущі, і високі кручі,
І темні, тихі води. Подивись:
Шляхів нема, а тільки де-не-де
Поплутані стежинки йдуть на безвість.
Он люди — мало їх— орють ті перелоги,
Он з пущі ледве чутно стук сокири,
З високих круч луна орлиний клекіт,
Лиш тихі води все стоять мовчазно,
І тільки часом камінь з круч зірветься,
Впаде і кане в темних, тихих водах, —
Розійдеться і зникне круг тремтячий.

Скажи мені, порадице надземна,
Куди мені податись у просторі?
Чи маю я здійняти срібло-злото
З своєї ліри і скувати рало,
А струнами сі крила прив'язати,

Щоб тінь не падала на вузьку борозну,
Зайняти постать поряд з тими людьми,
Орати переліг і сіяти, а потім —
А потім ждати жнив, та не для себе?
Чи, може, кинутись туди, у пушу,
І в диких нетрях пробивать дорогу
З сокирою в руках і з тонкою пилою,
Поки який гнилий, великий стовбур
Впаде й задавить серед темних хащів? —
Чи, може, злинути орлицею високо,
Геть понад кручі, у простор безмежний,
Вхопити з хмари ясну блискавицю,
Зірвати з зірки золотий вінець
І запалати світлом опівночі?
А що, коли те світло миттю згасне,
Як метеор, і темрява чорніше,
Страшніше здасться, ніж була раніш?
А що, коли не стане в мене сили,
Вогонь обпалить крила й я впаду,
Неначе камінь, що зірвався з кручі,
Туди, у темні води, в глибину,
В холодну тишу, і недовго буде
Тремтіти круг на площині води?

Мовчиш ти, горда музо! тільки очі
Спалахнули вогнем, барвисті крила
Широким помахом угору здійнялись
І сплеснули... О, чарівнице, стій!
Візьми мене з собою, лишмо разом!

10/IX 1896 р.

БРАТОВІ Й СЕСТРИ НА СПОМИН

Мені в сю ніч приснився ясний місяць,
високе небо, вільний винокол.
Блакитне світло сяло і тремтіло,
немов огонь таємний чарівниці,
а над тополею зоря світила,
моя зоря, що скрізь мені сіяла,
поки мене не замкнуто від неї
в камінній клітці в чотирьох стінах.
Мені приснилась, друзі мої рідні,
безсонна ніч одна, що так давно минула,
та не забудеться вона повік.
В той час була для мене скрізь весна,
вона була і в серці, і в природі,
блакитні й білі проліски цвіли,
і я втішалася весняними квітками,
так, мовби всі вони росли для мене...
І я тоді жила. Безсонні ночі
минали швидше, ніж у сні коханім,
снувались думи, пролітали мрії,
а спогади з надіями сплітались
в один вінок, були там лаври, квіти...
були й терни, я потім те дізнала,
тоді ж не чула — ніч зачарувала.
Ти знаєш, сестро, як блакитна нічка

бентежить серце, думку порива?
«Не спи, не спи! — говорить ясний
місяць, —

бо як заснеш, я промінь наведу,
немов стрілу, і встрілю в сонне око,
присняться марища бліді і невиразні,
жах стисне серце і розбудить вмиць.
Не спи, не спи, тебе я очарую,
і наяву побачиш дивний сон».

Чи знаєш, брате, як лагідна зірка
говорить: «Погаси робочу лампу,
покинь книжки, забудь свою роботу,
поглянь на мене і згадай ті зорі,
що десь далеко, там у парі сяють,
я завжди в них дивлюсь, мов у свічада,
в таку бликитну нічку, як оця».

Мої кохані, я б сказала вам,
не слухайте отих речей підступних,
та знаю, що даремне згине рада,
бо я сама собі її давала,
і власна рада марне загубилась.

У тую нічку, що давно минула,
що я тепер побачила у сні,
я довго слухала розмову чарівну
ясного місяця й лагідної зорі,
а серце стукотіло так раптово,
а думи ткали безконечну тканку,
мережану при сяєві блакитнім,
аж поки сяєво зробилося рожевим,
тоді у серці якось обізвалось,
мов жайворонка спів, виблиснуло, мов
промінь...

Коли ясне весняне раде сонце
малу кімнату рясно освітило.

то на столі на білому папері
виразно чорні щілочки чорніли...

Про що були мої думки й писання,
не буду вам казати, друзі рідні, —
бо в вас, наперекір сумним очам,
прорветься гама непокірна сміху,
і буде жаль мені на сльози, вам на сміх.
Тож не питайте, що мені іще
примріялось в блакитному сіянні.
Мені в сю ніч приснився місяць ясний,
високе небо, вільний винокол...

5/XII 1896

Коли ж він з тугою та з гіркими сльозами
Згадає втрачену, зневажену любов,
Тоді, мої пісні, розстанемось ми з вами,
Лишіть мене в труні, летіть до нього знов.

28/XII 1896

ПРО ЛЮБОВ ТВОЮ, ДРУЖЕ...

(З Надсова)

(«О любви твоей, друг мой, я часто мечтал...»)

Про любов твою, друже, я марив не раз,
І від мрій отих серце так радісно билось,
Та прихильний твій погляд стрічав—і в той час
Так тривожно і сумно на серці робилось.

Я боявся, що порив хвилиний мине
І химерний прихильності сполох погасне,
І лишить сиротою подвійним мене
При тій мрії-мані про щось ясне та щасне,

Наче я що чуже, не питаючи, взяв,
Наче ця несподівана дружня ласка
Тільки привид, що раптом свінув та й пропав,
Нетривкий, мов луна, неправдивий, мов казка.

І немов ненавмисне спинивсь на мені
Довго так отой погляд блакитний, лагідний,—
Це він мариться серцю у хворому сні —
З неминучим світанням він зникне безслідний...

Так у спеку, в пустелі, мандрівці трудні
Хоч і бачать оазу — не вірять у тривок:
«Це десь марево млисте в ясній далині
Надить раєм облудним, немов на спочивок».

1896 — 1897

З ПРОПАЩИХ РОКІВ

1

Я знаю, так, се хворії примари,—
Не час мені вмирати, не пора.
Та налягли на серце чорні хмари
Лихого пречуття, душа моя вмира!
Вдяглися мрії у смуткові шати
І понесли мене в дивний, мовчазний
край,
І там прийняв мене в зеленії палати
Плакучих верб і кипарисів гай.
Серпанком чорним жалібниці мрії
Мені покрили очі, змеркнув світ,
І залунали скарги жалібнії
Моїх покинутих пісень сиріт.
Пісні вернулись плакати на могилі
Палкого серця, що носило їх,
Вони були між людьми гості милі,
Та не прийняв ніхто їх за своїх.

28/XII 1896 р

Обгорта мене туга, болить голова,
 Стіна й стеля гнітять, мов темниця...
 Де ж ви, де, мої щирі, одважні слова?
 Де поділась моя чарівниця,

Молода моя муза, і горда, й смутна,
 Жалібниця-порадниця тиха?
 Я ж без неї тепера така самотна
 Серед сього безкрайнього лиха.

Сее лихо моє, мов туман восени
 Без краси-блискавиці, без грому,
 Без раптового вихрю буйної весни,
 Що гуляє по гаю густому.

Навіть муза боїться вступити сюди,
 В сей осінній туман небарвистий,
 Кличе здалека: «Встань і за мною ходи
 Тим шляхом, що сіяє срібlistий.

«Кожна зірочка снігу нам буде в очах,
 Наче справжня зірка, зоріти,
 Будуть зорі встилати розложистий шлях,
 Наче шлях тріумфатора квіти.

«Будуть сніжні зорі таночки вести
 З буйним вітром, мов коло дівоче,
 Адже правда, моя вихованко, і ти
 До зірок полинула б охоче?..»

Вабить, кличе далекая муза мене,
 Мов гарячка наводить примари,
 А навколо туман, наче море сумне...
 Чом його не розвіють сі чари?

1897

ДО ТОВАРИША

Чи згадали хоч раз ви про мене в тюрмі,
Як про вас я спогадую, хвора?
Як ростинам бракує життя в вогкій тьмі,
Так обом нам бракує простора.

Ох, тепера мене у недолі мойй
Не один добрий друг потішає:
«Не годиться журитись в пригоді такій,
Адже іншим ще гірше буває!»

Та які се слова і даремні, й нудні,
Хоч порадники щирі й охочі.
Якби знали сі люди, які то сумні
Дні без сонця, без місяця ночі!

Та ще гірше, ніж болі й неволя тісна,
Ся единая думка вбиває,
Ся розвага людська і ганебна, й страшна:
«Адже іншим ще гірше буває!»

В тім і жаль, що хоч би ми черпати могли
Непомірними чашами горе,
Скільки б ми таких кубків гірких не пили,—
Ще зостанеться цілеє море.

В тім і лихо, що скільки б вінків не плели
Для робітників діла і слова,
Скільки б терну на тії вінки не стяли,
Ще зостанеться ціла діброва.

1911 1897 р.

* * *

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.

«Що, болить?» — мене питали,
Але я не признавалась —
Я була малою горда —
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться драма,
І от-от зірватись має
Гостра, злобна епіграма,—

Безпощадній зброї сміху
Я боюся піддаватись
І, забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

2/II 1897 р.

* * *

Не дорікати слово я дала,
І в відповідь на тяжку постанову
Ти дав колючу гілочку тернову,
Без жаху я в вінок її вплела.
Рясніше став колючий мій вінок...
Дарма, я знала се! Тоді ще, як приймала
Від тебе зброю, що сріблом сіяла,
Я в серце прийняла безжалісний клинок.
Тепер мені не жаль ні мук, ні крові,
Готова я приймать і рани, і терни
За марні мрії, за святії сни
Пречистого братерства і любові.

2/III 1897 р.

РОМАНС

Не дивися на місяць весною,
Ясний місяць наглядач цікавий,
Ясний місяць підслухач лукавий,
Бачив він тебе часто зі мною

І слова твої слухав колись.

Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивися на місяць весною.

Не дивись на березу плакучу,
На березі журливеє віття
Нагадає тобі лихоліття,
Нагада тобі тугу пекучу,

Що збратаła обох нас колись.

Ти се радий забудь? Не дивись,
Не дивись на березу плакучу.

2/II 1897 р.

* * *

Motto: «Дурак — красному рад».

«Кров твоя — рубін коштовний,
Кров твоя — зоря світання,
Кров із серця для поета
Надгорода і придбання».
Так поету люди кажуть.
Звик він вірить у дурниці.
І радіє крові з серця,
Наче царській багрянці.
Люди всьому ціну знають,
В них ніщо не гине марне,
А поету, як і дурню,
Що червоне, те і гарне!

2/11 1897

* * *

...Так прожила я цілу довгу зиму.
Зима минула і весна настала,—
Для мене все однакова пора.
Мій час пливе собі так тихо-тихо,
Як по ставку пливе листок сухий.
Чудне життя... якби часами серце
Живим жалем і болем не проймалось,
Не знала б я, чи справді я живу,
Чи тільки мріється мені життя крізь сон.

Стіни чотири тісно оточили
Мене навколо: се ж увесь мій світ.
Там, за вікном, я чую, світ інакший
Шумить-гуде, веде свою розмову.
І туркіт повозів, і людські голоси,
Дзвінки трамваїв, гомін паровозів
Зливаються в одну тремтячу ноту,
Мов тремоло великої оркестри.
І день і ніч гуде ота музика.
Який шумливий світ там за вікном!
Та я його не бачу. Тільки й видно
Мені з вікна шматок різьби на брамі
Та ще тополю із міського саду,
Крізь неї часом зіронька світила.
Ще видно неба стільки, що в вікні.

Тепер я знаю, що весна надворі,
Бо соловейки здалека щебечуть,
Лунає гомін листя молодого,
І крізь тополю вже зорі не видко.
Раніш я знала, що була зима,
Бо миготіли за вікном сніжинки
Та срібні візерунки на шибках.
Оце мені уся пори признака...

І жаль мені, і думаю я з жалю:
Та чи не так, як от тепер весну,
Я бачила кохання й молодощі
І все, чим красен людський вік убогий?
Те все було, та тільки за вікном.

25/IV 1897

* * *

Ти, дівчино, життям розбита, грай!
Грай на оцих людьми розбитих струнах,
Ачей же так гармонії осягнеш,
Ї ж було в твоїм житті так мало...
О, не вважай, що криком, а не співом,
Акорди перші залунають. Грай!
Адже й твоє життя так починалось.
Де ж потім ти взяла ті ніжні тони,
Що навіть злих людей до тебе привертали?
Ти їх знайшла в своїм розбитім серці,
Невже не знайдеш їх в розбитих струнах?
Грай.— Ось ця струна зовсім порвалась,
Ти не торкай її, ся так ослабла,
Мов тятива в дитячій самострілі,
Торкнись її злегенька, ледве-ледве,
Вона озветься тихо, мов луна
Себе самої. Як рука натрапить
На ту струну, що ствердла від мовчання,
Шарпни струну безжалісно, потужно
І брязни в неї, наче на пожежу.

1897 — 1898

КРИМСЬКІ ВІДГУКИ

1

ІМПРОВІЗАЦІЯ

В гаю далекім, в гущавині пишній,
Квіти гранати палкі розцвітають,
Мов поцілунки палкі на устах
Іншим палким поцілункам назустріч
Мов поцілунки рубінових уст...
Спи, моє серце! нехай там у гаю
Квіти гранати палкі розцвітають...

Вітри північні тремтять, затихаючи,
Між запашними кущами лавровими,
Наче зітхання жаги,
Наче ті лаври стрівання таємнее
Любо ховають од світа цікавого
Листом ласкавим густим...
Спи, моє серце! хай вітри північні
В лаврах лагідних тремтять, затихаючи...

До кипариса магнолія пишная
Чолом завітчаним ніжно схилилася,
Як молода до свого нареченого.
Білії квіти тремтять в темних кучерях,
Але серпанку немає на їх.
Щире кохання, не вкриті серпанками...
Спи, моє серце! хай пишна магнолія
До кипариса стрункого схиляється.

З темного моря білявая хвилечка
До бережного каменя горнеться,
Пестощі, любощі, сяєво срібнее
Хвиля несе в подарунок йому;
Темне чоло бережного каменя
Хвилі коханий назустріч засяло.
Пестощі, любощі, сяєво срібнее...
Спи, моє серце! Хай хвиля білявая
До бережного каменя горнеться...

1897 р., Ялта

II

УРИВКИ З ЛИСТА

Товаришу мій! не здивуйте з лінивого вірша.
Рифми, дочки безсонних ночей, покидають мене,
Розмір, неначе химерная хвиля,
Розбивається раптом об кожную малу перешкоду,
Ви даремне шукали б у ньому дев'ятого валу,
Могутньої хвилі, що такт одбива течії океану,
Думки навіває мені тепер Чорнее море —
Дике, химерне воно, ні ладу, ні закону не знає,
Вчора грало-шуміло воно

При ясній, спокійній годині,
Сьогодні вже тихо й лагідно до берега шле свої
хвилі,
Хоч вітер по горах шалено жене сиві хмари.
Так би й лежала я завжди над сею живою
водою,
Дивилась би, як без жалю сипле перли вона
й самоцвіти

На побережне каміння,
Як тіні барвисті від хмарок золотистих
Проходять по площині срібно-блакитній
І раптом зникають,
Як білая піна рожевіє злегка,
Немов соромливе обличчя красуні,
Як гори темніють, повиті у білі серпанки,
Вони так спокійно стоять,
Бо їх стереже колонада сумних кипарисів
Поважних, високих...

Я тільки що знов прочитала
Ваш дужий, неначе у крицю закований,
Міцно узброєний вірш.
Як же за нього я маю віддячити вам?
Байку хіба розкажу, а «мораль» ви сами
вже виводьте.

Битим шляхом та крутим
Іхали ми на узгір'я Ай-Петрі;
Вже поминули сади-виногради рясні, кучеряві,
Що покривають підніжжя гори, наче килим
розкішний,
Ось уже й лаврів, поетами люблених,
Пишних магнолій не видно,
Ані струнких кипарисів, густо повитих
плющем,

Ані платанів розкішних наметів,
Тільки стрічалися нам земляки наші, білі берези,
Явори й темні дуби, до негоди та борвію звиклі,
Але й вони вже zostались далеко за нами,
Тільки терни, будяки та полинь товаришили нам
у дорозі,

Потім не стало і їх.

Крейда, пісок, червонясте та сіре каміння
Скрізь понад шляхом нависло неплідне та голе,
Наче льоди на північному морі.

Сухо, ніде ні билини, усе задавило каміння,
Наче довічная турма.

Сонце палке сипле стріли на білу ю крейду,
Вітер здійма порохи,
Душно... води ні краплини... се наче дорога
в Нірвану,

Країну всесильної смерті...

Аж ось на шпилі,

На гострому, сірому камені блиснуло щось,
наче племінь.

Квітка велика, хороша, свіжі пелюстки розкрила,
І краплі роси самоцвітом блищали на дні.

Камінь пробила вона, той камінь, що все
переміг,

Що задавив і могутні дуби,

І терни непокірні.

Квітку ту вчені люди зовуть *Saxifraga*,

Нам, поетам, годиться назвати її «ломикамінь»

І шанувать її більше від пишного лавра.

1897 р. Ялта

III
СХІДНА МЕЛОДІЯ

Гори багрянцем кривавим спалахнули,
З промінням сонця західним прощаючись,—
Так моє серце жалем загорілося,
З милим, коханим моїм розлучаючись.

Геть понад морем, над хвилями синіми
В'ються, не спиняться чаєчки білії.
Де тебе мають шукати на безвісті,
Милий мій, думи мої бистрокрилії?

В себе на вежі вогонь запалила я,
Любий, твого воріття дожидаючись,
Хай він просвітить по морю доріженьку,
Щоб не зблудив ти, з чужини вертаючись.

Світе мій! буду тебе дождатися,
В чорну, смутну фереджію * повитая,
І посаджу кипарисову гілочку,
Буде щодня вона слізьми политая.

А як повернешся, я покажу тобі
Той кипарис мій в садочку квітчастому,
Здійметься він над всіма мінаретами
В краї сьому, на мечеті багатому.

Ялта, 27/1 1897 р.

* Фереджія — покривало магометанок.

IV
МРІЇ

У дитячі любі роки,
Коли так душа бажала
Надзвичайного, дивного,
Я любила вік лицарства.

Тільки дивно, що не принци,
Таємницею укриті,
Не вродливі королівни
Розум мій очарували.

Я дивилась на малюнках
Не на гордих переможців,
Що, сперечника зваливши,
Промовляють люто: «Здайся!»

Погляд мій спускався нижче,
На того, хто розпростертий,
До землі прибитий списом,
Говорив: «Убий, не здамся!»

Не здавався мені величним
Той завзятий, пишний лицар,
Що красуню непокірну
Взяв оружною рукою.

Тільки серце чарувала
Бранки смілива відповідь:
«Ти мене убити можеш,
Але жити не примусиш!»

Роки любії, дитячі,
Як весняні води, зникли,

Але гомін вод весняних
Не забудеться повік.

Він, було, мені лунає
У безсонні довгі ночі
І єднається так дивно
З візерунками гарячки:

Мріє стеля надо мною,
Мов готичнее склепіння,
А гілки квіток сплелися
На вікні, неначе грати.

Од вікна до мене в хату
Червонясте світло впало,—
Чи то вуличнее світло,
Чи то полиски пожежі?

Що се так шумить невпинно?
Навісний, безладний гомін!
Чи в крові гарячка грає,
Чи війна лютує в місті?

Чи се лютий біль у мене
Тихий стогін вириває,
Чи то стогне бранець-лицар,
Знемагаючи на рани:

«Хто живий у сьому замку?
Хто тут має серце в грудях?
Другом будь, зійди на вежу,
Подивись на бойовисько!

Подивись на бойовисько,
Хто кого перемагає?

Чи над лавами ще в'ється
Корогва хрещата наша?

Коли ні,— зірву завої!
Хай джерелом кров поллється,
Будь проклята кров ледача,
Не за рідний край пролита!

Ні, я чую наше гасло!
Ось воно все голосніше...
Зав'яжіть тісніше рани,
Шкода кров губити марне!..»

Так дитячі мрії грали
Між примарами гарячки.
А тепер? — гарячка зникла,
Але мрії не зникають.

І не раз мені здається,
Що сиджу я у полоні
І закута у кайдани
Невидимою рукою.

Що в руці у мене зброя
Неполамана зосталась,
Та порушити рукою
Не дають мені кайдани.

Глухо так навколо, тихо,
Не шумить гарячка в жилах,
Не вчувається здалека
Дикий гомін з бойовиська.

Так і хочеться гукнути,
Наче лицар мрій дитячих:
«Хто живий? Зійди на вежу,
Подивися наоколо!

Подивись, чи в полі видко
Нашу чесну короговку?
Коли ні, не хочу жити,
Хай мені відкриють жили,

Хай джерелом кров полетється,
Згину я від згуби крові.
Будь проклята кров ледача,
Не за чесний стяг пролита!..»

Ялта, 18/XI 1897 р.

V

ЗИМОВА НІЧ НА ЧУЖИНІ

— Розваж мене, Музо, моя ти порадо!
Так важко в сей вечір на серці мені!
Де ж ти забарилась? Колись ти так радо
Летіла на поклик мій в кращії дні.

Муза

Дарма нарікати! Не я забарилась,
Я часто край тебе стояла, ждучи
Твого привітання, але ти журилась
Самотно, мовчазнії сльози ллючи.

— О Музо, не згадуй ту люту годину,
Журби не буди, бо вона сторожка,
Мов хижая птиця, — засне на хвилину
І зо сну її кожний шелест ляка.

Настрій свою ліру гучну невидиму,
Струна струні стиха нехай промовля,
І вслід за тобою я голос вестиму,
А думка хай вільно по світі гуля.

Муза

Співай же за мною
Про те, як весною
Усе відживається знов,
Про квіти весняні
І речі кохані,
Про першу весняну любов.

— Ні, Музо, ся пісня незграйно лунає,
Чомусь я на голос її не звезду,
Мій голос журливеє щось починає,
А струни твої на веселім ладу.
Лишімо сю пісню...

Муза

Утнімо другої.
Поки не розстроївся лад!
«Підківки іскристі!
Дівки танцюристі!
Гей, пари, ставайте всі в ряд!..»

— Ми, Музо, не щиро сю пісню співали,
Мені вона завжди чужая була,—
В той час, як навколо усі танцювали.
Я тільки таємнії сльози лила.

Муза

Нема нам з тобою
Веселого строю,
Судились нам інші пісні.
Співаймо поважно
Про те, як одважно
Герой умира на війні.
Він рад серед бою
Лягти головою,
Аби не впустить корогви,
Він чесно поляже,
Товаришам скаже:
«Я вдержав, держіть тепер ви!»

— Ой, Музо! ся пісня двусічна, мов
зброя,

І будить одвагу й жалю завдає:
Ти згадуєш в пісні погибель героя,
Я згадую в думці безсилля моє.
Поки я недужа, не клич до відваги,
В заржавілих піхвах меча не ворущ.
Мені тепер сумно, я прагну розваги,
Прошу тебе, свіжої рани не руш!

Муза

Химерні ви, люди! серця ваші хорі
Від всього займаються жалем страшним.
Згадай, як колись ти на ясній зорі
Зо мною дивилась під небом рідним.
Чи в сій стороні закривають так щільно
Небесну красу кипариси сумні,
Що пісня твоя не літає так вільно
До самого неба, як в давнії дні?

Невже отсих гір золота верховина
Для тебе сумна, мов тюремна стіна?
Замовкни ж ти, пісне моя лебедина,
Бо хутко порветься остання струна!..
— Стій, Музо, ображена, горда богине!
Даремне твій спів безнадійно луна.
Скоріш моє серце раптово загине,
Ніж в тебе порветься остання струна!..
Згадай, як у літнії ночі безхмарні
Крізь ті кипариси світили зірки,—
Були наші мрії хоч смутні, та гарні,
Немов у жалобі вродливі жінки.
Нехай же тепер тумани непрозорі
Вкривають і небо, і серце моє,—
В піснях наших завжди сіятимуть зорі,
Вони нам лишили проміння своє.
Згадай, як ми співом стрівали світання:
Мінилася ясна зоря, мов рубін,
Шарілося море від сонця вітання,
По той бік затоки лунав тихий дзвін.
Нехай тепер щастя зайшло, як і сонце,
Марою насунулась ніч дощова,
А завтра знов сонце загляне в віконце
І збуджене серце моє заспіва.
Згадай, як удень ми стояли з тобою
На скелі гарячій, на кручі стрімкій,
Я вчилася пісні з морського прибою,
А ти прислухалась, який в ньому стрій.
Нехай я отруєна злою журбою,
Та в пісні на всяку отруту є лік;
Ми слухали пісню морського прибою,—
Хто чув її раз, не забуде повік.
Згадай, як захід у вогнисті шати
Верхів'я гори одягав крем'яні,—

Палали в гушавині квіти гранати,
А в серці мойому палали пісні.
Нехай мої співи й садочки квітчаті
Заснули, оковані сном зимовим,—
Весною й пісні, і квітки на гранаті
Вогнем загоряться новим!

Ялта, 15 грудня 1897 р.

VI

ІФІГЕНІЯ В ТАВРІДІ

(Драматична сцена)

Діється в Тавриді, в місті Партеніті, перед храмом Артеміди Тавридської.

Місце над морем. Море вдається затокою в скелистий берег. При самому березі голі, дикі, сіро-червоні скелі, далі узгір'я, поросле буйними зеленощами: лаврів, магнолій, олив, кипарисів і т. і. цілий гай. Високо над кручею невеликий півкруглий портик. Скрізь по узгір'ю межі деревами біліють сходи, що спускаються до храму. З лівого боку, на самій сцені великий портал храму Артеміди з дорійською колонадою і широкими сходами. Недалеко від храму між двома кипарисами статуя Артеміди на високому подвійному п'єдесталі; долішня частина п'єдесталу робить чималий виступ, немов олтар, на виступі горить вогонь. Від храму до моря йде стежка, виложена мармуром, вона спускається в море сходами.

З храму виходить хор дівчат тавридських у білих одежах і в зелених вінках. Дівчата несуть квіти, вінки, круглі, плосковітні кошики з ячменем і сіллю, амфори з вином та олієм, чарки і фіали. Дівчата прикрашують п'єдестал статуї квітками та вінками і співають.

Хор дівчат

С т р о ф а

Богине таємнá, велична Артемідо,
Хвала тобі!
Хвала тобі, холодна, чиста, ясна,
Недосяжна!

А н т и с т р о ф а

Горе тому, хто зухвалий подивиться
На непокриту богині красу,
Горе тому, хто руками нечистими
Шати пречисті богині торкне,—
Тіні, спотворені місячним сяєвом,
Кращими будуть, ніж образ його,
Рідная мати, на нього споглянувши,
Рідного сина свого не пізна.

С т р о ф а

Заступнице міцна коханої Тавриди,
Хвала тобі!
Хвала тобі, потужна, невблаганна
Богине стрілі!

А н т и с т р о ф а

Горе тому, хто словами безчельними
Грізну богиню образить здола,
Горе тому, хто не склонить покірливо
Гордее чоло — богині до нігі!
Місячний промінь скоріш не дістанеться
До океану глибокого дна,
Аніж не влучить стріла Артемідина
В серце безумця зухвале, палке.

З храму виходить Іфігенія в довгій одежі і з срібною діадемою над чолом.

С т р о ф а

Іде богині жриця наймиліша,—
Віддаймо честь!
Віддаймо честь; її сама богиня
Обрала нам.

А н т и с т р о ф а

З краю далекого, з краю незнаного
Нам Артеміда її привела,
Все таємниця в дівчини величній,
Рід її, плем'я і ймення само.
В гаю святому у ніч Артемідину
Жертву таємну приносили ми,
Там показала нам в сяєві срібному
Сюю дівчину богиня сама.

Іфігенія тим часом бере велику чарку в одній з дівчат і фіал у другій, третя дівчина наливає їй в чарку вино, четверта олій у фіал, Іфігенія зливає вино і олій на вогонь, потім посипає олтар свяченим ячменем та сіллю, беручи те з кошків, що подають дівчата.

І ф і г е н і я

(*приносячи жертву*)

Вчуй мене, ясна богине,
Слух свій до мене склони!
Жертву вечірню, сьогодні подану,
ласкаво прийми.
Ти, що просвічуєш путь мореходцям,
на хвилях заблуканим,
Наші серця освіти!

Щоб ми стояли, тебе прославляючи,
Серцем, і тілом, і думкою чистії,
Перед твоїм олтарем.

Х о р

Слава тобі!
Срібнопрестольная,
Вічно-осаяйна,
Дивно-потужная!
Слава тобі!

І ф і г е н і я

Ти, переможная, стрілами ясними
Темряву ночі ворожу поборюєш,—
Нам свою ласку з'ясуй!
Темнії чари, таємні наслання Еребові,
Нам поможи побороть!

Х о р

Слава тобі,
Срібнопрестольная,
Вічно-осаяйна,
Дивно-потужная,
Слава тобі!

Іфігенія віддає дівчатам чарку і філіал, робить знак рукою, і дівчата ідуть у храм. Іфігенія ворухить багаття на олтарі, щоб ясніше горіло, поправляє покраси.

І ф і г е н і я

(сама)

Ти, срібнолука богине-мисливице,
Честі і цноти дівчат обороннице,
Поміч свою нам подай...

*(Падає на коліна перед олтарем і простягає
в розпачі руки до статуї)*

Прости мене, величняя богинє!
Устами я слова сі промовляю,
А в серці їх нема...

(Встає, одступає від олтаря і дивиться на море).

А в серці тільки ти,
Єдиний мій, коханий рідний краю!
Все, все, чим красен людський вік
короткий,
Лишила я в тобі, моя Елладо.
Родина, слава, молодість, кохання
Зосталися далеко за морями,
А я сама на сій чужій-чужині,
Неначе тіль забутої людини,
Що по Гадесових полях блукає,
Сумна, бліда, безсила, марна тіль!

*(Іде на сходи порталу і притулюється
до колони).*

Холодний мармур—тільки ж і притулку!
А як, було, я голову схиляла
До матері коханої на груди
І слухала, як рідне серце билось...
Як солодко було тримать в обіймах
Тоненький стан мого хлоп'ятка-брата,
Мого золотокудрого Ореста...
Латони дочко, сестро Аполлона!
Прости своїй рабині спогад сей!..
Хоч би мені вітри принесли звістку,
Чи там живий ще мій шановний батько
І любя матінка... Сестра моя, Електра,

Вже досі одружилась. А Орест?
Він досі вже на грищах олімпійських
Отримує вінці. Як мусить гарно
Оливи срібне листя одбивати
Проти золотистих кучерів його.
Та не за прудкість візьме надгороду,
Хіба за диск, бо завжди Ахіллес
Вінці за прудкість брав. Чи він живий,
Мій Ахіллес?.. Тепер уже не мій,—
Там, може, еллінка або троянська бранка
Зове його своїм... О, Артемідо,
Рятуй мене від мене, захисти!

*ходить знов додолу і сідає на найнижчому шаблі
сходів під кипарисом)*

Як зашуміли смутні кипариси!
Осінній вітер... Хутко вже й зимовий
По сій діброві звіром зареве,
Закрутиться на морі сніговиця,
І море з небом зіллється в хаос,
А я сидітиму перед скупим багаттям.
Недужа тілом і душею хвора,
Тоді ж у нас, в далекій Арголіді,
Цвістиме любо вічна весна,
І підуть в гай аргоськії дівчата
Зривати анемони та фіалки,
І може... може, спом'януть в піснях
Славутню Іфігенію, що рано
Загинула за рідний край... О, Мойро!
Невже тобі, суворій, грізній, личить
Робити посміхи над бідними людьми? І
Стій, серце вражене, вгамуйся, горде,
Чи нам же, смертним, на богів іти?
Чи можем ми змагатись проти сили

Землерушителей і громовладців?
Ми, з глини створені... А хто створив нас?
Хто дав нам душу і святий вогонь?
Ти, Прометею, спадок нам покинув
Великий, незабутній! Тая іскра,
Що ти здобув для нас від заздрих
олімпійців,

Я чую пал її в своїй душі,
Він, мов пожежі племін, непокірний,
Він висушив мої дівочі сльози
В той час, як я одважно йшла на жертву
За честь і славу рідної Еллади.
Ви, еллінки, що сльози проливали,
Як Іфігенію на славну смерть вели,
Тепер не плачете, що ваша героїня
Даремне, на безслав'ї тихо гасне?

(Стає перед олтарем).

Навіщо ти мене, богине, врятувала,
В далеку чужину завела?
Кров еллінки була тобі потрібна,—
Щоб погасити гнів проти Еллади,—
Чому ж ти не дала пролити кров?
Візьми її,— вона твоя, богине!
Нехай вона не палить жил моїх!

(Дістає з-за олтаря жертвний ніж, одкидає плащ і заміряється мечем проти серця, але раптом пускає меч додолу).

Ні, се не варт нащадка Прометея!
Коли хто вмів одважно йти на страту,
Той мусить все одважно зустрічати!
Коли для слави рідної країни
Така потрібна жертва Артеміді,

Щоб Іфігенія жила в сій стороні
Без слави, без родини, без імення,
Хай буде так.

(Смутно похиливши голову, іде до моря, спиняється на найвищому щаблі сходів, що спускаються в море, і дивиться який час у простор).

Аргосе, рідний мій!
Воліла б я сто раз умерти,
Ніж тута жити! Води Стікса й Лети
Не вгасять спогадів про любий рідний
Тяжкий твій спадок, батьку Прометею!
край!

(Тихою, рівною ходою віддаляється в храм).

Willa Iphigenia, 15/I 1898 р.

VII

ВЕСНА ЗИМОВА

Тихо і тепло, так наче і справді весна.
Небо неначе спалахує часом від місяця ясного
світла,
Міняться білі хмаринки то сріблом, то золотом.
Ледве на місяць напливе прозоря хмара,
Коло на ній засіє, мов одсвіт далекий веселки.
Зорі між дрібними хмарками наче таночки
заводять,
Сніг на верхів'ї узгір'я блищить так яскраво,
Що видається не раз, мов займаються раптом
вогні вартові.
Матовим сріблом біліють дахи на будинках,
Тіні різкі вирізняють балкони, тонкі балюстради,
А кипариси між ними здаються високими вежами
замків;

Листя широке магнолій важке, нерухоме
Кованим сріблом здається;
Тінь фантастична латаній лягла на блискучий
поміст мармуровий.

Лаври стоять зачаровані, жоден листок не
тремтить,
Тихо в садку, тихо в місті, бо пізня година.
Вже й на горі, у будинках вогнів не багато
лишилось

Злотом червоним горіти.— Скрізь тихо,
Тільки поток невидимий гірський, як млиновеє
коло, шумить,

Пісня часами озветься десь, ледве лунає...
Часом на вулиці люди проходять безгучно, мов
тіні,

Море далеко леліє так ніжно, як мрія.
Легкі тумани серпанками сонні долини
вкривають.

Тихо і тепло... І сон не бере, і робота не йде.
Я походжаю по своєму балконі, що довгий,
високий,

Мов корабельний чердак. Видко звідти всі гори,
Неба широкий намет і далекеє море,
Звідти легше й думкам розлітатись по всіх
українах...

Довго я так походжала, а мрії та думи
снувались,

Мов на коловроті прядиво тонке; порветься та й
знову прядеться.

Часто літали думки мої в сторону рідну, —
Снігом повита, закована льодом лежить вона ген
за горами.

Інші гори згадались мені, вулиці інші й
будинки,

Тільки той самий ясний місяченько освічує їх
в сю хвилину.
Хто там спить? хто не спить? в кого в вікні
видко світло?..

Раптом чогось я згадала велику, сувору
будову,
Брами з важкими замками, сторожу й високу
ограду,
А за огорою — вас, мій товаришу, в клітці
тюремній.

Що, коли ви не спите в сю хвилину?
Що, коли місяць крізь ґрати освічує стіни
порожні
Світлом холодним і жаским? — Ви, може, в вікно
подивились,
Може, вам видко при місяці місто, і вулиці,
й гори...
Сон не бере, і робота не йде, ніч така ясна
і — довга...

Раптом зійшла я з балкона і двері засунула
міцно.
Тяжко чогось мені стало в тому чарівному
садочку,
Зорі чогось затремтіли, і небо стемніло,
Може, туман застелив, може, погляд у мене
змінився...

Ялта, 1898 р.

КОЛИ СНИТЬСЯ МЕНІ...

(З Байрона)

Коли сниться мені, що ти любиш мене,
Ти на сон мій не гнівайся, люба,—
Тільки в мріях я маю те щастя ясне,
Кожний ранок — оплакана згуба.

Любий сон! забери собі силу мою,
А мені дай безсилля розкішне,
Може, знов, як і в ту ніч, я буду в раю,
Ох, яке ж то життя буде пишне.

Смерть і сон — кажуть люди — то браття
рідні,
Сон єсть образ мовчазної смерти,
Коли смерть може дати кращий рай, ніж у
сні,
То я прагну скоріше умерти.

Ох, не хмур, моя мила, брівок лагідних,
Не гадай, що я надто щасливий!
Коли грішний був сон — я спокутував гріх:
Зник без сліду мій сон чарівливий...

Хоч я бачив, кохана, твій усміх у сні,
Не карай ти мене за примари!
Після мрій чарівних прокидатись мені —
Се страшніше від всякої карі!

* * *

[Пам'яті С. М.]

...Порвалася нескінчена розмова.
Тремтить вона, мов порвана струна,
В моєму серці. Від одного слова
Розкрилася в душі моїй труна.

Повсталала туга, сном важким приспана,
Повсталала велетом і досягла до хмар,
Жаль запалав, прибоем океана
Загомонів його страшний пожар.

Ох, той пожар у других будить силу
Ту, що бастилії тиранів розбива,
Що визволя з кайданів волю милу, —
У мене будить він слова, слова!

Товаришу! не можу я мовчати,
Лежить таке прокляття на мені,

Що мушу тугу словом зустрічати:
Вони дзвінки, мої думки сумні.

Часи глухонімії не заглушать
Дзвінких думок, вони бринять, бринять,—
Отак невільники руками ледве рушать,
Як на руках кайдани задзвенять.

Нехай же дзвонять голосно кайдани,
Не буду заглушать. Коли б могли
Вони збудить луну і розтроюють рани
В серцях людей, що мохом поросли;

Коли б кайданів брязкіт міг ударить
Перуном в тії заспані серця,
Спокійні чола соромом захмарить
І нагадать усім, що зброя жде борця;

Коли б та зброя здійнялась до бою,
Загомонила б так, мов туча градова, —
Тоді б замовкли вже сами собою
Кайданів брязкіт і такі слова.

14/VII 1898 р.

У ПУСТИНІ

Сказав господь: «Мені належить помста!
Той, хто не вірить у дива господні,
Не вартий бачить їх. Поки не згине
Останній з вас, отруєних зневір'ям,
Не ввійде мій народ в обітовану землю!»
Так говорив господь через свого пророка,
І слово боже лунало сумно
Серед пустині. Потім наш пророк
Зійшов на гору, щоб здалека глянуть
На ту недосяжну обітовану землю,
І більше не вернувся. Ми сами
Зосталися у сій німій пустині.
Тепер куди? на схід? на захід сонця?
На північ? на полудне? Все одно!
Лягти б отут, на сей пісок гарячий,
І ждати, поки вихор налетить
І нам насипле золоту могилу.
Але дітей, маленьких немовлят,
Їх тільки шкода. Чи на те вродились,
Аби у сповитку пізнати голод, спрагу
І смертю марною загинути в пустині?
Ми підемо пісками навмання,
Приспавши в серці гадину зневір'я,
Одважно дивлячись дочасній смерті в очі.
Чого боятись нам? Палив нам душу розпач,

Поливсь по людях, мов лиха зараза,
І серце розтинав, мов гострий меч,
Умер пророк — на нас мов грім ударив.
Хто наш проводар? Та далека мрія,
Недосяжна, як марево пустині.
Ми вже покарані. Страшніше покарати
Сам грізний бог Адоної не може.
Ходім! ачей се гіркеє страждання
Нащадкам нашим скоротить дорогу
До ясної і певної мети!

9/IX 1898 р.

НА СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У кожного люду, у кожній країні
Живе такий спогад, що в його в давнині
Були золотії віки,
Як пісня і слово були у шанобі
В міцних сього світу; не тільки на гробі
Складались поетам вінки.

За пишнії хрії, величнії оди
Король слав поетам-співцям нагороди,
Він славу їх мав у руці;
За ввічливі станси, гучні мадригали
Вродливиці теж нагороду давали,
Не знали погорди співці.

І щонайпишнішії дами з придворних
Вдавали на сцені субреток моторних,
Щоб слави і втіхи зажить:
Сама королева здіймала корону,
Спускалась додолу з найвищого трону
Поетовій мрії служить.

Богам були рівні співці лавреати
І гордо носили коштовніи шати
У панськім магнатськім гурті;

Цвіли в них і лаври, і квіти барвисті,
І навіть терни їх були позлотисті,
Кайдани — і ті золоті!

* * *

Так... в кожній країні є спогади раю!
Нема тільки в тебе їх, рідний мій краю!
Були й за гетьманів співці;
З них деякі вічнії співи зложили,
А як їх наймення? і де їх могили,
Щоб скласти хоч пісні вінці!

Цурались вони кучерявої хрїї
І вабили очі їм іншої мрії,
Не вів до палацу їх шлях:
Не оди складали, а думи народу,
Не в стансах прославили милої вроду,
А в тихих, журливих піснях...

Ті вічні пісні, ті єдинії спадки
Взяли собі другі поети нащадки
І батьківським шляхом пішли;
Ніхто їх не брав під свою оборону,
Ніхто не спускався з найвищого трону,
Щоб їм уділяти хвали.

Чоло не вінчали лавровії віти,
Тернів не скрашали ні злото, ні квіти,
Страждали співці в самоті;
На них не сіяли жупани-лудани,
Коли ж на руках їх дзвеніли кайдани,
То вже не були золоті...

ЗОРЯ ПОЕЗІЇ

Імпровізація

Через тумани лихі, через великеє горе
Ти світиш мені, моя зоре.
Ти се була, що встала вогнем опівночі,
Шлях проклала ясний через темне,
бурхливеє море
І чарувала новою надією втомлені очі,
Ти се була, моя зоре!
Хто ти, мрія чи сон? я не знаю,
Тільки в тебе я вірю і віри повік не зламаю,
А як зламаю, зломлюсь тоді, певне, сама,
Бо задавить ворожая тьма.
Ти мене до життя пробудила,
Ти мені очі відкрила,
Раптом вирости в мене і сплеснули крила,
І понесли мене вгору шляхом променистим,
Вгору, все вгору,
В тую країну простору,
Де моя зірка зорить світлом рівним і
чистим.
В тую країну, де щастя і горе однаково милі,
В тую країну, де усміх і сльози однаково ясні,
В тую країну, де чола підводять похилі,
Де не сльозами, а співом ридають нещасні.

Я не журюся, чи рано, чи пізно загину,
Я не журюся, що світ сей хороший покину,
Я не журюся — нехай там життя моє гасне.
Зоре моя! в тебе світло повік буде ясне.

 Інші будуть співці по мені,
 Інші будуть лунати пісні,
Вільні, гучні, одважні та горді
Поєднаються в яснім акорді
 І полинуть у ті небеса,
 Де сіяє одвічна краса,
Там на їх обізветься луною
Пісня та, що не згине зо мною.

12/X 1898 р

ЗАБУТА ТІНЬ

Суворий Дант, вигнанець флорентійський,
Встає із темряви часів середньовічних.
Як ті часи, такі й його пісні,
Він їх знайшов в містичнім темнім лісі,
Серед хаосу дивовижних марищ.
Чий дух одважився б іти за ним блукати
По тій діброві, якби там між терням
Квітки барвисті вічні не цвіли?
Зібрав співець мистецькою рукою
Оті квітки і сплів їх у вінок,
Скупав його в таємних водах Стіксу,

Скропив його небесною росою
І положив на раннюю могилу
Вродливій Беатріче Портінарі,
Що раз колись до нього усміхнулась,
А в другий раз пройшла, не глянувши на
нього,

А в третій раз на неї він дивився,
Коли вона в труні лежала нерухома.
Вона була для нього наче сонце,
Що світло, радощі й життя дає,
Не знаючи, кому дає ті дари.
І хоч зайшло те сонце променисте,
Він не забув його ні в темряві понурій,

Ані при хатньому багатті привітному.
Ні на землі, ні в пеклі, ні в раю
Він не забув своєї Беатріче.
Вона одна в піснях його панує,
Бо в тій країні, де він жив душею,
Він іншої дружини не знайшов.
Він завітчав її вінцем такої слави,
Якою ні одна з жінок ще не пишалась.
Безсмертна пара Данте й Беатріче,
Потужна смерть не розлучила їх.
Навіщо ж ти, фантазіє химерна,
Мені показуєш якусь убогу постать,
Що стала поміж їх, немов тремтяча тінь,
Мов сон зомлілої людини невиразно?
Нема на ній вінця, ні ореолу,
Її обличчя вкрите покривалом,
Немов густим туманом. Хто вона?
Тож ні один співець її не вславив
І ні один мистець не змалював;
Десь там, на дні історії, глибоко
Лежить про неї спогад. Хто вона?
Се жінка Дантова. Другого ймення
Від неї не зосталось, так, мов зроду
Вона не мала власного імення.
Ся жінка не була провідною зорею,
Вона, як вірна тінь, пішла за тим,
Хто був проводарем «Італії нещасній».
Вона ділила з ним твердий вигнання хліб,
Вона йому багаття розпалила
Серед чужої хати. І не раз
Його рука, шукаючи опори,
Спиралась на її плече, запевне;
Її дорога була його співецька слава,
Але вона руки не простягла,

Аби хоч промінь перейнять єдиний;
Коли погас огонь в очах співецьких,
Вона закрила їх побожною рукою.
Так, вірна тінь! А де ж її життя,
Де ж власна доля, радощі і горе?
Історія мовчить, та в думці бачу я
Багато днів смутних і самотних,
Проведених в турботному чеканні,
Ночей безсонних, темних, як той клопіт,
І довгих, як нужда, я бачу сльози...
По тих сльозах, мов по росі перлистій,
Пройшла в країну слави — Беатріче!

25/X 1898 р.

ПРОКЛЯТТЯ РАХІЛІ

(А п о к р и ф)

«Чутно крик в Рамі, великий плач і скарги, Рахіль плаче по дітях своїх і не може потішитись, бо їх немає».

(Єв. Матв. 11, 18)

1

З'явилося нове світло в світі,
У Віфлеємі, в тихому селі,
І засвітилася у темному блакиті,
Нова зоря, щоб і старі й малі
Дорогу знали до свого месії,
Малого сина вбогої Марії.
Пішли усі поклон йому віддати,
Волхви, царі і вбогі пастухи,
Втішалася обрана богом мати,
Сповнялась материнської пихи,
Святої гордості, що кожна мати має,
Як на руках своє дитя тримає,
Бо кожній матері дитя її месія,
Давно сподівана і справджена надія.
О, матері! щасливі тричі ви,
Коли про вашу любую дитину
Не дбають ні царі, ні мудрії волхви,

Коли нова зоря очей не вабить сину,
Тоді не треба кидати господи
І йти на безвість у далекий край,
Щоб рятувать від лютої пригоди
Свою дитину, свій єдиний рай,
Так, як Марія сина рятувала,
Свій скарб єдиний, скарб той світовий,
Що сила темная на страту роковала,
Бажаючи вгасить вогонь новий.

Вночі зібралася мала родина
І подалась в пустиню крадькома,
В пустиню їх зоря провадила сама,
Оберігала їх сторожа янголина.
Безлюднії шляхи пісковаті білили,
По них вигнанці йшли замислені, самі,
Як мрії крила янголів леліли,
А винокол був схований у тьмі...

Шука месію Ірод в Палестині,
І леться кров, як навесні вода,
Так падає дитина по дитині,
Як з дерева роса тремтячая спада.
Скрізь голосіння, плач і крик великий,
Риданням Іудея пойнялась,
В Шеолі темному озвався гомін дикий
І давня Рахіль із гроба підвелась,
По дітях страчених вона ридає,
Марою білою до трупів припадає,
Прокляття, скарги, мов пожежі дим,
Знялись до неба. Вчув їх Елогім
І посланця свого послав він до Рахілі.
Із неба злинув Серафим зорею,
Наметом засіяли крила білі,
Як, потішаючи, схилився він над нею.

С е р а ф и м :

Вгамуйся, бідна мати, не ридай!
Нехай тобі сіяє так надія,
Як та зоря нова. Рахіль, згадай:
«З Єгипту має вам прийти месія».
Радій, Рахіль, Ізраїль оживе,
Месія дасть йому життя нове!

Р а х і л ь :

Радіти, кажеш ти? мені радіти?
О, Серафим! у вас на небесах
Не плачуть матері і не вмирають діти,
Вам невідомий смерті страх.
Месія! що йому до нашої недолі?
Він пан землі, безсмертний божий син.
Мої сини в понурому Шеолі,
Не вернеться вже звідти ні один.
Ніхто їх звідти визволить не може, —
Важкий, холодний сон наліг на груди їм...
Ягвѐ, страшний Ягвѐ! Таємний Елогім!
Адонаї-Шаддаї, грізний боже!
До тебе я за помстою вдаюсь,
Тобі я, тіль образена, молюсь!
Ніхто не може літери змінити
Твоїх міцних одвічних установ,
Чотирнадцять колін заледве може змити
Пролиту безвинно людську кров, —
Дивись, тепер її пролито ціле море
Для того, щоб живим zostавсь один!
За кров дітей моїх, за материне горе
Нехай заплатить сей, Марії син!
Бо коли ні, то в день страшного суду

На Йосафатовій долині стану я
І перед зборищем мерців волати буду:
Себе суди, неправий судія!..

Поблід від жалю ясний Серафим
І тихо знявся мовчазний угору,
Закривши вид крилом сіяючим своїм.
Рахіль стояла посеред простору,
Неначе стовп могильний... Чорна мла
Тремтіла й никла під Зорею Сходу,
Що ясне й тихе проміння лила,
Немов живущу і цілющу воду.
На зірку глянула з ненавистю Рахіль,
Блідії руки здійняла з грізьбою:
«Гори, проклята зірко! на сто миль
Марії й синові освічуй путь собою.
Маріє, радуйся! твій син, твоя любов,
Живий, у захисті, та прийде та година,
Даремне згине так твоя дитина,
Як сі мої нащадки. Кров за кров!»

1899

ПОВОРІТ

Країно рідная! ох, ти далека мріє!
До тебе все летять мої думки.
Їм страшно й радісно, якась надія мріє...
Так з вірію в свій край летять пташки

Чи не здається їм, що принесуть з собою
Новії, ще не співані пісні,
Що в краю темному, сповитому журбою,
Блиснуть пісні, мов блискавки ясні.

Се вже було колись... Се вже не раз бувало:
Я на чужину йшла шукать надій —
Як в рідній стороні мені їх бракувало —
І обновлення силі молодій.

Я марила весь час про воріття хвилину
Серед чужого, іншого життя, —
Та завжди першу колючую тернину
Приносила хвилина воріття.

Холодний зброї блиск, от перше
привітання,
Кордонні вартові непривітні...
«Чи ми вертаємось, чи йдемо
на вигнання?» —
Питалися мої думки й пісні.

Мене знов обступала тісна, щільна
Неволі рідної знайома стіна,
І кожна думка там, що народилась вільна,
Враз блідла, мов невольниця сумна.

Там ангел помсти злий, суворий дух
темниці,
Проймав мене знов зором огневим
І мрії чистії, мов гірські орлиці,
Геть розганяв мечем своїм кривим.

Спотворено тоді пісні мої бриніли,
Оті нові, неспівані пісні;
Стурбовано думки крилами тріпотіли,
Мов над огнем метелики нічні.

Не раз було мені так прикро, непривітно,
Як у безлистім гаю під дощем,
Мов у глухую ніч і жаско й неохвітно,
І серце знов заходилося плачем.

Тоді мені ота далекая чужина
Здавалась краєм вічної весни.
Так перелітняя приборкана пташина
Про вирій смутно марить восени.

IMPROMTU

Когда цветет никотиана
И точно светит из тумана,
 Как будто падшая звезда,
Вся бледная от тайной страсти,
 Все вокруг становится тогда
Покорно непонятной власти.
 И если вы тогда вдвоем
 И возле вас сияют очи,
 Горя таинственным огнем,
 Как отраженье звездной ночи,
 И голос милый вам звучит,
 Как будто в тишине журчит
Струя волшебного фонтана,
 Бегите прочь от этих чар,
 Они зажгут в душе пожар,
Когда цветет никотиана.

Когда цветет никотиана,
Все, все тогда полно обмана,
 Опасна ночи тишина,
Как то затишье роковое,
 Когда коварная волна
Хранит молчанье гробовое.
 Вот-вот нахлынет звуков рой
И встрепенется мысль, как птица,

И вспыхнет в темноте порой
Воспоминания зарница,

Как будто неизвестный друг
Страницы развернет нам вдруг
Давно забытого романа, —
О, если дорог вам покой,
Не прикасайтесь к ним рукой,
Когда цветет никотиана.

* * *

Як я люблю оці години праці,
Коли усе навколо затиха
Під владою чаруючої ночі,
А тільки я одна неподоланна
Врочистую одправу починаю
Перед моїм незримим олтарем.
Летять хвилини — я не прислухаюсь.
Ось північ вдарила — найкращий праці
час,—
Так дзвінко вдарила, що стрепенулась
тиша

І швидше у руках забігало перо.
Години йдуть — куди вони спішаться?
Мені осіння ніч короткою здається,
Безсоння довге не страшне мені,
Воно мені не грозить, як бувало,
Непевною і чорною рукою,
А вабить лагідно, як мрія молода.
І любо так, і серце щастям б'ється,
Думки цвітуть, мов золоті квітки.
І хтось немов схиляється до мене
І промовляє чарівні слова,
І полум'ям займається від слів тих,
І блискавицею освічує думки.
Передсвітом чорніє ніч надворі,

І час гасити світло, щоб його
Не засромив день своїм сянням,
Погасне світло; та палають очі,
Аж поки досвітки в вікно тихенько
Заглянуть сивими очима і всі речі
Почнуть із темряви помалу виступати,
Тоді мене перемагає сон.

А ранком бачу я в своїм свічаді
Бліде обличчя і блискучі очі,
А в думці, мов тривога, промайнуть
В дитячих літах чутії легенди
Про «перелесника». Розказує бувало
Стара бабуся нам, маленьким дітям:
«Була собі колись дівчина необачна...»
Про необачну дівчину, що довго
За кужелем сиділа проти свята
І не молилася, й на дзвони не вважала,
І спати не лягала, от за те
До неї уночі з'являвся «перелесник»,
Не д'яволом з'являвся, не марою,
Спадав летючою зорею в хату,
А в хаті гарним парубком ставав,
Облесливим — речами і очима.
Він їй приносив дорогі дарунки,
Стрічки коштовні й золоті квітки.
Він дівчину квітчав, і молодю
Своєю називав, і коси розплітав їй,
Речами любими затроював їй серце
І поцілунками виймав із неї душу.
На ранок, як співали треті півні,
Зникав той «перелесник», а дівчина
Уквітчана, убрана засипала
Камінним сном. А потім цілий день
Бліда ходила, мов яка сновида,

І тільки ждала, щоб настала ніч,
Щоб з «перелесником» стояти
на розмові,
А тим розмовам був лихий кінець...
«А хто ж був перелесник той,
бабусю?» —

Питала я в старої, та вона
Хрестилась тільки завжди і казала:
«Та не при хаті і не при малих дітях,
Не при святому хлібові казати.
Не згадуй проти ночі, бо присниться!»
Так, я тебе послухала, бабусю,
Не згадую ніколи проти ночі
Про «перелесника», моє свічадо тільки
Нагадує мені про нього вдень.

19/X 1899

СМУТНОЇ ПРОВЕСНИ...

(Переспів з А д я Н е г р і)

Смутної провесни, серед травиці,
Фіалки цвіт дочасний розцвітав;
Зимовим холодом повіяло з діброви —
І ніжний цвіт зів'яв.

Був вечір сумний — на устах у мене
Із серця поцілунок виникав;
Не повернувся ти — і любий поцілунок
Ще не розцвів, зів'яв...

ТКАЧІ

(З Гейне)

Вже очі смутнії не плачуть сльозами,
Ткачі за станками цокочуть зубами:
Країно! тобі смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін тому ідолу, богу безодні,
Йому ж ми молились голодні й холодні,
Даремне з нас кожний до нього хорив —
Він з нас насміявся, він нас одурив.
Ми тчемо, ми тчемо!

Цареві проклін, що панує з панами,
Чому він не зглянувсь над бідними нами?
Остатню копійку бере у ткачів,
А потім ще каже стрілять, наче псів!
Ми тчемо, ми тчемо!

Проклін отій нашій — ненашій країні,
Де сором та ганьба панують єдині,
Де гинуть дочасно хороші квітки,
Де в цвілі та в гною живуть робаки.
Ми тчемо, ми тчемо!

Літа прудкий човник, тріщать наші кросна,
Вдень мучить нас праця, зрива навіть
зо сна.

Державі старій смертну одіж ми тчем,
Потрійний проклін у тканину вплетем!
Ми тчемо, ми тчемо!

ENFANT PERDU

(З Гейне)

Стояв на чатах я в війні за волю
аж тридцять літ забудим вартовим.
Боровся без надії, гинув з болю;
я знав — не вийду з боїська живим.
Як день, так ніч я чатував. Не спалось
мені, як товариству по шатрах,
а ледве трошки і мені дрімалось,—
вони схропнуть — і знов я на ногах!
Нудьга бере було вночі на варті
та й страх (не знають страху лиш дурні),
щоб те розбити, зло зривав я в жарті:
і свист і глум були мої пісні.
Було не сплю та зброю все готую.
Ось тільки йде який мерзенний шпиг —
гарячим оливом так влучно почастию,
що звалиться поганець миттю з ніг.
Та часом... треба щиро говорити...
Поганець був до бою теж готов
і бив незгірш... Ох, ніде правди діти!
Я весь поранений... я трачу кров...
Впав вартовий! На рани знемагає...
Один упав, то другі прийдуть в час...
Я неподоланий... глянь, зброя сяє...
Се тільки серце розірвалось враз!

1899 — 1901

ІЗ ЦИКЛУ «НЕВОЛЬНИЦЬКІ ПІСНІ»

ЄВРЕЙСЬКІ МЕЛОДІЇ

I

Як Ізраїль діставсь ворогам у полон,
то рабом своїм бранця зробив Вавілон.
І, схиливши чоло, подолані борці
переможцям своїм будували дворці.
Тії руки, що храм боронили колись,
до чужої роботи з одчаю взялись;
тая сила, що марна була на війні,
будувала підвалини й мури міцні.
Все здалось до роботи: перевесло й шнур,
плуг, сокира й лопата виводили мур,
всяк, хто мав який знаряд, мав працю
собої,
тільки арфу співець почепив на вербі.

Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі!
 Певне, серце господь тобі дав із твердого
 кришталю:
 ти провидів, що люд буде гнить у ворожій
 тюрмі,—
 як же серце твоє не розбилось від лютого
 жалю?

Як ти міг дочекатись, чи справдиться
 слово твоє?
 Роем стріли ворожі на божее місто летіли,—
 певне, чарами ти гартував тоді серце своє,
 що на ньому ламалися навіть ворожії стріли!

По війні ти на звалищах міста лишився
 один
 і палкі твої сльози точили холодне каміння,
 і луна розлягалась така серед смутних руїн,
 аж найдальші нащадки почули твоє голосіння.

Єреміє! ти, вічная туга, тебе не збагну:
 як же серце твоє не розбилось від лютого
 жалю?
 Бо джерело гаряче і скелю зрива крем'яну.
 Так, було твоє серце з твердого, міцного
 кришталю!

2/XII 1899

ЕПІЛОГ

Чи сумно вас, чи радісно читать
 оповідання про велику драму?
 То хочеться над вами заридать,
 то заспівать з раптового нестяму.

То був якийсь блискучий карнавал.
червона оргія буяла на просторі,
здавалось, налетів дев'ятий вал
і прокотився бурею по морі.

Дев'ятий грізний вал! У глибині
якісь печери позіхали чорні,
та високо здіймались гребіні
і, тремтячи огнем, здавались необорні.

Плавким багаттям вал на гору наступав.
Гора стояла твердо, міцно, стало,
холодна та німа. Розбився вал,
утихла буря — більш валів не стало.

Зоставсь на дрібних хвилях марний шум
та дрібні камінці безсило торохтіли.
Нещасні камінці! той побережний тлум
ні море, ні гора приймати не хотіли.

Дев'ятий вал... Чи то ж була вода,
що марне так розбилася об кручу?
То ж сіль землі, то ж сила молода
ішла на смерть, на згубу неминучу.

Лягала молодь у труну жива
з одважним усміхом, немов байдужа.
Отак індійська молода вдова
іде вмирати на кострищі мужа,

з вином в руці, весела та хмільна
іде обнять в огні дружину любу.
Хто знає, чи любов, чи просто чад вина
веде її на огнище до шлюбу?

О, то було огнистее вино,
те, що сп'янило молодь героїчну!
По жилах розливалось воно,
палило кров, до хмелю непривичну,

правдиве «п'яне чоло» з буйних мрій,
святої віри, молодого палу,—
та хто б не кинувся від нього в бій
з широким розмахом збунтованого валу?

Чи сльози, чи квітки від нас належать
вам,
підкошені в розцвіті сил герої?
Коли б то так судилося і нам
спалити молодість і полягти при зброї!

Не те судилось нам. Найкращі дні
своєї провесни ми зострівали сумом;
тоді якраз погасли всі вогні
і вкрилось темне море сивим шумом;

порікування дрібних камінців
наводило оспалість і досаду;
минув час оргій, не було вінців,
і на вино не стало винограду;

старі мечі поржавіли,— нових
ще не скували молодії руки;
були поховані всі мертві, а в живих
не бойової вчилися ми науки;

стих карнавал, а тії, що пили,
для нас покинули важке похмілля—
ми, лицарі без спадку, не могли
так бучно справити собі весілля...

О, ви, що полягли в таку смутну весну,
як вдарили недосвіти-морози,—
нащадки не складуть вінців вам на труну,
вам не квітки пристали, тільки сльози!

8/VII 1900

ЗАБУТІ СЛОВА

То вже давно було. Мені сім літ минало,
а їй либонь минуло двадцять літ.
Сиділи ми в садку, там саме зацвітало,
і сипався з каштанів білий цвіт.

Вона не бавила мене і не учила,
я кидала і забавки й книжки,
щоб тільки з нею бути, вона уміла
єдину забавку — плести вінки.

Я подавала їй квітки, і листя, й трави
і з рук її не зводила очей.
Здавалося, вона плела не для забави,
а щоб зробити оправу для речей.

В її речах слова котились, наче хвилі,
мов сльози по її замучених братах —
в вінку, здавалось, блідли квіти білі,
і в'янули слова журливі на устах.

То знов зривалися слова палкі, ворожі,
мов грізні вироки всім тим, що кров лили,
в вінку палали кров'ю дикі рожі,
слова, мов квіти ярії, цвіли.

Шумів зелений лист, а голос той коханий
про волю золоту співав мені,—
в вінку мінився золотом ряст весняний,
і золотим дощем лились пісні...

То вже давно було. Давно пора минула
таких червоних необачних слів;
либонь вона й сама про них забула —
хто дбає про вінки, що замолоду плів?

І я забула їх, не пригадаю й слова
з тих наших довгих запальних розмов,
а тільки барва їх, мелодія раптова
тепер, як і тоді, мені бунтує кров.

І та мелодія не може заніміти:
не раз, як тільки лист од вітру зашумить,
чи блиснуть проти сонця ярі квіти,
вона зненацька в думці забринить.

Неначе хто її поставив на сторожі,
щоб душу в кожний час будить від сна,
щоб не заглухли в серці дикі рожі,
поки нова не зацвіте весна.

9/VI 1900

ВІЧЕ

Ще старість не прийшла, а все минуле
не раз мені стає перед очима,
і я дивлюсь так пильно, мов боюся,
що більш мені не прийдеться побачить

того садочка спогадів моїх,
що міниться барвистими квітками
при світлі мрій, мов при західнім сонці.
Ось і тепер повстав дитячий спогад
і кличе й вабить: глянь на мене ще раз!

В дворі старого замчища-руїни
зібрались ми на віче, все поважні,
учені голови, гладенькі й кучеряві,
і віком не малі — якби зложити
літа усіх, либонь століття вийшло б!
Ми всі були на зборах, всі дванадцять.
Обачні люди, тямили ми добре,
що ми живем у небезпечний час:
поставили сторожу біля брами,—
як хто надійде, щоб давала гасло,—
і раду радили. Таємне товариство
ми закладали, і ніхто з «великих»
до нього доступу не мусив мати.
Зложили всі обітницю врочисту
ховати таємницю до загину.

Яка ж була мета у товариства?
«Мета?» — «великі» вже б не обійшлися
без сього слова, ми ж були щиріші:
в нас не було мети. Було завзяття,
одвага, може, навіть героїзм,
і з нас було доволі. Ще ж до того
була в гурті маленька Жанна д'Арк:
тоненька, білолиця, голосочок
бринів, немов дзвінок, її очиці
блакитні блискавиці розсипали,
злотистее волосся розвівалось,
мов орифлама. В нас її вважали

за речницю великої снаги.
Вона сиділа в замковій бойниці,
неначе в ніші, і навколо неї
було ще досить неба весняного
в тій рамці кам'яній; західне сонце
вінцем її голівку червонило.
Вона держала слово, і багато
великих слів у ньому поміщалося:
братерство, рівність, воля, рідний край...
Так, так, те все було. А далі слово
змінилося у спів, і вся громада
до дзвінкої промови прилучилась.
О, то були такі «червоні» співи,
яких либонь не чув старезний замок
і в ті часи, коли червона кров
йому красила тверді, сиві мури.
«Гартовані ножі» були в тих співах,
а в серці у співців була любов
до тих «великих», що були малими
на бенкеті життя. Летів той спів
геть за зубчаті стіни і котився
зеленими меріжками до річки,
немов хотів поплисти за водою
до вбогих сел, що мріли навкруги...

Зубчата тінь від замкового муру
все довшала, а далі й двір покрила.
В бойниці небо стало темно-синім,
не стало вже червоного віночка
на голові малої Жанни д'Арк,
а ми співали... Раптом наша варта
нам гасло подала: «Гуси, додому,
вовк за горою!» — Все затихло миттю:
«великі» йшли!.. Під муром притаївшись,

ми бачили, як постаті незграбні,
хитаючись та пишучи «мисліте»,
блукали по замковому дворі,—
«великі» йшли з веселої беседи.
Ой, видко, шлях був довгий та трудний,
либонь їм там судилось ночувати...

Таємне віче розійшлося таємно:
скрадалися ніжки маленькі тихо
у темряві; ніхто не озивався:
ручки стискалися мовчки на прощання;
за брамою всі різно подались...

Де ви, мої товариші колишні?
Ми розійшлися, мов стежки по лісі.
Чи ви коли ще згадуєте замок
і всі ті речі, співи, таємниці?
Чи, може, вам — «великим», мудрим
людям —
тепер уже не до дитячих мрій?..

10/VIII 1901

1.

* * *

Завжди терновий вінець
буде кращий, ніж царська корона.
Завжди величніша путь
на Голгофу, ніж хід тріумфальний.
Так одвіку було
й так воно буде довіку,
поки житимуть люди
і поки ростимуть терни.

Але стане вінцем
лиш тоді плетениця тернова,
коли вільна душею людина
по волі квітчається терном,
тямлячи вищу красу,
ніж та, що кричить на майданах:
«Гей, хто до мене? Ходіть,
я кожному в руки даюся».
Путь на Голгофу велична тоді,
коли тямить людина,
нащо й куди вона йде,
не прагнучи інших тріумфів,
знаючи іншу величність,
ніж ту, що на троні гукає:
«Я з ласки бога цариця,
бо гляньте — сиджу на престолі!»

Завжди терновий вінець буде кращим, ніж царська корона, завжди величніше путь на Голгофу, ніж хід тріумфальний; так з передвіку було і так воно буде довіку, поки житимуть люди і поки ростнуть терни.

Але стане вінцем лиш тоді плетениця тернова, коли вільна душею людина по волі квітчається терном, гордо й одважно скидаючи з себе квітчасті покраси, тямлячи вищу красу, ніж ту, що кричить по майданах: «Гей, люди добрі, ходіть, я кожному в руки даюся!»

Путь на Голгофу велична тоді, коли знає людина, на що й куди вона йде, не прагнучи інших тріумфів, знаючи вищу величність, ніж ту, що з престолу гукає: «Я з ласки божої цар, бо, гляньте, сиджу на престолі!»

Хто ж без одваги й без волі дає себе тернові рани, — силн не маючи доснть, аби від тернів боронитись, — боже, пожальсь тії крові, що марну колючку напоїть, ліпше б вона на обличчі краскою втіхи заграла, очі комусь звеселяючи серед безжурного свята.

Крик Прометея лунає безліч віків скрізь по світі, він заглушає собою потужні громи олімпійські. Тисячі тронів упало і людських і божих, але титанова круча

Хто ж без одваги й без волі
на путь заблукався злудливу,
плачучи гірко від болю,
дає себе тернові ранить,
сили не маючи тільки,
аби від тернів боронитись,—
боже, пожальсь тої крові,
що марно колючки напоїть!
Ліпше б вона на обличчі
краскою втіхи заграла,
очі комусь звеселяючи
десь на невпинному святі.

30/XI 1900

стоїть, наче вічна твердиня духа того, що, немов ураган, без упину іскорку, захоплену з неба, в могутній вогонь роздимає.

Краще бринять від того урагану пошарпані струни, ніж у майстерних руках срібнострунні золотисті арфи, зграйно й добірно настроєні до дифіраблів облесних. Так було завжди і так воно буде довіку, поки житимуть люди і поки бринітимуть струни.

Тільки ж той крик Прометея на струнах удати здолають руки того, хто у серці іскру небесну ховає, рід свій веде з Прометея і предківський спадок шанує, тямлячи іншу красу, ніж ту, що на ярмарку завжди руки до бубна призводить, а ноги до скоків безладних.

Той Прометея нащадок, дотепний до струн найдорожчих, руки до крові скалічить об струни незграйні волові, серця риданням домовить тих струн недовомлені жалі,— знаючи добре ціну і музиці, й музикам, і струнам. щирого золота пісень не продасть за золотистую арфу.

30/XI 1900

1900 — 1901

РИТМИ

I

Де поділися ви, голоснії слова,
що без вас моя туга німа?
Розточилися ви, як весняна вода
по ярах, по байраках, по балках.
Чом не станете ви, як на морі вали,
не гукнете одважно до неба,
не заглушите туги прибоем гучним,
не розіб'єте смутку моєї душі
міцним напрасним натиском бурі?

Я не на те, слова, ховала вас
і напоїла крив'ю свого серця,
щоб ви лилися, мов отрута млява,
і посідали душі, мов іржа.

Промінням ясним, хвилями буйними,
прудкими іскрами, летючими зірками,
палкими блискавицями, мечами
хотіла б я вас виховать, слова!

Щоб ви луно гірську будили, а не
стоїли,

щоб краяли, та не труїли серце,
щоб піснею були, а не квилінням.
Вражайте, ріжте, навіть убивайте,
не будьте тільки дощиком осіннім,
палайте чи паліть, та не в'яліть!

26/VIII 1900.

II

Чи тільки ж блискавицями літати
словам отим, що з туги народились?
Чому ж би їм не злунути угору,
мов жайворонка спів, дзвіночком
срібним?
Чом не розсипатись над чорною ріллею,
мов дзвінкий дощ, просвічений
промінням?
Чом не заграти колом танцюристим,
мов ті листочки, що зриває буря,
мов діамантові сніжинки в хуртовину?
Чи тільки зірка тим ясніше сяє,
чим темрява чорніша вколо неї?
Чи тільки в казці вироста калина
з убитої людини і чарує
усіх людей сопілкою дивною?
Чи тільки в казці лебідь умирає
не з криком навісним, а з любим співом?..

26/VIII 1900

III

Якби оті проміння золоті
у струни чарами якими обернути,
я б з них зробила золотую арфу,—
в ній все було б ясне, і струни, й гуки,
і кожна пісня, що на інших струнах
бринить, мов голос вітряної ночі,
бриніла б на моїй злотистій арфі
тим співом, що лунає тільки в снах
дітей щасливих. Туга б відкотилась
від гуків тих геть-геть у далину,
мов білі тумани, пройняті сонцем,
що здалека леліють, наче злото,
не хмарою, а мрією здаються.
І жалі всі, в гармонію з'єднавшись,
озвались би, мов хори в емпіреях...

14/IX 1900

IV

Хотіла б я уплисти за водою,
немов Офелія, уквітчана, безумна.
За мною вслід плили б мої пісні,
хвилюючи, як та вода лагідна,
все далі, далі...

І вода помалу
мене б у легкі хвилі загортала
і колихала б, наче люба мрія,
так тихо, тихо...

Я ж така безвладна,
дала б себе нести і загортати,

пливучи з тихим, ледве чутним співом,
спускаючись в блакитну, ясну воду
все глибше, глибше...

Потім би на хвилі
зостався тільки відгук невиразний
моїх пісень, мов спогад, що зникає,
забутої балади з давніх часів,—
в ній щось було таке смутне, криваве,
та як згадати? Пісня та лунала
давно, давно...

А потім зник би й відгук
і на воді ще б колихались тільки
мої квітки, що не пішли зо мною
на дно ріки. Плили б вони, аж поки
в яку сагу спокійну не прибились
до білих водяних лілей,— там стали б.
Схилялися б над сонною водою
беріз плакучих нерухомі віти,
у тихий захист вітер би не віяв;
спускався б тільки з неба на лілеї
і на квітки, що я, безумна, рвала,
спокій, спокій...

3/XII 1900

V

... Ні! я покорити її не здолаю,
ту пісню безумну, що з туги повстала,
ні маски не вмію накласти на неї,
ні в ясну одержу убрати не можу,—
б'є чорними крильми, мов хижая птиця,
і ранить, як тільки я хочу приборкати

її силоміць. Гей, шаленая пісне!
і в кого вдалась ти така непокірна?
Дивись, я сміюсь, коли серце ридає,
і погляд, і голос мені покорились,
я тиха, спокійна. А ти? — наче вітер!
Нема тобі впину. Тобі все одно,
що, стрівши, вогонь доведеш до пожежі,
що хвилі, спіткавши, розгониш до бурі,
що темні хмари в хаос помішаєш,
що вбогу хатинку, останній притулок
важкою лавиною скинеш в безодню,—
тобі все одно! Той нехай собі плаче,
хто іскру лишив на шляху необачний,
хто човен непевній воді доручив,
хто вийшов в дорогу темненької ночі,
хто вбогу хатину, останній притулок,
поставив високо над краєм безодні,—
вдалась ти крилатою, мусиш летіть!

Так, вільна, вільна пісня! Я не знаю,
на щастя чи на горе тая воля,
та я ще не скувала їй кайданів;
не знаю я, де взять на них заліза
і на яким вогні вони куються.
Та певне вже — кувати не кувати,
а прийде час-година — розпадуться.
І стрепенеться визволена пісня
і вирветься з неволі, як ридання,
що довго стримане, притлумлене таїлось
в темниці серця.

Не просіть потіхи,
ви всі, що смутні, від такої пісні.
Нічого в ній лагідного нема.
Вона від туги й розпачу зродилась,

за скритий жаль вона помститись хоче
вогнем, отрутою, мечем двусічним туги.
Коли вам страшно — геть ідіть з дороги!
Хай пролетить ся пісня одиноко,
як вихор через море ледове.
Не треба їй ні сліз, ні спочування,
їй треба тільки волі і простору.
Так божевільний волю здобуває,
щоб гнатися на безвість до загину...
Летить безумна пісня — стережіться!
Бо жаль ваги не має, так, як смерть!

1/11 1901

VI

Якби вся кров моя уплинула отак,
як сі слова! Якби моє життя
так зникло непримітно, як зникає
вечірнє світло!.. Хто мене поставив
сторожею серед руїн і смутку?
Хто наложив на мене обов'язок
будити мертвих, тішити живих
калейдоскопом радощів і горя?
Хто гордощі вложив мені у серце?
Хто дав мені одваги меч двусічний?
Хто кликав брата святую орифламу
пісень, і мрій, і непокірних дум?
Хто наказав мені: не кидай зброї,
не відступай, не падай, не томись?
Чому ж я мушу слухати наказу?
Чому втекти не смію з поля честі

або на власний меч грудьми упасти?
Що ж не дає мені промовить просто:
«Так, доле, ти міцніша, я корюся!»
Чому на спогад сих покірних слів
рука стискає невидиму зброю,
а в серці крики бойові лунають?..

Кімполунг, 6/VI 1901

VII

О, як тяжко тим шляхом ходити,
широким, битим, курявою вкритим,
де люди всі отарою здаються,
де не ростуть ні квіти, ні терни!
Здалека вабить, мріє те верхів'я,
що так палає золотим пожаром!
Непереможно прагну я поставити
там високо червону корошовку,
де й сам орел гнізда не сміє звити!

Як порива мене палке бажання
піти туди пісками, чагарами,
послухати гірської пущі гомін,
заглянути в таємную безодню,
з потоками прудкими сперечатись,
поміж льоди дістатись самоцвітні,
збудити в горах піснею луну!
Проводарем хай служить корошовка,
нехай тримає на слизькій дорозі,
аж поки на верхів'ї не замає,
змагаючись проти гірського вітру.

Коли ж мене на півдороги стріне
важка лавина і впаде, мов доля,
на голову мою, тоді впаду я
на сніг нагірний, мов на білу постіль.
Хай по мені не плачуть смутні дзвони,
хай заспіває вільний, дзвінкий вітер,
закрутиться метелиця весела,
і зарояться сніжні зорі колом
і з поцілунками холодними закриють
мені палкі та необачні очі...

16/VIII 1900

VIII

Чом я не можу злинути угору,
туди, на те верхів'я золоте,
де місяць просвітив біляву хмарку?
Я ж бачила, як хмарка та вродилась:
вона повстала з гучного потоку
туманом білим, парою без барви
і тихо поплила понад водою
глибокими ярами далі вгору,
поволі підвелась, немов на силу,
і вгору подалась. Вона чіплялась
за смерекові гребені зелені,
за уступи обголеної кручі
і за колиби там, на полонині,
немов людина, що з тяжким зусиллям
на гору добувається. І вийшла,
і стала на верхів'ї, і всміхнулась
до місяця, мов дівчина білява,
і заясніла, легка та прозора,

мов ясна мрія. Хто у ній пізнає
оту важку, безбарвну, вогку хмару,
що сунулась так тяжко по долині?..
Ой гори, гори, зелені верхів'я!
Та нащо ж я до вас так пориваюсь?
Та нащо ж я люблю вас так тужливо?
Невже мені не суджено дістатись
на ваші заповітні високості?
Коли мені не дано крил міцних,
щоб я могла орлицею підбитись
геть високо понад найвищі гори,
то прагну я собі потоків сліз,
гарячих сліз, нестриманих, раптових,
що рвуться з глибини самого серця
джерелами живущої води.
Нехай би з них душа моя повстала
і з мукою тяжкою подалася
на те верхів'я вічно світлянеє,
що мріє здалека моїм очам
так неприступно, як і тії гори,
що я на їх лиш мрією літаю.
І, може б, дух мій, наче тая хмарка,
на високості раптом одмінився,
просвічений нагірним, чистим світлом.

Буркунт, 4/VII 1901

ХВИЛИНИ

LIED OHNE KLANG

Якби мої думи німії
та піснею стали без слова,
тоді б вони більше сказали.
ніж вся отся довга розмова.

Якби мої думи німії
на струни проречисті впали,
зайшлись би плачем мої струни
і сміхом дитячим заграли.

Мов хвиля морська в ясну бурю
і темна, й блискуча, й раптова,
і сонцеві рідна й безодні
була б моя пісня без слова.

Важкі побережні скелі
зрива переможнее море;
невже переможная пісня
важкого жалю не поборе?

Невже моя пісня не хвиля?
Ой леле! Даремні питання...
Німі мої думи, а руки
дають лиш німії стискання...

5/II 1900

СВЯТА НІЧ

В темну ніч ми зібрались громадкою йти
так поважно, немов у пригоді
мали стати кому, а проте без мети,
ми дивились на зорі та й годі.

Тихі, тихі й спокійні були
ліс і поле на цілім просторі,
і здавалось, неначе ми чути могли,
як спадали летючі зорі.

Всі розмови, не скінчені тут на землі,
десь кінчалися там, між зірками.
Проти вічності неба були ми малі,
але небо схилялось над нами.

Ніч без тінів і світло без проміння

хвиль...

Все було і далеко й близенько.
І сяли нам зорі на тисячі миль
і між нами світили низенько.

Нам не раз крізь волосся світила зоря,
мов горицвіт у темному листі,
наче ми, перепливши небесні моря,
заквітчалися в краплі сріблісті.

І немов над святими, зірки золоті
у корону сплітались огнисту.
Отже й справді, здається, були ми святі
в тую зоряну ніч урочисту.

18/VII 1900

* * *

Ви щасливі, пречистії зорі,
ваші промені — ваша розмова;
якби я ваші промені мала,
я б ніколи не мовила слова,

Ви щасливі, високії зорі,
все на світі вам видко звисока;
якби я так високо стояла,
хай була б я весь вік одинока.

Ви щасливі, холоднії зорі,
ясні, тверді, неначе з кристалю;
якби я була зіркою в небі,
я б не знала ні туги, ні жалю.

18/VII 1900

* * *

Талого снігу платочки сивенькії,
дощик дрібненький, холодний вітрець,
проліски в рідкій травиці тоненькії,
се була провесна, щастя вінець?

Небо глибокеє, сонце ласкавеє,
пурпур і злото на листі в гаю,
пізніх троянд процвітаня яскравеє
осінь віщує — чи то ж і мою?

Що ж, хай надходить! мене навіть радує
душного літа завчасний кінець;
провесни тільки нехай не нагадує
дощик дрібненький, холодний вітрець!

11/VIII 1900

* * *

Минаю я, було, долини, й гори,
і моря гучного непевнії простори,
чужі краї обступлять навкруги,

захопить ніч; на горах чорні тіні,
на морі хвилі, тумани в долині
здаються наче справді вороги.

І серце хоч і звикле до блукання,
до чужини, до вічного змагання,
чогось, бувало, плаче в тій порі,
немов дитина, в темряві забута,
немов людина, у тюрму замкнута,
аж поки очі не знайдуть зорі,—

тоді затихне плач... І я дивую,
чим серце втішилось? — що золотую
маленьку цяточку вгорі знайшло?
Та що ж йому по тім далекім світі?
Він, може, сам давно погас в блакиті,
поки сюди те проміння дійшло,

погас отак, як тії мрії перші,
як молоді думки, давно померші,
що розбудили вперше дух в мені...
Так що ж! нехай те все давно минуло,
а серце любить, поки не заснуло
те світло, що живе і без зорі.

Кімполунь, 20/VI 1901

* * *

Гей піду я в ті зелені гори,
де смереки гомонять високі,
понесу я жалі одинокі,
та й пущу їх у гірські простори.

Кину свої жалі
на зелені галі,
пушу бором свою тугу,
чи не знайде другу...

Кімполунь, 19/VI 1901

* * *

Хочеш знати, чим справді було
те, що так колись пишно цвіло,
що на серце наводило чари,
світ вбирало в злотисті примари,
те, що сяло, мов чистий кришталь,
а безжалісне й гостре, мов сталь.
Приторкнутись ти хочеш близенько,
придивитись до нього пильненько,
скинуть з нього покраси й квітки,
одрізнити основу й нитки, —
адже часом найкраща тканина
під сподом просто груба ряднина.
Залиши! се робота сумна,
не доводить до правди вона.

Глянь, смереки зеленії коси
повбирались у ряснії роси.
Не питай, чи то справді роса
самоцвітна, всесвітня краса,
чи то, може, те сонце здурило,
в лелітки дощ холодний змінило,
або, може, то хитрий вітрець
з марних крапель сплітає вінець,
або, може, то винна смерека,
що показує росу здалека...

Буркунт, 10/VIII 1901

* * *

Темна хмара, а веселка ясна.
Що ти робиш, дівчино нещасна?
Ореш тугу, сієш на ній смуток,
схаменися, який з того skutok!

Тож не зійде рута
на твоїй ріллі,
а зійде отрута,
жалі не малі.

Хай би туга облогом лежала,
а ти б собі пшениченьку жала.
А в пшениці то мак, то волошки
закрасили б роботоньку трошки.

Ой хто займе постать,
жни та обжинайсь,
як надійде хмара,
то й не оглядайсь!

Буркут, 12/VIII 1901

* * *

Ой здається — не журюся, таки ж я не рада,
чогось мені тяжко-важко, на серці досада.

Ой кину я ту досаду геть на бездоріжжя,
зійшла моя досадонька, як мак серед
збіжжя;

а я той цвіт позриваю та сплету віночка,
кину його червоного в воду до поточка:

пливи, пливи, мій віночку, до самого моря,
може, буря тебе втопить, чи не збудусь

горя.

Ой розбила вінка буря, таки ж не втопила,
а від нього синя хвиля геть почервоніла.

Гірка вода в синім морі, гірко її пити;
чом я свою досадоньку не можу втопити?

Буркунт, 20/VIII 1901

* * *

Ой піду я в бір темненький, там суха смерека,
як розпалю ясну ватру, видно всім здалека.

Запалала при смереці смолова ялиця:
горить моя досадонька, мов сухая глиця.

Розбуялась досадонька з вогнем на просторі,
розсипала палкі іскри, мов яснії зорі.

Як упаде з гори іскра, наче з неба зірка,
та як влучить в саме серце,— доле ж моя
гірка!..

Лежи ж тепер, досадонько, тут у серці тихо,
буду тебе колахати, чи не присплю лихо.

Притулишся до серденька, мов дитина
рідна,
буде тобі з мого серця колиска вигідна:

щораз вдарить кров живая, колиска
шибнеться...

Ой спи, дитя, вдень і вночі, поки серце
б'ється!..

Буркунт, 20/VIII 1901

ЛЕГЕНДИ

ЕГИПЕТСЬКІ ФАНТАЗИ

I

С ф і н к с

Колись давно, під сонцем полудневим,
Серед мовчазної розлогої пустині
І розпачливо-мертвого простору
В душі раба, що зріс в тяжкій неволі,
Вродилась мрія і запанувала
Над ним, своїм творцем, потужно й міцно.
Міцніш від влади сильних фараонів.
І наказала мрія взяти камінь
З гарячих скель лівійської пустині
І з нього витесать дивну подобу
На вічну загадку вікам потомним.

І став тесати раб гарячий камінь,
І все було палким в годину творчу:
І небо, і земля, і камінь, і різець,
І серце майстра; мов гарячий присок,
Летіли з-під різця уламки дрібні.
І згодом на розпеченім піску
З'явився твір, немов жива потвора:

Ліниве тіло лева простяглося,
Мов спекою пригнічене в полудне,
Та загадкова людська голова
Здіймалась гордо і дивилась просто
Камінним поглядом поперед себе,
А на устах був усміх зловорожий.
Той погляд і той усміх був страшніший,
Аніж убійче сонце у пустині.

І та потвора стала в людях богом.
Їй будувалися просторі храми
З важкими колонадами; а барки,
Убрані лотосом, несли їй жертви.
Легенди почали складать про неї,
Закрашені у густу барву крові;
Співали їй свої пісні поети,
А вчені будували піраміди
З книжок, що мали загадку вгадати
Очей таємних і ворожих уст.
Там списані були усі імення
Тої потвори: Сонце, Правда, Доля,
Життя, Кохання і багато інших.
Та краще всіх пристало слово: Сфінкс —
Воно таємне, як сама потвора.

24/VII 1900

II

Ра-Менеїс

Ра-Менеїс була горда цариця, дочка
фараонів.

Гарна й страшна, мов Урея, змія золотая,
Що обвивала подвійний вінець двох Єгиптів,
Мала чоло діамантове й темні рубінові очі.

Вдача в цариці була, мов Нілу підступнії води,
Що випливають з таємних джерел, не відомих
нікому;
Влада цариці була, немов африканське сонце,
Мов потужний самум, що не хоче й руїни
лишити.
Весь Єгипет стогнав, мов співучий колос
у пустині,
Владу важку несучи гордої Ра-Менеїс,
Часом він ворухивсь, наче лев у кайдани
закутий,
Глухо порикував, наче підземний вогонь,
Тяжко придавлений гнітом гори кам'яної.
Але як тільки з'являлась до люду цариця
З гордим, немов діамантовим, чолом, як тільки
В темних, карих очах прокидались рубінові
іскри,
Миттю лев той народний під ноги цариці
лягав,
З усміхом сфінкса цариця йому наступала
на шию.
Ра-Менеїс панувала і в храмах нарівні
з богами.
Всі камінні богині робились до неї подібні;
Руки майстрів заселили пустиню навколо
Єгипту
Людом колосів з обличчям гордої Ра-Менеїс.
І не було ні одної струни на єгипетських арфах,
Щоб не співала хвали повновладній цариці
Єгипту.
Ра-Менеїс будувала собі піраміду
в пустині,—
Більше лягло там людей, ніж каміння, паленого
сонцем.

Але не встигла вгорі загостритися царська
могила.
Як над Єгиптом було вже одно тільки сонце —
небесне.

Ра-Менеїс на пурпурове ложе злягла — і не
встала.

Тихо лежала цариця в сповивачах, повних
бальзаму,
З блідо-золотистим обличчям, неначе з слонової
кості,

А над чолом, як і перше, сіяла корона —
Двох Єгиптів вінець — і змія золотая Урея.

Ра-Менеїс положили у барку червону,
І поніс її, тихо колишучи, далі, все далі
Ніл жовтоводий, свята непрозора річка.
В білих убраннях жерці в срібнії систри¹
дзвонили,

Плачем великим ридали невірниць чорні,
Шати свої роздираючи, раничи тіло до крові,
Густо-червоної краплі падали в жовту воду;
Арфи сумні голосили, квилили єгиптянок
співи;

Лотоса квіти блакитні, в'янучи, гнулись
додолу.

І плила так червона барка, мов сонце,
на захід.

Ледве ж на берег пісковатий, де вже
виднілись високі
Гори-могили царські, винесли тіло цариці,—
Люд заступив йому путь. Бачив лев, що
розбиті кайдани!

¹ Сістр — музичний інструмент в давньому Єгипті, подібний до Triangolo наших оркестрів.

Білих жерців розігнав, потопив усіх чорних
невільниць,
Вирвав арфи в єгиптянок і на тріски поламав,
Лотоса квіти стоптав і барку спалив на
костриці,
Тіло цариці закинув далеко в пустиню, в піски.
Там їй вихри щороку могилу рухому робили.
Сонце лило свій огнистий бальзам на дочку
свою вмерлу.
Час летів, і пройшли над Єгиптом віки
незчисленні.
Вже й могили царські почали западати
в руїну,
Вже й імення царські почали западати
в непам'ять,
Руйнують стали руки безбожних гробниці
і храми.
І не раз, як рука, чи повітря, чи сонце
торкались
Тисячолітнього трупа — він розпадався
на порошок,
І сміялись безумні нащадки, що й мумії
предків не вічні...

Раз на північ ішов караван, щоб одправить
за море
Награбовані скарби з руїн фараонів забутих.
Попереду везли саркофаг величезний порожній,
Чорний камінь на сонці блищав, мов розпечена
бронза,
Ледве сунули десять верблюдів тягар той
пекучий.
Раптом передній погонич, ідучи, спіткнувся.

Глянув додоу й відскочив, ужалений
страхом,—
Під ногами у нього лежала гадюча голівка,
І палали, мов іскри, на сонці червоні очі.
«Ля Ілляга!» — сказав йому шейх каравану.
«Ся гадюка не з тих, що збавляють життя
правовірним,—
Гляньте, вона золота, в неї очі — коштовні
рубіни».
І власноручно почав підводить з піску ту
гадюку,
Але слідом за змією з піску підвелось
зненацька
Мертве обличчя в подвійній короні Єгипту,
Ра-Менеїс підвелася, дивно-нетлінна цариця,
І здавалось, мов погляд таємний ховають
закриті повіки,
А бліді уста ледве стримують усміх ворожий.
Скам'яніли погоничі, вгледівши мертву
царицю.
Тільки шейх правовірний не втратив святого
спокою,
Він не лякався жінок, ні живих, ані мертвих,
Звик тільки ціну складать їм на гучних
базарах.
Він подумав: «Ся жінка ціни в нашім краю
не має,
Але безумнії джаври заплатять безумнії
гроші»,
І наказав обережно забрати з піску ту царицю
І покласти в саркофаг, не грабуючи злота.
Царським ложем здавалася чорна важка
домовина,
Як заблищала над нею змія золота Урея.

Але закрилося гучно каміннеє віко,
Ра-Менеїс заховалась назавжди від ясного
сонця.

Далі пісками сипкими до моря подавсь
караван,
Без перешкоди дійшов до приморського
людного міста.
Не помилився розсудливий шейх: справді,
джаври безумні
Гроші безумні йому заплатили за мертву
царицю
І повезли її геть через море на північ.

Там на півночі, далеко, в тім місті, що
вкрите туманом,
Де так шумує життя, мов холодний потік
верховини,
Люди північні поставили храм для богів всього
світу,
Він же й гробницею був для всього, що колись
панувало.
Тільки боги не були вже богами, а все неживе
Там навіки втратило надію воскреснути знову.
Отже в тім храмі покласти хотіли гордую
Ра-Менеїс.

Плив корабель, роздираючи хвилі, не день,
не годину,
Витримав бурі, не збився з дороги в тумані,
Тишу морську переждав, минув усі скелі
підводні,
Далі і далі все мчав, пронизаний вітром
холодним.
І чим далі на північ пліла неживая цариця,

Тим холодніша ставала пекуча колись домовина,
І виступали на чорному камені сльози солоні.

Як привезли саркофаг вже до брами
новітнього храму,
Був він холодний, важкий, мов крижина
з північного моря,
Як підняли його білі раби, щоб понести й
поставити в храмі,
Руки не здержали, впав саркофаг, і земля
застогнала.
Десять рабів він скалічив і сам розколовся
надвоє.

Леле! розбилося ложе гордої Ра-Менеїс!
І сказали один до одного нові фараони,
Ті, що платили за неї безумнії гроші арабам:
«Хай там розбилась труна, але наша цариця
зосталась,
Тисячоліття минали, вона ж не змінилася
й досі,
Наша цариця коштовна, владарка Ра-Менеїс».
І відхилили розколоне віко того саркофага...
Що ж там було? — Жмут сповивачів тонких,
твердих від бальзаму,
Жовті кості, покриті порохом вогким,
Чорні пасма волосся. між пасмами тими
Матовим блиском ясніла подвійна корона
Єгипту
І сяли рубінові очі змії золотої Уреї.

Холод безжалісний, вогкий, знищив
безсмертну царицю,
Що пролежала віки під єгипетським сонцем
жерущим,

Дивну нетлінність і вроду черпаючи з хвиль
променистих.
Ра, бог південного сонця, в північній країні
не правив,
Правив там холод ворожий і вогкість байдужа
туману.
Мусила в землю вернутись гордая Ра-Менеїс.

25/VII 1900

ЖЕРТВА

Се було в ті часи, як месія живий був між
людьми.
Се було в ті часи, як його ще на хрест не
прибили.
Зготували вечерю для нього апостоли вірні:
хто приніс йому хліба, хто риби, вина та олії;
всі злягли за столами і вкупі з учителем їли,
і незчулись, як більше від нього взяли, ніж
для нього принесли.

Тільки потім, уже по вечері, прийшла
до господи
жінка якась «одержима»—їй дав колись поміч
месія —
і принесла для месії олії пахучої міру,
що не годилась ні в страву, ні в лампу до
світла.
Правду казали апостоли: жертва була
непотрібна,
їх месія не звик до царської розкоші,—

нащо йому та олія, що тільки царі уживали?
Чом не сказав він тій жінці: яке тобі діло
до мене?

Він же до рідної матері так обізватись
одваживсь,—
нащо прийняв він олію і тії гарячії сльози,
що застидали розширений погляд отій
одержимій,
нащо він мовив апостолам: дайте їй спокій,
тій жінці?..

1/VIII 1900

САУЛ

(Монолог)

«.. І дух господній відступив від Саула і
гнітив його дух лукавий від господа.

«.. І бувало, як тільки дух лукавий нахо-
див на Саула, брав Давид гусла і грав рукою
своєю, і відпочивав Саул, і добре йому було,
і відступав від нього дух лукавий.

«.. Як вернувся Давид з перемоги над чу-
жинцем, виїшли жінки, радіючи і промов-
ляючи: переміг Саул з тисячами своїми, а
Давид із тьмами своїми..

І почав Саул підозрівати Давида від того
дня і потім.

І нападав дух лукавий від бога на Саула і
прокував він посеред дому свого: Давид
взявся рукою за гусла, як і щодня, а спис був
у руці Саулової І взяв Саул списа і сказав:
приб'ю Давида до стіни!

І вхвилювався Давид від лиця його двічі.. »

(Книга царств I, гол. 16, стрічка
14—15, гол. 18, стр. 6—7, 9—11).

Граї, хлопче, нехай голосить арфа,
хай плачуть струни, як жінки над гробом.
Я сам себе оплакати не можу,
бо сліз нема. Нехай ридає арфа,
нехай я неоплаканим не згину.

Граї, хлопче, граї! нехай той голос арфи
заглушить голоси в моєму серці,
ті голоси пророчі, неспокійні...
О! не на щастя став Саул пророком,
господь його карає віщим духом!
Саул не знає страху серед бою —
хто бачив, щоб його рука тремтіла?
Хто бачив, як він блідне й одступає?

Прийди ж, поглянь на мене серед ночі,
як я блукаю по своїх хоромах,
безлюдних, темних, і здійсмаю руки
і ними голову безумну закриваю,
і блідну, і тремчу, і падаю додолу,
і перед власними думками одступаю,
і власних слів жахаюся пророчих...
То не мої слова — то дух лукавий
мені через мої уста віщує,
що мушу я... Не слухай, хлопче, граї,
не допусти, щоб знов я був пророком.

Граї, хлопче, граї і не дивись на мене.
Вони лагідні, ті чорні очі,
але на дні я бачу щось вороже...
За віщо ти ненавидиш мене?
Що завинив тобі Саул безумний?
— Не говори, не говори нічого!
Не я питав тебе, то дух лукавий.
О, зачаруй його, заворожи!
Безсильні проти його всі закляття,
але музика має божу силу.

Не голосно, лагідно, ніжно граї,
хай спів твій має силу, як струмочок,

що тихо й ніжно точить твердий камінь.
На серці в мене кремінь — хай же спів твій
його підточить і в безодню скине,
в безодню забуття...

Мій любий хлопче,
в той час, коли так солодко говорить
до мене срібний бренькіт струн тонких,
не вірю я ні голосам пророчим,
ні тим ворожим поглядам твоїм.
Хто грає так, ненавидить не може.
Та за що б ти ненавидів мене?
Що значать всі славутні перемоги
проти одного руху твоїх рук?
Я тільки вмів людей перемагати,
а ти самого духа перемиг.

Чи заздрісно тобі на сю корону,
сю багряницю, сеє берло? Хлопче,
повір мені, без них я щасливішим
і кращим був в той час, як пас отари
на батьківських зелених полонинах.
Негнулася моя висока постать,
і не тьмарився мій веселий погляд,
я простий був і думкою і серцем.
Гай, гай! Чи міг же хто тоді подумать,
що і Саул колись пророком стане?

Отак, так грай! Нехай бринить легенько,
лагідно арфа. Се ж немов дзвіночки
моїх отар... Се мов гірські потоки...
Я вже було й забув їх любий гомін.
Тут у дворці я чую інші гуки,
а в гори я виходжу лиш на бій:

тоді не чутно гомону потоків —
їх заглушає лютий брязкіт зброї
і сурми військові...

Ой, що за гук?

Навіщо ти ударив військової?
Не хочу! Годі! Не вражай! Я знаю,
за віщо ти ненавидиш мене.
Ти згадуєш, що я був пастухом
і став царем, а ти вівчар і досі.
Ти згадуєш про свій славетний вчинок,
як ти звалив працею філістинця.
Дитино ти, дитяча в тебе й зброя!
Ти, може, хтів улучить горобця,
а дав господь, що влучив Голіафа.
Ох, що за погляд! Мов з праці камінчик!
Ти от за що ненавидиш мене:
що ти мені не зброєю сподобавсь,
а тільки арфою, що я тебе тримаю
не тільки по неволі, бо ти сам
займаєшся святим огнем, як граєш
перед царем безумним. Жаль тобі
того, кого за ворога вважаєш.
Я так тебе музикою твоєю
скував, зв'язав, немов залізним путом.
Я цар не тільки тіла, а й душі,
душі твоєї, ти, хлоп'я чорняве.
І ти повстать не можеш проти мене!

Чого ти знов так довго дивишся на мене?
Підступний погляд твій, немов отрута.
Отрутою боротись проти мене,
отрутою, гадаєш? О, не діждеш!
Гей, де мій спис? Приб'ю тебе до муру,
ехидно клята!..

О, моя дитино,
чи се ж я вбив тебе? Ні, ні, мій спис
не зачепив тебе... О, боже правий,
який же я нещасний і безумний!
Гей, ви, раби, візьміть сього співця,
надгородіть його, нехай іде додому.
Він більш не буде вже ніколи грати!

Він буде грати, але тут ніколи!
Хіба тоді, як сяде тут на троні.

Адонаї! За що мене караєш
пророчим духом і остатню пільгу,
остатню оборону відбираєш?
Адонаї!

Моя дитино люба!
Мій хлопчику лагідний! Де ти, де ти?
Невже мене ніхто не порятує?

18/XI 1900

ЛЕГЕНДИ

I

Червоні легенди

У легендах стародавніх
справедливості немає,
все там річ іде про жертви
та кривавії події.

В тих легендах ми читаєм,
як дитяча кров невинна

рани гоїла на тілі
жебрака, старого діда;

як раз дівчина убога
хрестоносця врятувала
від прокази сарацинів,
свого серця кров віддавши;

як людей лихії чари
в мертвий камінь обертали,
але кров невинна знову
оживляла те каміння.

Ті легенди червоніють,
наче пишна багряниця,
наче пурпур благородний,
від крові людей невинних.

Та горить у мене серце,
коли я їх пригадаю,—
проти сих легенд червоних
білий світ блідим здається.

1/VIII 1900

II Трагедія

Чує лицар серед бою,
що смертельна рана в грудях,
стиснув панцира міцніше,
аби кров затамувати.

Бачить з вежі гарна дама,
що поблід її коханий,

що рукою стиснув груди, —
посила до нього джуру.

— Пане лицарю, вас просять
залишити бій кривавий
хоч на ту малу часину,
поки рану перев'яжуть.

Є у нас м'які завої
і бальзам на рану гойний,
там на вежі біла постіль
вже давно на вас чекає. —

«Любий джуро! щира дяка
тій, що шле тебе до мене,
але я прийти не можу
на запросини лагідні.

Якби я хоч на хвилину
скинув сей залізний панцир,
кров би ринулась потоком
і життя моє порвала б.

Бо й такі бувають рани,
що нема на них бальзаму,
що нема на них завоїв,
окрім панцира твердого».

— Ох, мій пане, ся відповідь
зранить серце ніжній дамі! —
«Може, має дама панцир,
Хай його міцніше стисне».

6/VI 1901

III Королівна

— Королівно, ясна панно,
ви себе навик згубили!
Що з'єднало вас зо мною,
вбогим лицарем без спадку?

— Мій лицарю, любий пане,
се мені гірка образа, —
я ж не звикла продавати
свого серця за червінці!

— Королівно, ясна панно,
стану вашому належить
багряниця і корона,
а не ся буденна одіж.

— Мій лицарю, любий пане,
та невже я вам миліша
в багряниці та короні,
ніж у простих темних шатах?

— Королівно, ясна панно,
я зовсім безславний лицар,
бо від зрадницької зброї
умираю вдома, в ліжку.

— Мій лицарю, любий пане,
хай впаде за зраду сором,
слави ж маєте доволі:
ви обранець королівни.

— Королівно, ясна панно,
чує серце, що загину, —

хто ж вас буде боронити
від неслави, поговору?

— Мій лицарю, любий пане,
не боюсь я поговору, —
все чиню по власній волі,
бо на те я королівна.

— Королівно, ясна панно,
тяжко буде вам дивитись,
як мене ховати будуть
простим звичаєм, непришно.

— Ой лицарю, любий пане!
Не вражайте мого серця!
Що мені по всіх пишнотах,
якби мала вас ховати?

— Королівно, ясна панно,
закликаю вас коханням,
майте гідність і в жалобі,
як належить королівні.

— Мій лицарю, любий пане,
нащо сі страшні закляття?
Се ж найгірше в світі лихо —
непрозора, горда туга...

* * *

У сільській убогій церкві
грають Requiem органи,
хор голосить Miserere,
люд зітхає De profundis.

В домовині труп лицарський,
біля нього королівна
стала тихо та поважно,
мов до шлюбу наречена.

Не тремтить серпанок чорний,
що вкрива її обличчя,
і горить спокійним світлом
у руці воскова свічка.

По кутках дівчата плачуть,
а в юрбі йдуть поговори:
«Он ота його кохала...»
«Он ота вінка втерjala...»

«Он ота босоніж бігла
і ловила за стремена...»
«Хто ж ота, що стала поруч
коло гробу?» — «Королівна».

* * *

У палаті королівській
темний смуток і тривога
серед челяді двірської, —
щось король сьогодні гнівний:

очі мечуть стріли гострі,
гучно брязкають остроги,
руки стиснулися міцно
на хресті золотистім шпаги.

На порозі паж маленький
став наляканий, несмілий

і промовив ледве чутно:
«Ясна панна там чекає...»

Твердим голосом відмовив
гнівний владар: «Що ж, хай прийде,
хай почує привселюдно
від отця свого прокляття».

Ще не встиг король скінчити
слів безжалісних, недобрих,
як в юрмі загомніло:
«Гей, дорогу королівні!»

Поміж лицарів блискучих,
поміж дам препишно вбраних
королівна йде поволі
у буденних чорних шатах,

без серпанку й покривала,
з непокритою косою;
не спуска очей журливих,
не схиля блідого чола.

Затаїло дух лицарство,
пишні дами всі поблідли,
ждуть, мов грому серед бурі,
королівського прокляття.

Але що се? тихо й смутно
забринів старечий голос:
«Ти прийшла, кохана доню?
Сядь, спочинь, моя дитино...»

Ледве вчула королівна
ту лагідну, тиху мову,

затремтіла вся і впала,
мов росиночка, додолу.

Мов росинка, що холодна
та бліда трималась довго,
цілу ніч на верховітті,
поки сонце не пригріло...

У палати королівські
загостили жаль і туга, —
се були найвищі гості,
та прийшли без етикеті.

20/VI 1901 Кімполунг

1900

* * *

Часто кажуть: «ясні зорі,
То найкраще в цілім світі»,
Чи гадає хто при тому,
Що за світом є ще кращі?
Уночі і у сонних мріях
Летимо ми геть од світу,
Хто летить в безодню чорну,
Хто в сріблясті емпіреї,
Хто хаос непевний бачить,
Хто з зірками водить коло,
А як тільки сонце гляне,
І хаос і зорі зникнуть.
Стане рівно, ясно, біло,
Мов у зшиточку чистенькім
Школяра, що добре вчиться.
Але єсть на світі люди
Необачні, безпорадні,
Що й при світлі сонця бачать
І хаос і ясні зорі,
Кращі зорі, ніж небесні,

І хаос, темніший пекла.
Люди ті не знають світла,
Як там рівно, ясно, біло.
В тих людей життя буває,
Мов порізнені листочки,
Де написані поеми
Божевільного поета.

18/VII 1900

* * *

Все, все покинуть, до тебе поинуть,
Мій ти єдиний, мій зламаний квіте!
Все, все покинуть, з тобою загинуть,
То було б щастя, мій згублений світе!

Стать над тобою і кликнуть до бою
Злую мару, що тебе забирає,
Взять тебе в бою чи вмерти з тобою,
З нами хай щастя і горе вмирає.

* * *

Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти,
Так міцно, щільно і закрить от світа,
Я не боюсь тобі життя одняти,
Ти будеш мов руїна листом вкрита, —

Плющ їй дає життя, він обіймає,
Боронить від негоди стіну голу,
Але й руїна стало так тримає
Товариша, аби не впав додолу.

Ім добре так удвох, — як нам з тобою, —
А прийде час розсіпатись руїні, —
Нехай вона плюща сховає під собою.
Навіщо здався плющ у самотині?

Хіба на те, аби валятись долі
Пораненим, пошарпанним, без сили.
Чи з розпачу повитись на тополі
І статися для неї гірш могили?

* * *

Я бачила, як ти хилився додолу,
Пригнічений своїм важким хрестом,
Ти говорив: «Я втомлений... так, справді...
Я дуже втомлений... Боротися? Навіщо?
Я самотній і... нема вже сили...»
Ти говорив так просто і спокійно,
Щось в голосі тремтіло, мов сльоза,
Та полиском сухим світилися очі, —
Як завжди... Я стояла біля тебе,
Не зважилась ані за руку взяти,
Ані схилитися до твого чола,
Ані тебе підвести... Я дивилась,
Як ти хилився під своїм хрестом...
... І потім довго я дивилася на тебе,
Тоді як ми з тобою розлучились.
Тоді як тільки образ твій, мій друже,
Привиджувавсь мені в безсонні ночі,
Все голос твій бринів: «Я втомлений...
так, справді...»

І брала я тоді паперу картку білу,
Хотілося мені зібрати тії сльози,
Що в голосі бриніли невидимо.
Колись отак, розказує легенда, —
Хустиною святая Вероніка
Зібрать хотіла сльози й піт Христа.

Та на хустині замість поту й сліз
Зостався образ у вінці терновім
Того, хто впав знебулий під хрестом.
О, кожний раз, як я збирала сльози
Твої, мій друже, на папір біленький,
Я бачила те чудо Вероніки...

18/XI 1900

* * *

То, може, станеться і друге диво
Євангельське? Прийду, як Магдаліна,
Тобі віддять остатню послугу,
І саме в ту хвилину, як у тузі
Я буду гірко плакати, що навіки
Тебе втеряла, — раптом я побачу,
Що ти воскрес і просіяв від слави
Життя нового і нових надій.
І я впаду в нестямі на коліна,
І руки простягну до тебе, і на ймення
Тебе покличу вголос... Але ти?
Що скажеш ти тоді? Чи, може, й ти
Пошлеш мене веселу звістку дати
Твоїм забутливим і потайним друзям,
Що тричі одрікалися від тебе?
І поки я, не тямлячись від щастя,
Носитиму по людях любу провість,
Ти підеш панувати в нову країну слави
І на землі збудуєш рай новий
Для себе і для тих, кого покличеш.
Чи буде ж місце там для Магдаліни?
Однаково, аби вчинилось диво!

18/XI 1900

Чи пам'ятаєте, коли я говорила
Оті слова: «Якби мені знаття,
Коли я вмру, я б заповіт зробила,
Аби з музикою, що люба за життя,
Мене ховали». Тільки що злетіли
Слова ті з уст, як вже здались на сміх:
«Ви б, може, й танцювать примусити хотіли
На ваших поминках приятелів своїх?»

І почалась балачка погребова...
Її спогадувать, здавалось би, не варт,
Та я спогадую до слова,
Бо розбудив в душі поважне щось той жарт.

Моя душа не буде «со святими».
Не буде «вічна пам'ять» по мені,
Чужі мені пісні з словами тими
І дзвони сі, потвори мідяні.
Коли вже треба голосить по трупі,
Нехай музика плаче, та без слів, —
І жаль, і сміх, і плач, і пісня вкупі —
То буде так, мов лебединий спів.

А та юрба, що посумує вранці,
Увечері нехай іде в танець.
Се дивно вам — після погребу танці?
Звичайний то смутним пісням кінець!

Та що ж, нехай не зрушу я нічого,
Зірвавшись в безодню забуття,
Аби не ранила так смерть моя нікого,
Як ранило мене моє життя.

1901

* * *

Уста говорять: «він навіки згинув!»
А серце каже: «ні, він не покинув!»
Ти чуєш, як бринить струна якась
тремтяча?

Тремтить-бринить, немов сльоза гаряча,
Тут в глибині і б'ється враз зі мною:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Так, завжди, чи в піснях забути хочу муку,
Чи хто мені стискає дружньо руку,
Чи любая розмова з ким ведеться,
Чи поцілунок на устах озветься,
Струна бринить лагідною луною:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Чи я спущусь в безодні мрій таємні,
Де постаті леліють ясні й темні,
Незнані й знані, і наводять чари,
І душу опановують примари,
А голос твій бринить, співа з журбою:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

Чи сон мені склепить помалу вії,
Покриє очі втомлені від мрії,
То крізь важкі, ворожії сновиддя
Я чую голос любого привиддя,
Бринить тужливо з дивною журбою:
«Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»

І кожний раз, як стане він бриніти,
Тремтять в моєму серці тії квіти,
Що ти не міг їх за життя зірвати,
Що ти не хтів їх у труну сховати,
Тремтять і промовляють враз зо мною:
«Тебе нема, але я все з тобою!»

Kimpolung, 7/VI 1901

* * *

Ти не хтів мене взять, полишив мене тут
на сторожі,
Ти мені заповідав скрасити могилу твою
В білий мармур, і плющ, і в криваві осіннії
рожі,
Ти мені заповідав носити жалобу мою
Так, як носять в легендах царівни мовчазні,
хороші.

Довго ждять мені, друже, ще мармур
не тесаний твій,
Ще немає на чому повитись плющу жалібному,
Не цвітуть ще осінні троянди в порі весняній,
Камінь, темряву й кров маю тільки ще в серці
сумному,
Не здаюсь я царівною людям в жалобі моїй.

Ох, як часто мене опановують сні
зловорожі,
Сниться все, що я голову радо на страту несучу,
Але то тільки сні, — я повинна стоять на
сторожі,
Бо мені заповідано в спадок жалобу й красу,
Білий мармур, і плющ, і криваві осіннії рожі...

6/VII (?) 1901. Kimp[olung]

* * *

«Квіток, квіток, як можна більше квітів,
І білого серпанку на обличчя
Того, що звуть ілюзією...» Боже!
Як часто ті слова вчуваються мені
Посеред ночі: «квітів, безліч квітів!
Я ж так любив красу!...». Мій бідний друже,
Я принесла тобі всі квіти, що дала
Скупа весна твого скупого краю,
Я всі збрала і в труну вложила,
Всю ту весну убогу поховала.

Ти спиш в землі між мертвими квітками,
І страшно думати мені про них,
І про твій сон, я краще знов укрию
Серпанками ілюзії твій сон,
Щоб не чіпать страшних містерій смерті;
Я досить слухала її прелюдій,
Вони мені морозили всю кров,
Вони мене у камінь обертали;
Я досі того вимовить не можу,
Чого мене навчила пісня смерті.

Ні, ні, мій друже, спи спокійно, спи,
Я не скажу нікому слів таємних.
Квіток просив ти? дам тобі їх більше,
Ніж та ворожая весна дала,
Весна та люта, що тебе забрала.

Я дам живих квіток, зрошу їх крив'ю
І заблищать вони, немов рубіни,—
Не так, як ті бліді, убогі квіти
Весни лихої, — і не будуть в'януть,
І в землю не підуть, і не умруть,
І ти знов оживеш в вінку живому
Живих квіток; ілюзії серпанок,
Серпанок мрій моїх тебе скрасить,
Та не закриє, будеш ти сіяти,
Як промінь сонця в мареві легенькім,
Що стелеться по золотому полі.
Нехай собі минає рік за роком,
Нехай мій вік уплине за водою,
Ти житимеш красою серед квітів,
Я житиму сльозою серед співів.

6/VII [?] 1901

КАЛИНА

Козак умирає, дівчинонька плаче:
«Візьми ж мене в сиру землю з собою,
козаче!»

— Ой, коли ж ти справді вірная дівчина,
Буде з тебе на могилі хороша калина:
Як упадуть роси на ранні покоси,
То не в мою домовину, а на твої коси,
Як припече сонце веснянії квіти,
Хай не в'ялить моїх костей, тільки твої віти.
«Ой, що ж тобі, милий, з того за потіха,
Щоб я мала червоніти серед мого лиха?
Ой, що ж тобі, милий, з того за відрада,
Щоб я мала процвітати, як мені досада?
Чи то ж тобі стане миліш домовина,
Як я буду зеленіти — німа деревина?»

— Ой, так не затужить і рідная ненька,
Як ти, моя калинонько, моя жалібненька...

Ой, ще ж над миленьким не зросла
й травиця,

Як вже стала калиною мила-жалібниця.
Дивуються люди і малії діти,
Що такої пригодоньки не видали в світі:
«Чия то могила в полі при дорозі,
Що над нею калинонька цвіте на морозі,
Що на тій калині листя кучеряві,

А між цвітом білесеньким ягідки криваві».

Шуміла калина листом зелененьким:

«Ой, що ж се я німа стою над моїм

миленьким?»

Поки ніж не крає, дерево не грає.

А хто вріже глибоченько, тому заспіває.

А хто вріже гілку, заграє в сопілку,

То той собі в серце пустить калинову

стрілку».

20/VІ [1901]

Мрія далекая, мрія минулая
стала сю ніч надо мною,
мов якась постать похила, знебулая
над дорогою труною.

Мріє! таж ми вже навик попрощалися,
гострим ножем розрізнилися,
в сні тільки часом на мить зустрічалися,
але і в сні не мирилися.

В нас не було ні розмови ворожої,
ні голосної образи,
та не було тії хвильки погожої,
щоб не принесла урази.

Крапля до краплі — гіркою отрутою
вщерть переповнилась чара...
Нащо те згадувать? Тінню забутою
хай промине тая хмара.

Мріє, не стій при мені жалібницею,
мов наряджаєш до гробу,
нащо ти встала з труни упирницею,
вдягнена в чорну жалобу?

За що мені ти журбою великою
очі і серце покрила?

Чи то за те, що гіркою осикою
мертвої я не прибила?

Чи то за те, що пісні найцирішії

я на прощання співала?
Чи то за те, що квітки найчистіші
на домовину поклала?
Чи то за те, що ніколи зневагою
я не тривожила тіні?
Може, за те, що з сумною одвагою
я не лягла в домовині?
Не докоряй мені, мріє загублена,
і не хились надо мною!
Мертва й похована ти, моя люблена,
он уже хрест над тобою.
Кожна ураза тобі подарована,
мир нехай буде між нами.
Спи ж ти, піснями журби зачарована,
спи під моїми квітками.

Буркун, 10/VIII 1901

* * *

Ой, я постреляна, порубана словами,
душа моя на рани знемагає,
неначе стрілами і гострими мечами,
мене його рука здалека досягає.

Ой ви, слова, страшна, двусічна зброе,
спиніться, дайте спокій на хвилинку,
уже ж ми в серце ранені обоє,
хоч я не стала з ним до поєдинку.

Не стала я, ой ні, додолу впала,
мої слова не зброя, а ридання,
я вилила усе, що в серці мала,
стлумила тільки се одно благання:

«Добий мене, дай згинути одразу!»
Ох, як сей поклик з серця поривався,
та знала я, що тим завдам уразу,
і змовкла я, і голос мій порвався,
і заніміло серце. Краща доля
була тим лицарям, з сидельця збитим, —
по праву давньому була їм щира воля
гукнути: «вбий мене!»... і — бути вбитим.

S.-Remo 17/XII 1901

* * *

Ти хотів би квіток на дорозі моїй?
Нащо сипати їх попід ноги?
Хай живуть вони в ніжній красі чарівній, —
я сама їх знайду край дороги.

До маленьких, низеньких сама нахилюсь,
до високих очима докину,
обережно та ніжно лицем притулюсь,
стрівши в білім убранні тернину.

Будуть шарпати одіж суворі гілки
і скривавлять колючками руки,
та гілкам не допоможуть лагідні квітки,
ні, вони надгородять за муки.

Та й за віщо б ті квіти карали мене,
я ж не буду їх рвати руками,
ні під ноги топтати, мов зілля дрібне,
тільки злегка торкнуся устами.

Не плямив поцілунок мій зроду квіток,
чи то пишні були туберози,
чи квітки, що зродив найпростіший садок,
чи до краю вражливі мімози.

23/II 1902

* * *

Де тії струни, де голос потужний,
де тее слово крилате,
щоб заспівали про се лихоліття,
щастям і горем багате?

Щоб понесли все приховане в мурах
геть на просторі майдани,
щоб переклали на людську мову
пісню, що дзвонять кайдани?

Єрусалим мав свого Єремію,
що голосив серед поля;
чом же свого Єремії не має
наша зруйнована воля?

Полум'ям вічним на жах всім нащадкам
Дантове пекло палає;
пекло страшніше горить в нашім краю, —
чом же в нас Данта немає?

Гей, блискавице, громова сестрице,
де ти? Розбий злії чари!
Хай ми хоч раз заговоримо громом
так, як веснянії хмари!

24/V 1902

ОСІННІ СПИВИ

1

ДО LADY L. W.

Ти як осінь умреш, розіллешся слізьми
над квітками, багрянцем і золотом,
передсмертний твій спів пролетить
над людьми —
вітер лине отак над болотом,
де й вода вся важка, мов свічадо тьмяне,
вбрана в ряску й слизьке баговіння;
очерет тільки мертвий свій шелест почне,
обізвавшись на те голосіння,
та й замовкне... і вітер замовкне сумний,
об різку осоку розітнеться...
Так нехай хоч тепер спів бринить
голосний!

Може, що на той спів відгукнеться.
Може, щастя, що ходить по ясній луці,
геть за річкою, там, на схід сонця,
хоч один квіт червоний, що має в руці,
перемінить в твого оборонця.
І від нього ще раз, хоч на мить на одну,
спалахнуть золото, квіти й багрянець,
і красу небувалу, дивну, чарівну
дасть обличчю остатній рум'янець,

і, мов крик бойовий, обізветься в речах
безнадійне і марне бажання;
і тріумфом остатнім заблїсне в очах
розпачливе осіннє кохання.
О, тоді не картайся, що сміло береш,
без вагання, палкими руками
небезпечний той дар. Ти як осінь умреш,
розіллешся над щастям сльозами...

2

осінь

Рветься осінь руками кривавими
до далекого сонечка любого;
кров на шатах препишних шаріється,
оксамит і парчу залива.

Так для сонечка осінь убралася,
мов цариця у свято врочистее,
все, що є на сім світі найкращого,
все зібрала на пишній убір.

Але дні все коротшають, міняться,
гляне сонечко й знову захмариться...
Журиць осінь-сухітниця сонечко,
бо нема в ній весняних надій.

Рветься осінь. Терни невидимі
їй все тіло поранили, змучили,
а вона розпачливо всміхається:
«Сонце, сонечко, глянь, я сміюсь!»

Заховалось за горами сонечко,
з гір повіяло холодом, вогкістю,
сиві хмари на небо насунули,
«Ось я йду!» — обізвалась зима.

Осінь шарпнула шати кривавії,
аж до ніг їй упали розсипавшись,
непокрита, нічим не захищена,
застогнала: «Іди, бо вже час...»

3

ОСТАННІ КВІТИ

Ох, розкрились троянди червоні,
наче рани палкі, восени,
так жадібно тремтять і палають —
прагнуть щастя чи смерті вони?

Не осиплються тихо ті квіти,
не настане життя в них нове,
ні, ударить мороз до схід сонця
і приб'є поривання живе.

І зчорніють червоні троянди,
наче в ранах запечена кров...
Ох, нехай же хоч сонця нап'ються,
поки ще їх мороз не зборов!

ПЛАЧ ЄРЕМІЇ

«Як золото стемніло,—
змінлося срібло пречисте!»

Ще листя сухе так недавно ясніло...
«Як золото стемніло!..»
Мов око сліпе, мріє озеро млисте...
«Змінлося срібло пречисте...»

Щось давнє так смутно в душі забриніло...
«Як золото стемніло!..»
На серце лягло щось страшне, урочисте...
«Змінлося срібло пречисте...»

1902 р., Зелений Гай

* * *

Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш
під білим покривом несправджених надій,
кришталі сліз над ним порозсипаєш,
убрані в іскри любих, марних мрій;

І буде спати щастя, мов царівна,
що на скляній горі знайшла труну,
життя ж твоє, мов нитка, довга, рівна,
протягнеться кудись удалину.

І часто ти безсонними ночами
до любої труни шукатимеш стежок
і сльози литимеш старечими очами,—
від них сріблом горітиме сніжок.

Коли ж, утомлена блуканням одиноким,
на сніговій постелі ляжеш ти,
щоб більш не встати перед сном глибоким,
останню мрію вгледити:

Ось іти
зібрався лицар молодий в дорогу,
на гору тую скляну, де щастя спить,
в душі несе і віру, і тривогу,
пустеля перед ним, як жар, горить.

Він без дороги йде все цілиною,
з усмішкою твої стежки мина,
і бачиш ти, що він вже під горою,
де спить твоя царівна чарівна.

Він на горі єдиним поцілунком
розбив труну і щастя оживив,
отим єдиним, легким подарунком
навік царівну горду покорив,

і взяв її на руки, мов дитину,
і весело у замок свій поніс,
за ними йшла весна, і всю долину
покрив квіток весняних цілий ліс.

Квітки цвітуть, і золотом багряним,
немов огнем, долина пойнялась,
співає щастя над своїм коханим,
і ні одна сльоза не пролилась.

А ти лежиш, і тіло одиноке
смертельний сон і холод обійма,
і мрія та про щастя яснооке
іде в туман, мов загадка німа...

27/V1

* * *

Осінній плач, осінній спів
посеред літа золотого
непереможно забринів
із серця мого.

Ох, то ж за те, що восени,
сумного, млистого поранку,
я раз невчасно завела
собі веснянку.

30/VI 1902

НІОБЕЯ

Діти, діти мої, чи я ж вас навіки втеряла?
За що покарана я? За те, що так гордо
впевнялась
на дітей моїх любих, на їх чарівную красу
і на славний мій рід, що я з Прометея
походжу?
Що ж, богине страшна, хіба діти мої, що ти
вбила,
не найкращі були серед людських і божих
дітей?
Вбити їх ти могла, а сплямити красу
не здолала,
і хоть у горе закована, все ж я дочка
Прометея
і милосердя для себе не буду я в тебе
благати!
Хоч би й хтіла тепер ти мені милосердя
подати,
вже б не змогла, бо скінчилася влада твоя
надо мною.
Ось я стою, мармурова, в камінних кайданах,
тільки очі мої ллють потоки палющії сліз.
Сліз моїх зупинити не можеш ти, люта богине,
бо й прометеївська гордість безсила була
проти них.

... Діти, діти мої! Мов живими я бачу
усіх вас,
тільки постаті ваші в сльозах, мов
проміння, тремтять...
Ти, найстарша моя, в білих шатах, велична
і пишна,
наче постать богині, була ти подібна
до мене,
тільки тепера ніхто б не пізнав, що я
мати твоя.

Мармур оцей не такою мене одягає тепера,
як була я тоді, коли поруч з тобою стояла.
Люба сестричка твоя, голубка, моя жалібниця,
гірко б заплакала, вгледівши бідну матусю,
впала б до третьої доні моєї у рідні обійми,
тая ж одважна була і розсудлива, й тихо-
завзята,
завжди готова усіх захистити одним своїм
серцем,
тим-то до неї горнулись мої всі малятка,
сльози свої їй несли, вона ж дарувала
їм усміх.

Любі мої! Ви і в горі, і в radoщах все
були вкупі,
наче троянди рожеві на кущику спільнім,
а брати коло вас, наче гілля троянди колюче,
всякому рану готові були заподіять,
хто б зневажив сестричок. Мій старший,
найперший,
він був мов кедр на верхівї гори,
негнучкий перед вітром,
Ох, чому і за віщо так марне загинула сила,
що братам додавала одваги і певності в бою?

Тихо схиливсь його брат кипарисом лагідним
та смутним,
третій, молодший, мов плющ, його щільно
руками обняв,
а наймолодший — мій вогник, багаття моє
найдорожче,
як він востанне спалáхнув! вся батьківська
кров обізвалась!
Він переможцем здавався в остатню хвилину
життя!..
Всі полягли як один, тільки зброя та
диски лишились,
он вони між покрасами донь, між ляльками
маляток,
марні, зайві, хіба що на тее потрібні,
щоб викликати з очей моїх знову потоки
раптові,
якби часом ті сльози спинились в камінних
очах.
Ой, не спиняться, ні! будуть литись отак
до загину,
а як вихор зненацька або землетрус мене
скине,
камінь об камінь розіб'є, на дрібний пісок
розпорошить,
то джерела гірські понесуть мене в море
з риданням,
потім хвилі морські голоситимуть вік
надо мною, —
і не вмре моя туга, мій жаль не загине
у світі...
...Ох, якби ж хоч одно, хоч найменше зо мною
зосталось,
те дитячко любе, моє немовляточко рідне!

Може б, устонька гожі так міцно могли
до грудей кам'яних, що збудили б життя притулитись
і гарячая кров поборолa б холодний сей в моїм серці,
і камінні сі руки, простягнені марне мармур,
знов обняли б тее тільце злотисте і ніжне, у безвість,
і камінні уста, що поблідли й склепилися в горі, мов квітка,
знов би могли цілувати ті оченьки, іскорки ясні.
Або вже б серце розбилось, і я б, як людина, сконала,
та не стояла б страшною потворою, каменем в тузі.
Мертва ж бо я і тепер, а тільки живі мої сльози...

30/V/1 1902

* * *

Хто дасть моїм очам потоки сліз?..
Ні, нащо сльози, то ж не сніг нагірний,
а туга щонайглибша має литись
гіркими хвилями. Нагірний сніг ще може
розтати від проміння весняного,
в долину збігти джерелом раптовим,
а на верхів'ї, що біліло снігом,
віночок зацвіте рясних квіток.
А туга... се як море: перекотить
всі хвилі, з краю в край, по цілім світі,
остатня хвиля пробіжить по сліду
найпершої, а перша дожене
остатню, і таким невпинним колом,
без краю, без мети ітимуть хвилі
моєї туги... краще їх спинити...

Нагірний сніг, се жалощі твої.
Як тільки щастя сонечко пригріє
оті сніги, збіжать вони раптово
і принесуть останній дар мені,
поринуть в течії моєї туги,
доллють її, повніше стане море,
і голосніше заридають хвилі...
А в серденьку твоєму цвіт весняний,
то білий, то рожевий, то червоний
віночком зацвіте, і той віночок

заквітчає те щастя молоде,
що поцілунком визволяє серце.

...Чи тільки справді то сніги біліють?
А може, то розжевілася туга,
як те залізо, що біліє біллю,
змінивши на страшнім вогні три барви?
І що, коли не загартує серця,
а спалить і спотворить пал страшний?
І що, коли замість віночка щастя
покриють серце плями від огню?
Ой, що ж тоді моє все море туги
проти сього несвітського нещастя?
І чим мені залити той вогонь,
щоб не палив того серденька — слізьми?
Чи, може, крив'ю? Так, вона твоя...
бо я готова сльози й кров віддати,
щонайчистішу кров, з самого серця,
щоб тільки пал вгасити і не дати
йому сплямити серця дорогого.

Ой, де ж воно, оте новеє щастя,
нехай засвітить, хай мені покаже,
чи то сніги, чи туги лютий пал.
Нехай тоді або долетється море,
або вже висохне. Тоді й пустиня
холодна й нерухома буде там,
де грала туга бурею живою,
і не стривожить жаль спокою смерті.

...Ні, мало і сліз тих, і слів, і думок,
і серця стискання, і болю, й ламання
у розпачі рук, і стогнання, і мук...
Одно застається — мовчання.

1/VII 1902

* * *

Ще не вдарив мороз, а вже втомлений лист
в'яне, жовкне...
Слів цикади дзвінкий перейшов в тихий
свист —
хутко вмовкне...

* * *

Гострим полиском хвилі спалахують
після бурі у місячну ніч,
наче військо мечами двусічними
хоче зняти ворожі голови з пліч.

Зброї полиск і гомін розкотистий,
се неначе повстання гуде,
наче сила народна узброєна
без упину на приступ іде.

Кожний меч — промінь світла
небесного —
впав згори й знов угору зроста;
кожний гук — відгук сили одвічної,
що руйнує й будує світа.

Людське море, ти, сило народная,
з чого ж ти собі зброю скуєш?
Що повстане на місці порожньому
того світу, що ти розіб'єш?..

S/XI 1902, San Remo

НА ЗЕММЕРІНГУ

Кучері темні уквітчала хмарка
цвітом з гранати огнистим,
лине туди, де здалека біліє
шпиль своїм чолом пречистим.

Лине і щедро квітки розсипає
геть по всім небі навколо,
хоче зогріти палкими квітками
теє холоднее чоло.

Квітка торкнула, і сніг загорівся,
мов золотее багаття,
шпиль усміхнувся новою красою,
наче по слову заляття.

Пташкою хмарка летить до шпилечка...
Ось вони, ось вони в парі!
Як же вони поєдналися щільно
в спільнім великім пожарі!

1902

1903

ДИМ

«Для нас у ріднім краю навіть дим
Солодкий та коханий...» Без упину
Я думала собі оці слова,
Простуючи в країну італьянську.
І мріялись мені далекі села:
Дівчата йдуть, співаючи, з ланів,
Клопочуться хазяйки невсипущі,
Стрічаючи отару та черідку,
Господарі вертаються з роботи,
Не прискоряючи ходи, поважно,
А нишком поглядають на димок,
Що в'ється понад комином низеньким,
І думають: «оце ж воно й вечерея...»
І мріялись мені росисті луки
Волинські: здалека чорніє ліс
Зубчастим муром, а туман на нього
Безгучним, тихим морем напливає, —
Хто в лісі, хто у полі, стережися!
То котиться пропасниця лукава.
Але ночліжники собі співають,

Простуючи до лісу, на димок, —
Се ж там товариші багаття розпалили,
Там тепло, сухо, грають роєм іскри,
Мов бджоли золоті, вогонь танцює...
«Простуймо на димок!..» І я дивилась
На ті бездимні села італьянські
(Вогню й малого для «поленти» досить),
На рижові поля, страшні «різайї»,
Де невидимкою малярія літає,
Не боячись ні диму, ні вогню, —
І слово «чужина» бриніло в думці
За кожним стуком поїзду прудкого.
...Тунель! І дим влетів мені в вікно
Гіркою хмарою — поганий дим,
Либонь погане вугля італьянське —
Так не душив і дим в курній хатині
Там, на Поліссі, тож було співали
Дружки весільні, аж дзвеніла хата,
Не хриплим, чистим голосом, дарма,
Що голови немов у хмарі мріли;
Той дим гриз очі, але все ж не так,
Бо він був з дерева, а може, й те,
що рідний...
...«Sampierdarena»¹. Слава ж тобі, боже!
Се — хутко Генуя, там і спочинок,
Там буде море, і веселе небо,
І давнє місто гордої краси
Одважного і вільного народу...
...«Он наша Генуя», — панок старенький
Показує мені у далину.
Дивлюся — і не бачу — мла закрила.
«Добродію, чи се тут часто з моря

¹ Сампірдарена—остання станція перед Генуєю.

Такий туман встає?» — питаю пана.
«Туман? Се не туман, се тільки дим,
Се завжди так. Воно й не диво —
гляньте!»

Я глянула: немов високі щогли,
У пристані великій бовваніли
Крізь сиву млу тонкії комини.
Та скільки! цілий ліс! «Багатство наше
Отут росте!» — сказав панок поважно.
У фабриках не кришталеві стіни,
А з вікон те багатство не світилось,
За вікнами щось темне маячило...
Мені згадалось теж приморське місто,
Не італьянське, потім друге, третє,
Четверте — все над рідними морями —
І знову місто, те вже над рікою
Великою, гучною від порогів,
Мов рейнська круча, де якісь колеса
І день, і ніч глушать гук водопаду...
А потім села з полем кучерявим
Від бурячиння... а над тим усім
Скрізь комини високі непомірно,
Мов сосни в горах — тільки що без гілля...
Ми в'їхали у передмістя. Чорні,
Закурені стояли там будинки,
Суворі та непришні. По будинках
До вікон хустя прип'ялось, мов злидні,
Що їх ні в двері, ні в вікно не випреш,
А з вікон визирали, мов привиддя,
Якісь бліді, невільницькі обличчя.
А над усім той дим, той легкий дим,
Що не гризе очей, притьмом не душить,
А тільки небо ясне застилає,
І краде людям сонечко веселе,

П'є кров з лиця, і гасить людський погляд.
І барви всі рівняє сивизною.
Ніхто його не чує, але завжди,
І день, і ніч, і кожну хвилину
Безгучно і таємно, та виразно
Він промовля: «я тут, я завжди тут».
Той дим проник мені у саме серце,
І стиснулось воно, і заціміло,
І вже не говорило: чужина.

San Remo, 1903, 21/1

* * *

Угорі так яро сяють зорі,
ні одна не криється за хмари,
наче світлом хочуть напоїти
небо й море, землю й світ надземний,
але небо темне, наче розпач,
у хаосі невиразнім море,
а земля вся тугою чорніє,
таємниця криє світ надземний,
невидимі, але гучні крила
вихра-велета і б'ються й плещуть,
море плаче, й темрява тремтить...

Море плаче голосом великим,
дужі хвилі ринуть і ридають,
і здіймаються все вгору, вгору,
вище все, аж поки дальнє світло
тих зірок голов їх доторкнеться,
тільки ледве чиста біль заблисне
на потужних головах, як раптом
наче темна сила їх підкосить,
і поляжуть голови, і люто
море кине подолані хвилі
в чорну ніч... не видно, тільки чутно,
як вони розіб'ються об землю...
А за ними вже нова фаланга
гомонить і світла досягає...

Море плаче, й темрява тремтить...

Нащо те великеє змагання?

Адже завтра зійде сонце ясне
і само освітить гори-хвилі,
або навіть і найменшу хвилюку,
і найменшу рисочку біленьку
тої піни, що покине буря.

І чи буде море вигравати,
чи розстелеться безкраїм плесом,
повним тиші й любого спокою,
сонце дасть йому своє проміння
і прихилить неба гоїним світлом.
Ніч мине, як вже не раз минала,—
тож недарма темрява тремтить.

Нащо те великеє ридання?

Чи то мало в морі хвиль потужних,
чи то сі, що полягли тепера,
вже найкращі з усього братерства?
Адже стільки бачили їх зорі,
адже стільки пестило їх сонце,
адже стільки розкотив їх вітер.
І чому не плакало так море,
коли тихі та лагідні хвилі
марнували сили й вік недовгий,
поливаючи пісок неплідний, —
море тільки усміхалось сонцю,
і велике світло не тремтіло.

А тепер чого так серед ночі
море плаче й темрява тремтить?

І чого так жалує се море?

Чи того, що кращі хвилі будуть,
але сі не вернуться ніколи?

Чи того, що біль ота пречиста
мусить чорній темряві коритись?

Чи того, що й завтра день скінчиться,
що і завтра ніч настане знову,
і подвійно боротьба даремна,
і подвійно розпачлива туга?

Чи не тим так рвуться вгору хвилі,
щоб хоч промінь зоряний вхопити,
що не вірять в перемогу сонця?

Чи не тим вони отак ридають,
що не досить їм розбиту воду
в спадок іншим хвилям полишити,
але шкода й власної краси?

Хоч тремтить ся темрява безмежна,
але хто збагне її тремтіння?

Чи то жах їй лоно протинає
за невічну і недовгу владу?

Чи то тільки заздрощі несити
на життя, на рух, на силу моря?

Чи то лютість нею б'є запекла
на ту біль, на зорі, на проміння?

Чи то радість хижа, зловорожа,
за свої всі темні перемоги?

Так ідуть оці питання марні,
як оті сумні, невидні хвилі:
блиск непевний дальнього сіяння
упаде і зникне, й розіб'ються
думи-хвилі в темному просторі...
Ніч темніє, і ясніють зорі,
море плаче, й темрява тремтить...

24/IV 1903, San Remo.

БРАНЕЦЬ

(Середньовічний мотив)

На країну Італьянську
сильне військо наступило, —
за французькими полками
з різних сторін кондотьери.

Всі злетілись, наче галич,
наче тее хиже птаство
на порубаного трупа,
щоб розшарпати до краю.

Де не зможе збройна сила,
там доступить зрада потай
і вужем тонким пролізе
від меча й вогню зручніше.

А чого не може й зрада,
лютий розбрат доконає;
що зосталось від чужинців,
те свої брати сплюндрують.

Горе тим, що йдуть одважно
у нерівний бій на згубу,
гірше тим, що від отрути
на безслав'ї погибають.

А найгірше тим, що марне
світом нудять у полоні,
як отой бездольний лицар
Габріель ді Кастельнеро.

Сам Баяр, найкращий лицар,
взяв його в полон у полі,
і тепер сидить він бранцем
у французькім таборищі.

Не закутий у кайдани
і не замкнений на вежі,
без сторожі пробуває
у Баяровім наметі.

Здався він на слово честі,
у нерівнім бою впавши,
а Баяр, цнотливий лицар,
вірить лицарському слову:

дав золотисту шаблю бранцю,
і коня, і свого джуру,
і просив усе лицарство
мати гостем італьянця.

І «гостює» по неволі
Габріель ді Кастельнеро,
жде, як бога, того часу,
що підуть на розмін бранці.

Сумно дивиться з намету
на околицю препишну:
край веселий Італьянський
і в біді красою сяє.

В темнім листі померанці
світять золотом червоним,
а оливи кучеряві
сріблом криють всі левади,

гори наче линуть в небо
чистим, легким візерунком —
але що то там біліє,
по узгір'ю темно-синім?

Чи сніги то залягають?
Чи то хмари притаїлись?
Чи цвітуть каштани в гаю?
Чи потоки грають шумом?

Не сніги то і не хмари,
і не цвіт, і не потоки —
ох! то куряться димове!
то французи палять села...

Габріель ді Кастельнеро
стиснув шабельку золотисту;
«Гей, коня!» — гукнув на джуру.
— До послуги, ясний пане! —

Як почув слова французькі
бідний лицар італьянський,
шаблю випустив і тихо
«Ні, не треба» мовив джурі.

І закрив рукою очі —
темно стало їм і чорно,
наче в'язням безталанним
у «колодязях» венецьких.

Габріель ді Кастельнеро
заздрив тим безщасним бранцям,
що Венеція держала
у своїх страшних темницях.

Бо невільники не мали
ані зброї, ані джури,
ні лицарських обов'язків,
тільки мури та кайдани.

San Remo, 1903

1904

* * *

Я знала те, що будуть сльози, мука,
багато праці марної, дрібної,
невидної і часто, дуже часто
даремне вжитої. Не тільки надгороди
за все те я не жду, а ледве-ледве
від власного картання захищаюсь
і ледве стримую докори свого серця
за те, що завинила без вини.
Коли часами в сутині щоденній
яскрава квітка щастя процвіте,
її приймаю не як надгороду, —
як дар, як диво, як нежданий рай,
відкритий на хвилину з ласки неба,
як легендарний з папороті цвіт.
А потім, коли знов наплине сутінь,
я думаю: я знала се, я знала,
мовчи, душе, спини свій стогін, серце,
так м у с и т ь бути...

Може, хутко прийде
година та, коли в сльозах побачу,

що я навек зів'яла, помарніла,
і квітка щастя раз назавжди зникла,
як легендарний з папороті цвіт.

Заплачу я кривавими сльозами,—
так, певне, плакали вигнанці з раю, —
але й тоді скажу: я знала се, я знала,
мовчи, душе, спини свій стогін, серце,
так м у с н ь б у т и ...

Хоч би вже не сутінь,
а тьма сувора залягла кругом,
я ще не здамся, буду прислухатись,
чи не заглух в душі мій давній грім,
тривожно думкою загляну в саме серце,
чи в ньому ще спалахують часами
колишні блискавиці,— а як ні,
якщо мене зима пройме до серця,
мою весну таємну переможе,
мої дивниці-квіти поморозить,
то я скажу: ні, я сього не ждала!
Умри, душе, розбийсь, холодне серце,
так жить не варт!

Тифліс. 3/II 1904

ДОЧКА ІЄФАЯ

Пусти мене, мій батеньку, на гори,
де ряст весняний золотом жаріє,
де вітер цвіт з мигдалів обсипає,
хай він мене дощем рожевим скропить,
оплаче цвітом молодість мою.

Там, кажуть, з гір усю країну видко, —
нехай востаннє я побачу більше,
ніж бачила за все життя коротке,
хай стану ближче до ясного сонця,
скажу йому: веселеє, прощай!

Зберу всіх подруг, всіх моїх коханих,
я ще ніколи так їх не любила,
як от тепер востаннє, перед смертю,
ми будем плакати не слізьми, піснями
веселе дівування спом'янем.

Я золотим квіткам віддам всі мрії,
а вітрові свою дівочу волю,
у світ пушу з піснями всі думки,
мов пелюстки, осиплються бажання,

Хай я сама сирій землі належу, —
віддай мене тому, кому обрік, —

а те, що я на горах заспіваю,
належить сонцю, вітрові й весні,
кров кане в землю, а воно хай лине...

Не бійся ти, що з гір я не вернуся,
що вже несила стане покидати
веселого, весняного життя.

Ні, я прийду покїрна і мовчазна,
схилюсь, мов квітка, на жертковий
камінь,

бо знатиму — хоч би сто літ жила,
такої пісні вже б не заспівала,
життя такого більше не зазнала б,
як в час прощання на горі високій.

Даруй мені, мій батеньку, той час,
якщо ти хтів би, щоб твоя дитина
одважно йшла на ту дочасну страту,
очей в сльозах до гір не обертала,
і з сонцем не прощалася риданням,
тебе, людей і бога не кляла.

Пусти мене, мій батеньку, на гори!

4/II 1904. Тифліс

СПОГАД З ЄВПАТОРІЇ

Море стелеться чорним, важким оксамитом,
небо чорне і хмарне тяжіє вгорі,
тільки де-не-де, мов передсмертним останнім
привітом,
промовляє зоря до зорі.

Невидимками крадуться чорні ворожії хвилі,
тихо, тихо, мов хитрих злочинців гурти,
і причаїли гомін, і скрили всі гребені білі,
ледве дишуть... підкralись і вдарили раптом
в борти,

потрясли корабель наш і з реготом геть
відкотились...

Знову тиша і знов темна сила таємно чига...
Від вогнів вартових дві дороги на морі
зустрілись:
смуга мертво-зелена й криваво-червона стяга.

Ледве мріє, мов привид, далеке сонне місто,
ні вогнів, ані гуків музики до моря не шле.
Тихо так, наче вимерло в світі навколо
все чисто,
тільки море зосталось, а в ньому щось
чорне і зле.

Чи се ж та «країна світла
і прозорої блакиті»,
де колись я забувала,
що десь є негода в світі?

Світло зникло, небо змеркло,
і блакить укрили хмари,
від минулого zostались
невиразні, смутні мари.

Де ж ти, наша люба Stella Maris ясна?
Ти колись нам слала
доріженьку світла, вабила нас красна,
долю віщувала.

Де той білий човник, що по тій дорозі
з нами плив «на чисте»?
Де те все поділось, що тоді нам мрілось —
ясне, урочисте?
Білий човник, може, десь тут на причалі
тихо спочиває,
Stella Maris, може, завтра без печалі
цілий світ осяє,
тільки те, що мрілось, не питай, де ділось,
не питай... немає...

А тоді: «нас було тільки двоє,
хвилі скрізь коло нас коливались,
і такі ми самотні обое
серед того простору здавались.
Я дивилась на тебе, мій брате,
що гадала, не вимовлю зроду,
чим було тоді серце багате,
поховала я в тихую воду».

Я дивлюсь на сю чорну безодню.
Де то спить моя думонька, де?
Де б не спала, навіки пропала,
так, як любе життя молоде!..

27/VII 1904

* * *

Мої любі, до мене ходіть! я сама.
Поговоримо думами тихо.
Межи мною і вами нікого нема —
не розлучить ні щастя, ні лихо,
я спокійна, не бійтесь, слізьми не заллю
ваші образи любі та милі,
ви живі, бо я живо тепер вас люблю,
ви для мене тепер не в могилі.
Знаю добре — вже виросли квіти й трава
на могилах, що стали над вами,
але там тільки смуток і жах спочива,
вас нема там, ви й досі між нами.
Тільки смутно вам жити: зітханням, слізьми
рідну тіль рідні люди вітають,
ви — непростені гості між тими людьми,
що найбільше з усіх вас кохають.
Ваше ймення в вигнанні, під карою сліз
заборонено спогад про нього,
образ ваш, мов упир, що з могили приліз,
кров зганяє з обличчя рідного.
Як осиковим кіллям отих упирів,
так хотять забуттям вас прибити,
обсіваються маком дрібниць, марних слів,
аби ви не могли доступити.
Як пробитий упир, ваша вражена тіль

блідне, блідне, і смерть її криє,
між живими і вами росте просторінь, —
рідне серце могилу вам риє...

Не дивіться докірливо, любі мої,
я не винна в сьому перед вами,
вам давала я думи і мрії свої
в час, як бавила інших словами.
Не спиняла я сліз, хоч потоком лились,
поки порох не зміла могильний
з ваших образів чистих, і знов, як колись,
тривок з вами живий став і сильний.
Кров з лиця, блиск очей я давала для вас
без жалю, не боронячись, вільно,
аж наблизивсь для всіх нас відродження
час,

і життя знов поплинуло спільно.
Хоч дрібниці, клопоти і злидні життя
нас надовго, бува, розлучають —
так і перше було — в тім нема забуття, —
рідні рідну таки зустрічають.
Зустрічають зненацька на тих стежечках,
де ми вкупі, бувало, ходили,
в пісні голос озветься і слово в думках,
все живе — і зникають могили.
Жах і смерть, все, що прикре й нечисте,
зника,

і ніщо не стоїть межи нами...
От і знову настала хвилина така,
я сама, мої любі, — я з вами!

І немає вже сліз в тій жаданій порі,
коли ми стоїмо на розмові, —
ви ж для мене не мертві, страшні упирі,
ви — створіння живої любові.

* * *

Люди бояться вночі кладовища,
жаских казок і непевних примар,
страшно і вдень їм сумних катафалків,
чорної ризи, і ладану, й мар.
Я не боюся того, тільки смутно
поглядом поїзд сумний проведу;
любії тіні мене проводжають
в час, коли я з кладовища іду...

Спогад живий до живої говорить,
мертва могила над смертю мовчить,
і про страшну таємницю під нею
голос похованих в ній не кричить.

Я не боюся — мовчазна могила
нам не з'ясує, що діється в ній.
Вас я боюся, ви, труни живії
мрій наших спільних, любові, надій.

Вас я боюся — ви, зрадники-друзі.
Тільки не ваших ворожих речей,
я не боюся погроз і докорів,
я не боюсь ваших любих очей,

голосу вашого милого страшно,
рухів, обличчів, таких чарівних.

все, що в душі вашій діється скрито,
вчую я вмить, прочитаю по них.

Раптом побачу спотворені мрії,
мертві надії, зотлілу любов,
мертва душа гляне в очі марою,
в жилах мені заморозить всю кров.

Мертва душа буде жаско мовчати,
а заговорить могила жива...
Я не боюся вночі кладовища,
але страшні мені й вдень ті слова...

15/VIII 1904

* * *

Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися,
поле і гай у серпанки тонкі повилися,
 марєво біле покрило і річку, й сагу,
 вітер з полудня несе без кінця ту югу.

Світло сліпить, та не грає веселе проміння,
вітер гуде, та задуха гнітить, мов каміння.
Так у розлуці з тобою кохання мое
 світить і смутить, буєє й життя не дає.

15/VIII. Зелений Гай

НАПИС В РУІНІ

«Я, цар царів, я, сонця син могутній,
собі оцю гробницю збудував,
щоб славили народи незчисленні,
щоб тямили на всі віки потомні
імення»... Далі в крузі збитий напис,
і вже ніхто з нащадків наймудріших
царського ймення прочитати не може.
Хто збив той напис, чи сперечник-
владар,
чи просто час потужною рукою,
то невідомо. Дивним візерунком
багато слів пописано край нього
про славу безіменного владаря,
змальовано царя славетні вчинки:
он цар сидить високо на престолі,
народи подолані йдуть з дарами
коштовними й додолу клонять чола,
а він сидить, немов камінний ідол
під опахалами з барвистих пер,
лице його подібне до Тутмеса,
і до Рамзеса, і до всіх тиранів.
Он далі він, схопивши за волосся
одразу цілий гурт якихсь повстанців,
кривим мечем над ними замахнув, —
лице його подібне до Тарака,

до Менефта, як і до всіх тиранів.
 З тим самим видом він левів полює,
 левіафанів ловить, б'є пташок
 і їде полем через людські трупи,
 і бенкетує по своїх гаремах,
 і на війну жене своїх підданих,
 і посилає на роботу люд, —
 на ту «єгипетську» страшну роботу,
 що має вславити царське імення.
 І йде той люд, мов хвилі в океані,
 без ліку, без числа на бойовисько
 і тріумфальний шлях своєму цареві
 багрянцем крові геть широко красить,
 і стелється під ноги коням царським,
 а хто живий зостався з того люду,
 той гине на єгипетській роботі, —
 з його могили хоче цар зробити
 для себе пам'ятник — хай гине раб!
 І раб копає землю, теше камінь,
 і носить мул з ріки, і ліпить цеглу,
 виводить мури; статуї великі,
 запригшись, возить самотужки й
 ставить,
 і щось будує вічне і величне,
 щось незрівнянне і потужно-гарне,
 мальоване, мережане, різьблене.
 І кожна цегла, статуя, колона,
 мережечка, різьба і малювання
 незримиими устами промовляє:
 «Мене створив єгипетський народ
 і тим навек своє імення вславив».
 Умер давно той цар з лицем тирана,
 зоставсь по ньому — круг і збитий
 напис.

ІЗРАІЛЬ В ЄГИПТІ

Хто мене виведе з цього Єгипту,
з краю неволі, з оселі роботи?
Син чоловічий, обранець господній?
Дух, що з'являвся в огні?

Хто б він не був, хай він швидко
приходить!
Боже, рятуй! наша віра вмирає,
марним здається в сій міцній кормизі
волі святий заповіт.

Боже, ти мусиш обітницю справити!
Чи ж не навіки здобув твоє слово
той, хто колись у нерівному бою
навіть тебе поборов?

Кров покоління волає до тебе: —
глянь з високості на сі піраміди!
В них кожний камінь — проречистий
свідок
муки народу твого.

Нащо будуємо сії могили?
Нащо ми тешем камінні труни?
Чи ми сховаєм у них фараонів,
чи поховаєм себе?

Наші батьки вже лягли підмурівком
там, де стоять нечестивії храми,
нільськії багна загачено трупом
наших безщасних дідів.

Певне ж, тепера вже діти й онуки
темну могилу для себе мурують...
Браття, будуймо ж її щонайшвидше,
хай її бачить господь!

Боже, рятуй своє власне безсмертя,
бо як не будеш його рятувати,
встане Ізраїль, борець проти бога,
на бездоріжжя піде.

Ніч безпросвітна в пустині заступить,
зійдуться в ній знову дух та Ізраїль,
знов буде бій, тільки бій вже останній
не на життя, а на смерть,

не за обітницю бій, не за щастя,
розпачу й помсти страшне бойовисько,
зради й зневір'я страшний поєдинок, —
вихід один з того — смерть!

Тіло Ізраїля буде в могилі,
дух, що з'являвся в огні, спопеліє,
ся ж осоружна, царська піраміда
буде ще довго стоять...

28/VIII 1904

* * *

І ти колись боролась, мов Ізраїль,
Україно моя! Сам бог поставив
супроти тебе силу невблаганну
сліпої долі. Оточив тебе
народами, що, мов леви в пустині,
рикали, прагнучи твоєї крові,
послав на тебе тьму таку, що в ній
брати братів не пізнавали рідних,
і в тьмі з'явився хтось непоборимий,
якийсь дух часу, що волав ворожо:
«Смерть Україні!» — Та знялась високо
Богданова правиця, і народи
розбіглися. немов шакали ниці,
брати братів пізнали і з'єднались.
І дух сказав: «Ти переміг, Богдане!
Тепер твоя земля обітована».
І вже Богдан пройшов по тій землі
від краю і до краю. Свято згоди
між ним і духом гучно відбулося
в золотоверхім місті. Але раптом
дух зрадив. Знову тьма, і жах, і розбрат.
І знов настав єгипетський полон,
та не в чужій землі, а в нашій власній.
А далі розлилось червоне море,
і розділилося по половині,

і знов злилось до купи й затопило —
кого? Ой, леле! Новий фараон
пройшов живий через червоне море,
але їздець і кінь пропав навіки.
Співай, радій, ненависна чужинко,
бий в бубни і лети в танок з нестяму,
кінь і їздець в червонім морі згинув,
тобі zostався спадок на покраси,
бо зносиш ти України клейноди,
святкуючи над нею перемогу.

Такий для нас був вихід із Єгипту,
немов потоп. Заграло та й ущухло
червоне море, вислохло, й осталась
безрадісна пустиня після нього,
і став по ній блукать новий Ізраїль,
по тій своїй землі обітованій,
немов якась отара безпричальна.
З отарою блукали й пастухи,
вночі за тінню йшли, а вдень з вогнем.
Коли ж у їх з'являвся дух величний,
що вогняним стовпом палав у тьмі,
а вдень ішов, мов туча грізно-біла,
вони не вірили своїм очам,
і врозтіч розбігались манівцями,
і попадали ворогам в полон.

Чи довго ще, о господи, чи довго
ми будемо блукати і шукати
рідного краю на своїй землі?
Який ми гріх вчинили проти духа,
що він зламав свій заповіт великий,
той, взятий з бою волі заповіт?
Так доверши ж до краю тую зраду,
розбий, розсій нас геть по цілім світі,
тоді либонь журба по ріднім краю

навчить нас, де і як його шукать.
Тоді покаже батько своєму сину
на срібне марево удалині
і скаже: «Он земля твого народу!
Борись і добувайся батьківщини,
бо прийдеться загинуть у вигнанні
чужою-чуженицею, в неславі».

І, може, дасться заповіт новий
і дух нові напише нам скрижалі.

Але тепер? як маємо шукати
своєму народові землю? хто розбив нам
скрижалі серця, духу заповіт?
Коли скінчиться той полон великий,
що нас зайняв в землі обітованій?
І доки рідний край Єгиптом буде?
Коли загине новий Вавілон?

10/IX 1904. Зелений Гай

* * *

I

Коли дивлюсь глибоко в любі очі,
в душі цвітуть якісь квітки урочі,
в душі квітки і зорі золотії,
а на устах слова, але не тії,
усе не ті, що мріються мені,
коли вночі лежу я у півсні.
Либонь тих слів немає в жадній мові,
та цілий світ живе у кожному слові,
і плачу я й сміюсь, тремчу і млію,
та вголос слів тих вимовить не вмію...

II

Якби мені достати струн живих,
якби той хист мені, щоб грати на них,
потужну пісню я б на струнах грала,
нехай би скарби всі вона зібрала,
ті скарби, що лежать в душі на дні,
ті скарби, що й для мене таємні,
та мріється, що так вони коштовні,
як ті слова, що вголос невимовні.

III

Якби я всіми барвами владала,
то я б на барву барву накладала
і малювала б щирим самоцвітом,
отак, як сонечко пречисте літом,
домовили б пророчистії руки,
чого домовить не здолали гуки,
І знав би ти, що є в душі моїй...
Ох, барв, і струн, і слів бракує їй...
І те, що в ній цвіте весною таємною,
либонь умре, загине враз зо мною.

2;IX 1904. Тифліс

* * *

О, не кори мене, любий, за мрії про славу,
не дорікай за жадобу тернів золотих,
сам ти в мені розбудив ту гадюку лукаву,
голос її засичав... а здавалось, навіки затих!

Чи ж не казав ти мені, що злетіла корона
злого чола з того часу, як я до роботи
тихої, смирної. Зникла поезія чиста
з тої хвилини, як спільна нудьга почалась.

Ти се сказав. І спалахнуло соромом чоло
так, наче ганьби тавро ти на ньому поклав.
Погляд блука неспокійний, шукає навколо:
де ж він, той терен злотистий, щоб знов ореол
мені дав?

2/XI 1904, Тифліс

* * *

Ой не зникли золотії терни,
тільки почорніли,
ой не всохли кривавії квіти,
тільки помарніли.

Зійде, сонце, під моє віконце
та й засвіти ясно,
позолоти мої чорні терни,
нехай буде красно.

Загорися ти, моє серденько,
запалай пожаром.
Коли ношу кривавії квіти,
нехай же недаром!

2/XI 1904

1903 — 1904

* * *

Було се за часів святої Германдади:
кати-ченці взяли єретика
і повели його до Торквемади,
на інквізицію. І чутка є така:

Спочатку мученик мовчав, і тільки

сльози

текли по непорушному лиці,
мовчав на допиті, мовчав на всі погрози,
раз застогнав — і мук ще додали ченці.

Раз крикнув. «Є на каяття надія, —
сказав великий серцевідець-кат: —
Залізом і вогнем ми виженемо змія
з його душі — і вигоїться брат!

Завдайте ще йому!» І завдали тортури
несвітської, нема на неї слів,
здавалося. впадуть від жаху мури,
моливсь один з ченців, щоб єретик зомлів.

Він не зомлів. І сталось дивне диво:
всміхнулися поблідлі уста,
погаслі очі спломеніли живо,

і мовив мученик: «Ченці, ради Христа,
Давайте ще вогню! Вогонь моя вірада.
О, дайте ще, благаю вас, кати!»
«Спалить його зовсім, — дав вирок
Торквемада,—
Надії вже нема. Перемогли чорти!»

ЕРРUR ТI TRADIRÓ

Тебе я, може, зраджу.— В ту годину,
як таємницею весь світ укриє мла,
приникне геній з поглядом огнистим
і з поцілунком до мого чола.

І я тоді бліда й тремтяча встану,
покину ліжку і піду за ним.
Крізь темряву піду за гордим і величним
таємним генієм моїм.

Моїм устам свої слова надасть він,
одкриє всі дива, що знає сам.
Із серця глибини тоді полинуть
к широким, вільним небесам
нестримані, одважні, вільні співи.

1905

ПІСНІ З КЛАДОВИЩА

Я на старім кладовищі лежала,
тиша могильна круг мене співала,
тиша могильна співала: «Засни!
Щастя — то сни!»

Спати? Ох, спить у колиці дитина,
спить у могилі померла людина,
хто ж непомерлий в могилі лежить,
той хіба спить?..

30/IV 1905

* * *

На кладовищі ми про щастя говорили,
і падали слова, і душу крили,
мов палим цвітом, щирії слова...

І смутно колихалася трава,
здавалось, мов усі старі могили
ховають те, що ми про щастя говорили...

30/IV 1905

ПІСНІ ПРО ВОЛЮ

I

Ось вони йдуть. Корогва у них має,
наче вогонь. Наче дим наступає,
сива юрба. Сунуть лави тісні,
чутно — співають «про волю пісні».

«Смело, друзья!» Але пісня ридає,
«Смело, друзья!» Мов на смерть
проводжає

Страшно, який безнадійний то спів,
хто ж би під нього боротися вмів?

Ні, не про волю сей спів! Про неволю
плаче, й голосить, і тужить до болю
голос сумний, не вважа на слова,
плач погребовий слова покрива.

«Смело, друзья!» Се в тюрму чи на страту
хоче додати одваги брат брату?
Плаче беззбройний над братом-борцем
так, наче в землю ховає живцем.

Вроджені в злу розпачливу хвилину,
йшли ми в життя в передсвітню годину,
чули ми спів сей у кожній порі,
він нам казав: не діждеш до зорі!

Що вам до того, ви, вроджені зрання?
Личить співати вам пісню кохання
волі своїй, молодій та буйній,
рано співать панахиди по ній.

Хай процвіта ваша воля, як рута!
Нащо здалась вам та пісня-отрута?
Вже досхочу зажили її ми,
ви ж собі пісню створіте сами.

Пісню нову, щоб сіяла, як промінь,
щоб гомоніла й буяла, як племінь,
так, щоб червона ясна короґва
з піснею вкупі творила дива!

II

«Нагаєчка, нагаєчка!» — співають накінець,
присвистують, притупують, ще пустяться
в танець,
чого ж се так утішилась, громадонько моя?
По кім же се гуляла так «нагаєчка твоя»?

Се ж по тобі, громадонько, нагаєчка гуля,
тобі ж вона й взнаки далась, «восьмого
февреля»!

Навіщо ж їй нагадувать такі веселі дні,
щоб знову розгулялася ще по твоїй спині?

Над власною наругою жартуєш ти сама,
невже ж бо, ти, громадонько, зовсім без
сорома?

Ще пісня не вродилася, щоб волі заспівать,
а ти мов заходилася знічев'я танцювать.

III

Чого марсельську пісню чути?
Хіба день слави вже настав?
Хіба розірвані всі пути?
Хіба тиран вже з трону впав?

Де зброя, громадо?
Де військо в рядах?
Чиєю ж се крив'ю
политий нам шлях?

Се ж пісня того батальйона,
що збройно в поле виступав
під прапором свого легіона,
незламну силу закликав.

А наша де зброя?
Де військо в рядах?
Чиєю ж се крив'ю
политий наш шлях?

Чи вже розбито каземати
в царській твердині віковій?
Загомоніли раз гармати —
чи се вже йде остатній бій?

А де ж наша зброя?
Де військо в рядах?
Чиєю ж се крив'ю
политий нам шлях?

Чи се на нас ідуть чужинці
здобуту волю руйнувать?
Чи за ту волю всі вкраїнці
готові одностайно стать?

Так де ж наша зброя?
Де військо в рядах?
Чиєю ж се крив'ю
политий нам шлях?

Чи серед вражої батави
не мають давні бунчуки?
Перед царем свої бул'ави
хіба не клонять козаки?

Погляньте ж, де зброя?
Де військо в рядах?
Чиєю ж се крив'ю
политий нам шлях?

Гень від Москви аж до Варшави
зачервоніли жупани,
козацтво «здобуває слави»,
спис і нагайки скрізь пани.

На кого ж та зброя
і військо в рядах?
Чиєю ж це крив'ю
политий нам шлях?

А в нас тут «Марсельезу» чути,
немов тепера «Славний день»,
немов розірвані всі пути
і вороги розбиті впень.

Де зброя, громадо?
Де військо в рядах?
Чи ж крив'ю не досить
политий нам шлях?

1/VII 1905, Колодяжне

* * *

Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе
тужила,
Стільки безрадісних днів, стільки
безсонних ночей.
А тепера я в тебе остатню надію вложила.
О, не згасни, ти, світло безсонних очей!

Мріє, не зрадь! Ти ж так довго лила свої
чари
в серце жадібне моє, сповнилось серце
ущерть,
вже ж тепера мене не одіб'ють від тебе
примари,
не зляка ні страждання, ні горе, ні смерть.

Я вже давно інших мрій відреклася
для тебе.
Се ж я зрікаюсь не мрій, я зрікаюсь життя.
Вдарив час, я душею повстала сама проти
себе,
і тепер вже немає мені вороття.

Тільки — життя за життя! Мріє, станься
живою!
Слово, коли ти живе, статися тілом поря.

* * *

Упоєні на бенкетах кривавих
невільники-народи спали довго
у спільній віковій своїй темниці,
і снились їм гніткі та дикі сни.
Ті сни літали, наче хижі птахи,
у темряві крилами гучно били,
лякаючи незрячі сонні душі,
то знов ширяли, мов нічні сови,
безгучно, тихо звужували круги
і налягали зморою на груди,
безформною марою без обличчя,
що кров пила із невидимих ран.
І кидались невольники-народи,
стогнали глухо, скрикували з болю,
безладно шарпались і побивались,
та один одного кривавили крізь сон,
одурені примарами важкими,
і прокидалися на мить у чорній тьмі,
підводили повіки обважнілі
і голосами, хрипкими від змори,
питали в темряви: чи хутко день?
А темрява відповідала сміхом,
роззявивши беззубу, чорну пащу,
і знову їх давила сном важким.
Але крізь сон пронизувались мрії,
мов промені з далеких тих світів,
що з нами тільки світлом розмовляють
і погляд наш привчають вірити в світло
без плям, без тіней... Мрії передсвітні,

які ви чарівні! Чи є весна,
яка б могла квітками дорівнятись
урочим барвам вашим? Де веселка
така ясна, щоб не здалась блідою
супроти вас? Хто бачив блискавицю,
яскравішу над полиск ваших крил?
Коли бува, щоб заграва червона
своєю кров'ю залила й втопила
препишні, ярі багряниці ваші
і ваш вогонь пожаром пойняла?

І марилося невільникам-народом,
що вже вони прокинулись навесні,
і голосно вони вітали ранок,
і руки простягали, і до неба
зверталися засклепені їх очі,
аж тут повіяв зимний вітерець,
обвіяв змучені палкі обличчя,
умив холодною росою очі,
розкрились очі, в'язні пробудились
і бачать: побіліла їх темниця,
виразно видко і склепіння, й стіни,
і всю її ширінь і всю тісноту,
весь бруд, всю цвіль, всю нечисть і
всіх гадів,
і всю страшну трагедію обличчів
невільницьких... А де ж багрянець мрій?
Як довго сон тривав? Чи се весна?
Так де ж її раптові ранні зорі?
З якого краю тут сонце сходить?
Чи, може, се й не день, а біла ніч,
та хвора тьма, та темрява бліда,
що на півночі люди зуть весною?..

7/VIII 1905

* * *

Ось уночі пробудились думки:
«Спиш?» — мені крикнули і залюбки
кров мою пить почали, як вампіри...
П'ють без ваги, без жалю і без міри...
Ось налетіла одна промениста,
як метеор безпричальна, вогниста
і пролетіла... її не спинить...
Чую, що погляд мій гостро зорить,
Пильно пронизує темряву чорну,—
не подолати її неборну!
Думка пролинула, зсунулась тьма,
ось уже ясної її сліду нема...
Тільки даремно горять мої очі:
тьму освітити немає в них мочі...
Темно... Ох, мучать як думи-вампіри!
Годі, лишіть! всею силою віри
я узброююсь тепер проти вас,
слухний, бажаний настав тепер час.
Вірю я в правду свого ідеалу,
і коли б я тую віру зламала,
віра б зламалась у власне життя,
в вічність розвитку і в світа буття,
власним очам я б не вірила й слуху,
я б не впевнялась ні тілу, ні духу.
Се ж бо для віри найвищія міра!
Думка питає: «І віра та щира?»
3/ХІІ 1905

ДИЯВОЛЬСЬКЕ НАВОЖДЕННЯ

(Німецька легенда XVI віку)

Чом в замку Альтбургу ні в однім вікні
всю ніч аж до ранку не гаснуть вогні?

Чи граф фон Ейнзідель гуляє?

Так чом же ні співів не чує, ні музик,
а зрідка чувати приглушений крик?

Чи граф фон Ейнзідель вмирає?

Ні, граф фон Ейнзідель і жив і здоров,
йому тільки в жилах бентежить ся кров.
думки не дають йому спати.

І вдень він даремно розваги шука,
а потім по ночах марою блука,
обходить всі зали й кімнати.

Що гляне в вікно, то зустрине пільму
і марища в очі заглянуть йому,
він мусить заплющити очі,
та з думки не гинуть обличчя бліді
і постаті згорблені, тонкі, худі,
старечі, дитячі, жіночі...

Ті самі, що бачить він вдень насправжкі:
усе то піддані його й двораки,
все слуги, «від бога надані».

Чого вони хочуть? Що винен він їм?

Що він заподіяв підданам своїм?

За що його мучать піддані?

Він з божої волі, не з власної пан,
і катом ніколи не був для селян,
і панщина в нього лагідна,
малії відбутки і легкі чинші,
він з світа не звів нічиєї душі,
за що ж ся кара негідна?

Чого ж, як він ступить на замковий двір,
у кождих очах зустрічає докір,
мов Каїн, що вбив свого брата?

Як піде на лан, де жінці його жнуть,
здається, жінці його мовчки кленуть:

«Бодай тобі наглая страта!

Ми тут, мов у пеклі за душу твою,
а ти розкошуєш, неначе в раю,
за що тобі сії розкоші!

Така хіба воля небесна була,
щоб кмет їв свій хліб тільки в поті чола,
а пан їв і дарма й за гроші?..»

Граф пити покинув червоне вино —
підданською крив'ю відгонить воно.

Немилі напитки й наїдки.

Бринять день і ніч ті мовчазні слова,
болить від них серце, болить голова,
немає потіхи нізвідки.

І ворогом стала графиня-жона,
турбот свого пана не тямить вона,—
для неї то марні розмови,

спокійно живе серед панських вигод,
їй тільки й на думці пишнота клейнод,
забави, турніри та влови.

У неї в покоях працюють дівки,
все шати гаптують, мережать хустки,
нанизують перли дрібненькі,

а графові страшно тих гарних речей:
«Жона бере світло з дівочих очей,
щоб з нього робить витребеньки...»

Був син-одиначок, мале пахоля,
тепер він за пажу в дворі в короля,
бо так забажалось графині.

Відколи в столицю подавсь його син,
зостався Ейнзідель як палець один
у замку своєму, як в пустині.

З кімнати в кімнату, з палат до палат,
як тінь, сновигає нещасний магнат,
за ним мов слідкують очима
суворі портрети з золочених рам,
аж граф затремтить і зупиниться сам,
бо холод пройде за плечима.

І руки тремтячі до них простяга,
і так серед тиші наголос блага:
«Скажіть мені, предки велебні,
хто дав мені панства непрошений дар
і як мені скинуть сей прикрий тягар,
сі пута, для духа ганебні?»

Мальовані очі, мов справді живі,
йому відмовляють: «Ми всі вартові
твого предковічного права.

Ми лицарі всі без догани й страху,
ми в серці ховали не марну пиху,
а цноти, що зрощує слава.

Глянь, всі ми закуті в залізо борці
або посивілі в науках ченці,
ми світачі сього народу.

За нами спокійно жили орачі,
бо ми боронили і вдень і вночі
плоху гречкосійську породу.

Лицарські повинності гірше ярма,

ти скинуть їх хочеш тепер, та дарма!
у кров переходить лицарство!
Поглянь у свічадо, чий погляд зорить
з очей твоїх чорних та гострих в сю мить?
Чи є ж проти спадку лікарство?
Якби ж ти той спадок в собі поборов,
на тебе повстане вся предківська кров
і буде змагатись запекло,
з твоїх пориваннів не буде пуття:
хто так на розпутті прожив все життя,
не піде ні в рай, ані в пекло».

1906

КАЗКА ПРО ОХА-ЧУДОТВОРА

В тридев'ятім славнім царстві,
де колись був цар Горох,
є тепер на господарстві
мудрий пан, вельможний Ох.

Сам той Ох на корх заввишки,
а на сажень борода,
знає край і вдовж і вширшки,
і кому яка біда.

Чи хто правий, чи неправий,
чи хто прийде сам, чи вдвох,—
всіх приймає пан ласкавий,
тільки треба мовить «Ох!»

На зеленому горбочку
спершу він людей приймав,
потім сів у холодочку,
звідти голос подавав.

А як з ранку та й до ранку
стали люди обридять,
Ох зробив собі землянку,
Оха більше не видать.

Але хто те місце знає,
де трухлявий пенъ і мох,
той приходить і волає,
або й тихо каже «Ох!»

Хоч би навіть ненароком
теє «ох!» промовив ти,
знай, що вилізе те боком,—
воріття вже не знайти!

Бо затягне з головою
трясовиця мохова
і з душею, ще живою,
під землею похова.

Під землею ж там — палати,
де вельможний Ох сидить,
гарні, пишні кімнати,
срібло-золото скрізь ряхтить;

дорогії самоцвіти,
наче зорі, миготять,
скрізь заморські дивні квіги,
по клітках пташки сидять;

золотії грають рибки
в кришталевих скриньочках;
і ведмеді ходять дибки
в рукавичках, жупанках.

Враз тебе там обморочать
блиск і пахощі міцні,
попугаї заторочать
приказки якісь дивні.

І безглузді очі втупить
в тебе рибка, мов чига...
Тут ведмедів гурт обступить,
кожен лапу простяга,—

той бере тебе за руку,
той торкає за плече;
боронь боже ворухнутись! —
кров одразу потече.

Бо крізь білі рукавички
враз проб'ються пазурі
гачкуваті, мов гаплички,—
так і вп'ються, мов щурі.

Тож, коли вже раз попався,—
наче в пастку бідна миш,—
то сиди, мов прикувався,
не рушай, мовчи та диш!

Вийде Ох: «Вітай в гостині!
Чи волієш нам служити?
Чи волієш, може, нині
головою наложити?»

Скажеш: «Я служити не згоден»,—
зараз цок тебе в лобок,
якщо ти носить не годен
рукавички й жупанок.

Стань на службу — подарують
рукавички й жупанець,
привітають, пошанують,—
тільки ж там тобі й кінець!

Вічно будеш пробувати
у підземному дворі,
більш тобі вже не видати
ані сонця, ні зорі.

Де поткнешся — всюди брами,
під замком та під ключем...
Десь далеко хтось часами
озивається плачем.

Спів на плач відповідає,
плач на спів, так без кінця...
Кажуть, бранка там ридає,
жде юнака-молодця;

коло неї там Жар-птиця
співом душу потіша,
та сумна міцна темниця,
смутна в дівчини душа.

Якби хтів їй волю дати
хто з хоробрих юнаків,
мусить перше розрубати
сімдесят ще й сім замків...

Вже вам казка обриває?
Що ж! хто має кладенець»,
хай замки ті розрубає,—
буде казочці кінець!

ВЕСЕЛИЙ ПАН

Далєбі не стане мочі,—
подуріли мужики!

Лізуть в очі погорочі,
пацнкують про страйки...

Чи дадуть мені ті хами хоч годину чисту?
Гей, підіте приведіте музику троїсту!

Кажуть, голєд в їх почався,—
якшо правда, дуже жаль.

Я б зібрався, розпитався,
але ж нині маю баль...

Що? прийшли оті голодні? — Добре,
почекайте!

Гей, цимбали! швидко, шпарко враз,
музики, грайте.

Що там? бунт?.. не бійся, Валю,—
зараз будуть козаки...

Прошу в залю всіх до балью...

Гей, шампана, двораки!

О, вже там дають їм хльосту... що за дикі
крики?!

Гей, цимбали! швидше! шпарче! голосніш,
музики!!!

7/III 1906

ПРАКТИЧНИЙ ПАН

Я не боюсь бунтівників,
у мене з ними згода,
я не покличу козаків,
мені то невигода.

Як прийде збіжжя розбирать
із хуторів голода,
я вийду сам її стрічать
і розчиню ворота.

Беріть, везіть хоч на возах,
я й сам ще навантажу,
я лиш на власних терезах
мішечок кожний зважу.

Що ж, се товар якраз про вас,
шановні «продуценти»,
я певен, ви мені в свій час
заплатите проценти.

Сам грошей править не піду,
Я ж не лихвар-жидюга!
Вже я собі таких знайду,
Що зроблять се для друга.

ПАН ПОЛІТИК

Ба, що робить? скінчився вік лицарства,
доводиться не списом, а пером
боротися з Іваном та Петром...
Пишу статтю «Про кризис господарства».

Я знаю сам, що я не Цицерон,
а все ж таки, коли я добре схочу,
то хоч кого словами обморочу...
Скажу промову в «партії ворон».

Тепер всяк хам показує натуру,
а нам мовчать? Се був би чистий страм?
Та я готов піддержать сім програм!..
Я становлю свою кандидатуру!

ПАН НАРОДОВЕЦЬ

Ось послушайте, Іванцю,
я ж добра вам жичу,
я надумав видавати
часопись мужичу..

Нащо вам здалася тая
мудра політика,
тільки часу марнування
сварка, біятіка.

Хай пани ідуть до Думи
Голову сушити,
Я вам справи господарські
поможу рішити.

Я навчу вас, як гноїти
землю для пшениці.
Кажете, землі немає?
То пусте, дрібниці!

Розкажу вам, як де в світі
сіно косять люди...
В вас немає сіножаті?
Ет, якось-то буде!

Розкажу вам, як худобу
треба випасати...
Вам не стало пасовиська?
Чи ж на те вважати?

Ну, навчу вас, як належить
Пильнувати ліса...
Ви не маєте вже ліса?
Отуди до біса!

То хіба навчу сушити
вікове болото...
Як? не маєте й болота?
No, to mniejsza o to!

Але ж слухайте, коханку,
я ж добра вам жичу!
Хоч спаліте, а купіте
часопись мужичу.

КАЗОЧКА ПРО КРАЙ ЦАРЯ ГОРОХА

Ви чули казочку про край царя Гороха?
Чи знаєте, чому людей там стало «троха»?
Хтось з люльки іскру здув, а загасить
не зміг,
і знявсь пожар такий, аж загорівся сніг.
У ратуші пан вїйт зліз на високу вежу
і радив притлумить соломою пожежу.
Тут райці всі до стирт,— хто скільки зміг,
загріб,
та й жбурнули в вогонь з соломою весь хліб.
Горіли городи, зникали цілі села,
країна вся була червона та весела.
А потім стало враз так сумно, як вночі,—
де ділись цехові, лицарство, орачі?
Хоч хто й живий зоставсь, то ледве совав
ноги...
Тоді пішли в похід проти людей — безроги.

7/III 1906

ЛЕГЕНДА

Було колись в одній країні:
сумний поет в сумній хатині
рядами думи шикував;
вони й «рівнялись», мов піхота,
аж тут співця взяла охота
і він їм крила подавав.

Крилами думоньки тріпочуть,
порядку слухати не хочуть,
розбили всі шеренги вмить!
І вробсип те крилате військо
на життьовее бойовисько
з тісної хати в світ летить.

Одна полинула високо,
друга поринула глибоко,
а третя вже гніздечко в'є;
та — мов орлиця славу кличе,
а друга чайкою кигиче
або зозулею кує.

Буйна шукає сходу сонця,
лагідна в'ється край віконця,
мов ластівка все припада,

закохана — співа дівчині,
мов соловейко на калині
сльозами-співами ридà...

Тим часом люди працьовиті
розкинули майстерні сіті,
сільця поставили, пасткі,
по кущиках позасідали,
принадоньки понакладали,
та й ну ловить думки-пташки.

Так люди, думок наловивши,
по кліточках розсадовивши,
їх заходились чепурить:
всіх чорнокрилих побілили,
а білих трошки почорнили,
і всіх дали позолотить.

А щоб котра не полетіла,
приборкали усім їм крила —
тепер буянню їх кінець! —
Ніжки до купи пов'язавши,
у кошик гарно повкладавши,
несуть співцеві на ралець.

Співець тоді вже не в хатині
і навіть вже не в домовині,
а в Вічній Славі пробував
(се є така країна гарна,
хоч дехто каже — легендарна),
то ж там поет гостей приймав.

Бо то ж якраз тієї днини
були співцеві роковини —

родження й смерті заразом.

Віншують гості, подарунки
виймають, розв'язавши клунки:
«Твоїм добром — тобі ж чолом»!

Пташки тоненько щось пищали
та позолотою бряжчали...

Поет звернувся до гостей:

«Громадонько моя поштива,
де ти набрала сього дива?..»

Він не пізнав своїх дітей!

* * *

Тиху задуму вечірнюю
напрасна буря розвіяла.
Білу чуприну розтріпавши,
сивії брови насупивши,
з чорних очей розсипаючи
то блискавиці палючі,
то градовиння холоднее,
гналась вона навісна.

Перешуміла. Та досі ще
сльози важкі ронить дерево,
бережно-тихо спускаючи
з віття на віття і вділ...
Сумно по гаю осиковім
тіні блукають похилії,
тіні від хмар дощових.

Місячним світлом переткані,
Наче серпанки жалобнії,
між деревами спиняються,
стовбури білі, тоненькі
в тузі німій обіймаючи,
стовбури тихо тремтять.

Страшно дивитись, як сунуться
ті серпанки без постатів,
сліпо непевними рухами.
наче тіла без душі.

Сунуться марища й журиються
тою журбою нелюдською,
що як людину оплутає,
то заморозить всю кров.

Сумно в гаю заспокоєнім,
вогкою ніччю придавленім.
Не так перед бурею жаско,
як після бурі з нудьги.

21/VI 1906. Зелений Гай

ПРОРОК

(З біблійних мотивів)

Я духові серцем сказав:

«Навіщо ти будиш мене серед ночі?

Навіщо сі тихі уста розв'язав

І речі надав їм пророчі?

Оспалі тут люди, в них в'ялі серця,

Народ сей не вдавсь на борця».

Мій дух промовляє мені:

«Ставай, вартовий, без вагання на чати!

Хоч люди замлілі в рідній стороні

На голос твій будуть мовчати,

Та слава про них загримить до зірок,

Що є з їх народу пророк».

Київ. 11/XI 1906

ЖІНОЧИЙ ПОРТРЕТ

Ти чесна жінка, ти не продаєш
своєї вроди і пестоців за гроші,
неширих поцілунків не даєш
за лакомство нещасне, за розкоші.

Ти горда жінка, ти не увійшла
в кубельце, звите дружніми руками,
найтяжчу працю ти собі взяла,
несеш мовчазно довгими роками.

Ти добра жінка, слів терпких нема
у тебе для таких, що «впали низько»,
хоч злидні перетерпіла й сама,
хоч і тобі була спокуса близька.

Ти щира жінка. Тим своє чоло
ти хилиш низько, про таких згадавши,
що продаються; знаєш, як було
їм гірко й солодко, в неволю впавши.

Бо продалась і ти. Не за срібло
і не за ласощі, не за дарунки,
але за те пестливеє тепло,
за любі речі та за поцілунки...

Се ж голод серця гнав тебе за тим,
у кого в очах діаманти ясні,
чий сміх тобі здавався золотим.
а кучері були, мов грона рясні.

Не тіло ти, а душу продала,
свій хист і розум віддала в неволю,
у каторгу довічну завдала,—
і гірко й солодко тобі до болю.

27/XI 1906

* * *

Не хутко те буде... Чи й буде, чи ні?
Не знаю. Та видиться все те мені,
так ясно — виразно стає перед очі,
як часом в яскравії, місячні ночі
малюються тіні на білій стіні —
виразні та прості, хоча й таємні,
різкі, хоч тремтячі. Враз хмарка наліне
і тіні змішає, і сутінь поплине,
мов сивий серпанок... хвилина одна —
і знову показує тіні стіна
різкі, хоч непевні. Невже се тополя
відбилась ота, що стоїть серед поля?
Вона тут подібна до вежі. А се
невже той листочок, що вітер несе?
Зовсім він подібний до хижої птиці...
Отак в моїх мріях ідуть плетениці,
непевнії тіні далеких речей
і раптом зникають від пильних очей,
і знов виступають. І теє, що буде,
здається мені вже минулим: ті люди,
їх речі й події знайомі мені,
мов чула їх в казці, мов бачила в сні
ще здавна, ще змалку... Так, наче сі тіні
жили десь зо мною в незнаній країні.

І я до їх рвуся у ту далечінь,
де спогад про мене вже буде, мов тінь
від того листка, що зірвався до ранку
і в сутіні зник, мов у сивім серпанку...

2/XII 1906

1905—1906

* * *

Ой в раю, в раю, близько Дунаю
виросло зело, всім нам весело.

В нього стебельце — з коп'я деревце,
на ньому гілки — золоті стрілки.

А на вершечку квіточка сяє,
квіточка сяє, рай звеселяє.

Десь узялася лютая змія,
розп'яла крило та понад зело,

ясна квіточка потьмарилася,
райська земля засмутилася.

Ой надбіг, надбіг білий молodeць,
білий молодець, всім переборець,

вирівав сучок та зробив лучок,
вломив гілочку, ясну стрілочку,

устрелив змію попід реберце,
попід реберце в самеє серце.

А де кров кане, там пожар стане,
та запалають гори-долини

ясним пожаром без пожарини.
Райська птиця вся сполошиться,
замахне крилом та понад зелом,

ярая квітка злотом засяє,
нехай же сяє, та й не згасає.

В холодну ніч самотній мандрівець
в глухім бору знайшов старе кострище:
при місяці білів холодний попілець,
чорніло вколо нього пожарище,
стриміло скільки цілих ще дровець,
були сирі ті, що лежали вище,
либонь отой, хто сей вогонь палив,
не допаливши, кинув і залив.

І мандрівець тремтячими руками
почав багаття згасле ворухить,
знайшов десь іскорку межі трісками
і втішився, і став її живить.
Затлівся присок дрібними зірками,
та вогник не спалахнув ні на мить,
і мандрівець, прогаявши годину,
подався геть, прсклявши пожарину.

А іскра тліла в попелі важкім
і ятрилась, мов незагойна рана,
все не могла ожить в огні яркім,
і хворий пал той чеврів аж до рана.
На сході сонця в димку тонкім
вогню блиснула смужечка багряна.
А поки сонце осіяло бір,
вогонь вже лютував, мов дикий звір.

LEGENDE DES SIECLES

Здавен було марю: коли б мені сила,
то я б у той храм таємничий вступила,
де світять крізь пільму науки дива,
де людська не хилиться вділ голова,
а гордо здіймається чоло думливе,
знаття свого певне, і ясне, й щасливе,
де лється у душу величний спокій,
немов легендарний цілющій напій.
Гадала: замкнуся у тиху кімнату,
на скарби всесвітньої думки багату,
сховаю в книжки всі чуття, мов у труни,
замовкнуть у серці моему всі струни,
сама тільки думка холодна, ясна,
жива в мені буде, вона лиш одна.
Мій розум тоді розів'ється так вільно
і буде зорити без гніву, а пильно
на давні віки, на колишні події,
на трупи світів, на померлі надії,
на марища віри, на кості людей,
на зародки звірів, рослин та ідей.
Все злучиться в цілість — природа і люди,
що є, що минуло, що сталося, що буде,
і рідне й чуже поєднається щільно
і житиме в думці моїй нероздільно,
затихнуть навік ворожнеча і болі,

не буде дімати вже й ганьба неволі,
усім моїм мукам настане кінець
і се буде пильної праці вінець.

* * *

Так марила... аж надійшла під браму—
не храму, ні, а тільки огорожі,
що там стоїть, неначе на сторожі,
і заступà профанам вхід до храму.
Високий був у брамі тій поріг,
його переступить не кожен міг.
Не перейшла і я,— жадібний зір
промкнувся тільки за поріг до двору,
хотів пробігти по всьому простору
і потьмарився — то страшний був двір,
між трупами світів, ідей, народів
вились, як змії, звої хороводів.
Якісь чужі, незнані племена
людей чи звірів виринали дикі
із сутіні віків, страшні, великі,
зникали з ним враз їх імена...
Од їх лишилися тільки дивні руни.
І затремтіли мого серця струни.
Колись так, може, й наша рідна мова
зостанеться на загадку вікам

— — — — —
німим, холодним, дивним трупом слова.

— — — — —
— — — — —
Стогнав він під напасницьким бичем,
тиранам груди пробивав мечем,
укупі з бранцями ридав він у полоні,
пропрокував у гордім Вавілоні,

горів пожаром, в небо линув з димом,
і ріс, і падав з Карфагеном, з Римом,
і гартувався серед бучних чвар,
від різновірних мучився примар,
на мільон часток він поділився,
і все ж він ні на йоту не змінився.
Коли стрічав гурти рабів німих,
свій голос гучно подавав за них,
і в їх гіркій, давно минулій долі
все бачив образ рідної неволі.

— — — — —

Насунула важка, червона хмара,
гула в ній громом братобійна чвара,
вона покрила цілую країну.
і повернула всю її в руїну.
Замерк мій дух, і серце заніміло,
і слово з уст озватися не сміло,
бо та країна — то була моя...

1907

КІНЕЦЬ СТРАЙКУ

(З А д я Н е г р і)

Всі переглянулись, бліді, знеможені
Безсонням, голодом, змаганням, горем.
Один промовив, злиднями загнічений:
«Що ж?.. смерті не поборем...»

Озався другий: «Діти в мене хиріють
З нужди». «Моя стара давно в шпиталю»,—
Додав ще й третій. Жах насунув хмарою,
Всі похололи з жалю.

Тут скрикнув парубок з вогнистим поглядом,
Моторний, дужий: «Ні, сього не буде!
Борімося до загину всі! Не даймося!
Ми ж не товар, ми — люди!»

...Всі переглянулись, бліді, знеможені
Безсонням, голодом, змаганням, горем.

Мовчали всі, а в думці озивалося:

«Ні... смерті не поборем...»

І всі, величні, хоч в нужденній одежі,

Здавивши в серці сорому ридання,

Пішли робить, сумні й страшні, мов привиди.

Та доки ж те страждання?

* * *

За горою блискавиці,
а в долині нашій темно.
У затоці чорні води
плещуться таємно.

Блискавиця в небі лине,
а в затоці потопає,
в чорний гріб вода понура
ясную ховає.

Аж тоді скориться світлу
темноводная затока,
як звоює небо ціле
буря ясноока,

як пониже блискавиця
води срібними мечами
і на саме дно загляне
бистрими очами.

Аж тоді на світло світлом
відповість оця затока,
як висока блискавиця
стане ще й глибока.

Балаклава, 28/VIII 1907

НАРОД ДО ПРОРОКА

Ти прокляв нас прокльоном важким
за жорстокість, упертість і зраду.
Сам судив нас, і вирок дав сам
і нікого не кликав на раду.

Скорпіоном язик твій був нам,
без жалю ти картав нас невпинно.
А тепер ще й стоїш проти нас,
мов ображений ти безневинно.

І тепера здається тобі,
що вже й світ не видав стільки муки,
скільки ти від народу прийняв
за свої велемудрі науки.

Ой, який же це з тебе пророк,
що твое винозорее око
тільки власною бачить біду,
та й тієї не бачить глибоко?

Ти ще скарги розводиш та жаль,
ти, єдиний безсмертний в сім тлумі!
Адже вічно твій житиме дух
вкупі з словом в прокльонах та глумі.

Хоч побити ми можем тебе,
каміняччя наверхавши силу,
але ж тим тільки вищу тобі
і міцнішу насиплем могилу.

Хоч блиснеш, мов летюча зоря,
се для твого безсмертя доволі,
ми ж, неначе Молочная путь,
мусим довго світитись поволі...

І проте ще ворожая ніч
щохвилини на всіх нас чигає,
зимні руки — важке забуття
із простору віків простягає.

Де є камінь такий на шляху,
щоб на нього не збили ми ноги?
Чи бував нам проводар такий,
щоб не вів манівцем, без дороги?

І зачерствіли наші серця,
мов рілля через довгу посуху,
та за тее не нас ти клени,
проклинай своє браття по духу.

Чи один же такий, як і ти,
нам казав: «Так говорить найвищий».
Інший тому брехню завдавав:
«Я від бога», — казав. Хто — щиріший?

Адже тільки не хутко діла
виявляють нещирість у слові,
як же маєм одразу, без діл,
пізнавать вашу душу по мові?

О, якби ж ми побачить могли
власним оком хоч раз того бога,
що до нього ви кличете нас!
Як стріла стала б рівна дорога.

Ох, якби ж він і нам уділив
світла мудрості з свого проміння,
ти б не кидав прокльонів на нас,
ми б не кидали в тебе каміння.

Та чи був би ти радий, щоб ми
раптом стали, як ти, всевидющі?
Ей! либонь ти б сконати волів,
як вигнанець-пророк серед пущі.

3/XII 1907, Ялта

1908

ПОЛЯРНА НІЧ

(Фантасія)

Сиділи ми при згаслому багатті
усі гуртом,— а гурт нас був чималий,—
дивилися, як вогники блакитні
тремтіли і конали, як між вуглям
вилися прудко золоті гадючки
і чезли, а за ними чорний вугіль
сивизною вкривався, наче старів.
Нам хата все тіснішою здавалась,
бо темрява з кутків давно вже вийшла
та й обступила нас немов облога.
Остатня свічка наша догоріла,
і вже не видно стало ні стола,
ні плям з вина червоного на ньому,
ні чарочок порожніх та побитих,
ніяких решток з бенкету... той бенкет
немов остатній був на сьому світі,
так сумно нам було тепер по ньому.
Один з нас обізвався: «Як погасне

се вугля — буде чорно, як у гробі».

«То принеси ще топлива», — хтось мовив

«Принести? Звідки? Ти хіба не чуєш, як хуртовина грає? Коли хочеш позбутися життя, то вийди з хати», — понуро перший відказав і змовк.

«Та що, посидьмо в темряві, братове, — озвався наймолодший веселенько, — припас для їжі є, живитись будем навромацки, а там настане день...»

«День? Кажеш, день? Ти звідки знаєш?» — на його всі сердито загукали, та не збентежився ні крихти хлопець:

«Відомо всім, що ніч була по дневі, А день по ночі!» Ще й зареготався.

«Ото сказав! — промовив злісно дід, — Раденький, що дурненький! Ще й сміється. «Відомо всім!» Либонь же й те відомо, що смерть, бува, і поночі приходить, і до схід сонця»... — «Ба! Коли вмирати, то день чи ніч надворі — все одно, — для мертвого і сонце в небі чорне, — перечився хлопчина невгамовний, — ви б краще те подумали, дідусю: як довга ніч, то й день же буде довгий, полярний, вічний день!» — «Ніщо не вічне!» — пробовкнув дід, — ніхто його не слухав, бо хлопець розбудив надію нашу, і всі його питали, мов пророка:

«Коли ж той день? Чи довго ще ся ніч?»

«Недовго, ні!» — «А ти ж по чому знаєш?..»

«Передсвітом буває найтемніше, а темряви, як ся, ще не бувало!»

І в голосі озвалась перемога

у юнака. Хто мовив: «Правда, правда!»,
а хто почав пригадувати вголос,
чи вже давно ся ніч нас обгорнула,
один казав: «Два тижні!», другий: «Місяць!»,
ще інший: «Де! давніше!» — «Ні, недавно!» —
змагався ще якийсь. — «Одно відомо, —
знов дід проворкотів понурим гласом, —
що всі ми й доби й тижні погубили
в сій клятій тьмі, шкода їх і шукати!
Про найтемнішу ніч — ніхто не знає,
чи се вона остатня... Може, перша
з тих, що без просвітку». — «Та ну вже, діду,
хоч би мовчали. Справді, ви, мов пугач,
віщуєте лихе»... — Жіночий голос
бринів сльозами, тее промовлявши,
зате дитячий, мов злотиста стрілка,
з уст вирвався, аж темрява схитнулася:
«А я вже бачив день!» — «Коли?!» —
«Не знаю».

«Який же він?» — «Хороший! Дуже славний!
Червоний, золотий — який ще, мамо?
Ти знаєш, ти тоді мені казала».
«Ет, — байдуже озвалася матуся, —
то був не день, то сполох був та й годі».
«А ти ж казала!» — «То я помилилась».
Дитина вже заплакати збиралась,
коли замріли в хаті стіни й лави,
і наш юнак покликнув: «Сонце сходить!
Бач, я казав!» Ми кинулись до вікон.
За сніжною пустинею далеко
Займалося півкругом сяйво. «Де ж там! —
казала жінка, — се ж був знову сполох».
«У сніжні ночі сполохи не сяють, —
промовив дід. — Се просто місяць сходить».

ХВИЛЯ

Хвиля йде,
вал гуде —
білий, смілий, срібний, дрібний,
нападе
на сухе баговіння,
на розсипане каміння,
білим пломенем метнеться,
стрепенеться,
скине з себе все, що ясне,
й гасне...
Хвиля смутна,
каламутна,
вже не ясна, вже не біла,
відпливає посумніла,
мов до гробу.
Із плачем до себе горне
баговіння тьмяне, чорне,
мов жалобу.
І зітхає,
і втихає,
рине в море величезне
й чезне...
Чи вона
йде до дна?
І чи буде там покірно,

мов рабиня, тихо, вірно,
колихать малі молюски,
гаптувать прозорі луски,
на коралі класти карби,
вартувати морські скарби,
і слугою
там вона довіку стане
й не повстане під вагою?
Чи полине
межи сестри, межи милі,
вільні хвилі,
розтечеться, розпливеться,
знову сили набереться,
потім зрине
і гучна,
і бучна,
переможно валом сплесне
і воскресне?

Євпаторія, 8/VII 1908

1909

МУЗИНІ ХИМЕРИ

(Гумореска)

Поет

(сидить за столом, крутить в руках перо над білим аркушем паперу; крутить довго, але папір все застається білим. Зітхає)

Ой музо-чарівнице,
ти, вірна помічнице,
прилинь до мене з неба!

Муза

(прилітає невидимкою з невідомого краю, але, здається, не з неба. По голосу чутно, що вона «не в настрою»)

Чого тобі ще треба?

Поет

Ох люба, не питай...

Муза

Як так, то прощавай!

Поет

(почуває, що муза хоче зникнути, і хапається
затримати її)

Спитай, чого не треба
нешасним слугам Феба!
От працювати мушу,
щоб підживити душу,
на вбраннячко дружині,
на забавки дитині,
собі ж хоч би на хліб...

Муза

(з понурим сарказмом)

Мені ж на що? на гріб?

Поет

Не химеруй, кохана,
бо мусимо до рана
списати сей папір.

Муза

Ти, наче землемір,
призначаєш границі
для «музи-чарівниці»...

Поет

(радісно)

Тісні тобі границі?
Достанем ще з полиці!

(Хоче достати ще паперу)

Муза

(спиняє його)

Не поспішай, ще час!
Дозволь тебе спитати:
Який «сюжет» у нас?

Поет

(не завважає іронії в питанні музи. Заклопотано)

Тобі се ліпше знати...

Муза

Ах, так? Се кепська справа.

(Безгучно сміється, але поет таки чує той сміх—серцем)

Поет

Не будь така лукава!
Ні, музо, будь гречненька,
дотепна, чепурненька,
а про сюжет дарма,
не треба нам ярма!
Нам треба лиш настрою,

ми очаруєм грою
відтінків, барв і слів.

Муза

Так всякий би волів!

Поет

Нам треба трохи злості,
і ніжності, і млості,
жорстокості, й любові,
і сміху, й сліз, і крові,
і святості, й розпусти...

Муза

(сердито)

Гороху і капусти!
А ще чого? Скажи!

Поет

Єдина, поможи.

(Складає благально руки, муза обертається до нього плечима і скандує собі на пальцях щось без слів, совсім у невідповідному ритмі. Поет починає зніватись)

Та доки ще благати?
Ти мусиш помагати!
Се слово тямиш — «мус»?

Муза

(байдужо)

До нього рима — «дзус»,
нічого я не мушу

і пальцем, знай, не рушу.
Не я тобі служу,
а ти мій раб, ще й вірний,
ти мусиш бути покірний
всьому, що накажу.
Звелю писати оди...

Поет

(роздразнено перебиває)

Сто літ як вийшли з моди!

(ущипливо)

осмілюсь довести—
тепер не в моді й ти.
Якби дізнались друзі,
що я молюся музі,
то був би й сміх і жаль,
попав би я в шпиталь,
неначе божевільний...

Муза

(ображена)

Прощай. Тепер ти вільний.
Живи собі по моді!

(Зникає)

Поет

(з одвагою розпачу)

Давно б так!.. я в пригоді
поможу й сам собі,
не пропаду в журбі.

(Хапає перо і пише, що тільки на думку спадає, але спадає таки небагато, через те, погризши досхочу перо, поет починає гризти олівець. З тяжкою бідою записує половину потрібного числа аркушів, зітхає ще важче, ніж перед початком роботи)

Нехай вже завтра докінчу...
Чи ще багато — полічу...

(Лічить листки)

Перечитати б... Страшно щось...
Ну що, як знову «не вдалось»?
Та ні, читати не потрібно,
Воно написано так дрібно,
а тут і світло гасне...
Все до ладу...

(Задумується)

Прекрасне
убрання справлю їй — муар,—
дадуть чималий гонорар.
Се буде свято їй тепера...
А тая муза, то химера!
То стародавня байка, міт...

(Задумується глибше)

Чого се на душі, мов гніт?
Так яюсь... мов оскома...
От, просто перевтома!
Ще й сам собі я заважав,
чогось у думці розважав
про речі давнії, забуті,
хто зна коли й від кого чуті,
і так мене кортіло

ім дати душу й тіло.
Але даремна та жага,
ніхто ж не дасть мені й шага
за ті немодні хрїї.

(З болем)

Та гарні тїї мрії.
Такі хороші та здатні,
аж тане серденько в мені!

*(Не стямився, як узяв до рук перо і став писати на
яких попало клаптиках, шпарко, ретельно, з радісним
блиском в очах)*

Муза

(некликана з'являється і ніжно обіймає поста)

Прости! хоч я не в моді..

Поет

(палко стискає її)

Без тебе жити годі!!!

10/VII 1909

1910

ВЕСНА В ЄГИПТІ

ХАМСІН

Рудий Хамсін в Єгипті розгулявся,
жагою палений, мчить у повітрі,
черкаючи пісок сухими крильми,
і дише густим полум'ям пекучим.
Якесь весілля дике! Мов сопілка,
співа пісок, зірвавшись зненацька
з важкої нерухомості своєї,
а камінці на бубнах приграють.

Хто ж там у жовтій та сліпучій млі
на честь Хамсінові таночки водить?
Щось віє покривалами тонкими,
так прудко-прудко, крутячись у танці...
Якісь таємні вітряні дівчата,
веселі діти смутної пустині?
«Чужинко, не дивись! Засиплю очі!»
І заздро загорнув Хамсін полою
усіх своїх танечниць невидимих.
Ніхто не сміє бачить їх. Араб

серед пустині падає додолу,
як на молитві. «Вже ж! Молись, молись!
Я давній бог, я той могутній Сет,
що тіло Озірісове нетлінне
розшматував і кинув у пустиню...
Ох, як тоді Ізіда заридала!..»

І звеселився спогадом Хамсін,
і вся пустиня мов знялася вгору
і в небо ринула. На жовтім небі
померкло сонце — око Озіріса —
і стало так, мов цілий світ осліп...

5/IV 1910, Гелуан

ДИХАННЯ ПУСТИНИ

Пустиня дише. Рівний подих, вільний,
гарячий він, та чистий, мов святий.
Пісок лежить без руху золотий,
так, як лишив його Хамсін свавільний.

Феллах працює мовчки, тихий, пильний,
будує дім,— там житиме пустий
летючий рій мандрівців, і густий
зросте навколо сад — феллах всесильний,

оази робить він серед пустині,
лиш не для себе... Он уже він пише
бігунчик по піддашші... Поколише
гарячий вітер одіж на людині,
обсушить піт... і далі по рівнині
пролине... ще і ще... Пустиня дише.

5/IV 1910

Тихо. Повітря стоїть нерухоме, як води стоячі,
закам'янів на бананах широких порепаний

ліст,
ніжні мімози і ті розгорнули листочки гарячі,
мліють без мрії...

Ой, звідки се вирвався свист?
Сурмлять у сурми і гатять у різкі тарабани!
Гей, скаменіться!..

Навіщо? Хто вашого співу хотів?
Їм байдуже! Гучно силу свою англічани
берегом Нілу несуть, щоб Єгипет почув
і тремтів.

Ледве пройшли, і замкнулася тиша за
ними,
наче в таємному храмі велика запона важка.
Пальми поникли покірно гілками сухими,
смутними,
наче на них налягла невидимого бога рука.

Небо, збіліле від спеки, вже сивіє, мов
попеліє,
день до останку згорів і лишилася нічка бліда,
світла немає, а темрява наче не сміє
в тишу пекучу вступити. Не видно й зірок ні
сліда.

Так, наче світ спорожнів. Не співа «на
добраніч» пташина,
тільки нечутно літають великі, чудні кажани,
гасла неначе розносять, щоб стишилась ціла
країна.
Летом своїм оксамитним ще збільшують тишу
вони...

6/IV

СОН

Тепло та ясно... Чи се Єгипет?
Так, се Єгипет... синій намет
неба високого міниться сяєвом...
Ох, та й високе ж! Як вільно, як
радісно.
Так, се Єгипет...

Тихо та любо... чи се Україна?
Так, се Україна... Он і садок,
батьківська хата і луки зелені,
темнії вільхи, ставочок із ряскою.
Так, се Україна...

Можна спинитись... годі блукання..
Все буде добре... Рідний мій край
вкупі зі мною одужав від злигоднів,
небо не хворе, не плаче, не хмуриться,
люди веселі і я... не будіть...
Все буде добре...

7/IV 1910

ВІТРЯНА НІЧ

Чорна-чорна та глибока ніч
(є такі тут погляди жіночі) —
вітер мчить шалено із півночі,
мов тікає від погоні пріч.

Розігрівся щось вітрець мій рідний,
став палкий, неначе той Хамсін.

запальний, рвачкий Сахари син.
Чи давно ж покинув край мій бідний?

Там він по конаючих снігах
волочив важкі та вогкі шати,
забирався холодом до хати
і стогнав, мов пугач по лугах.

Чи його коханням запалила
раптом ся пустиня золота,
що над нею він вогнем літа,
мов його й не північ породила?

Він влетів до мене у вікно,
наче приском в темну хату кинув
тим дзвінким піском — і геть полинув.
Що ж, лети, про мене, все одно.

Ти чужий тут став у сій країні,
не приніс для мене ні луни
здалека, з моєї сторони,—
тільки спів кохання для пустині.

9/IV

ВІСТЬ ІЗ ПІВНОЧІ

Таки недарма прилітав
північний гість... Дивлюся ранком —
вже заволочено серпанком
сіреньким небо, далі став
помалу й дощик накрапати
і вогким холодком до хати

зайшов притихлий вітерець.
Щось охолонув молодець.
Чи то не до смаку пустині
його зальоти? Чи згадав
далеку милу й заридав
дрібними слізьми на чужині?
Шепоче вітер в мокрім листі:
«Се ж я з твоєї сторони
приніс оці плачущі вісті,—
просила ж ти сама луни!»

10/IV

ТАЄМНИЙ ДАР

Плакати довго Єгипет не вміє. Умив свої
руно зелене та буйне ланів понаднільських
і підновив позолоту блискучу в розлогій
та й усміхається знову — таємнії радощі
Бачу, єгиптянок очі сміються з-під чорних
жінку Іслам пригнобив, але очі zostалися
Співом свій край вихваляють жінки й
гордо важенною ношу несучи на головах
так, мов на них спочивають подвійні Єгипту
вінці.

Весь у червонім іде водонос,— мов жартуючи,
дзвонить
ясним начинням і швидко жадібному люду
воду холодну, солодку, з важкої баклажки
вділяє,
жартом її приправляє, з усміхом плату бере.
Вбогі феллахові діти пустують безжурно
навколо.
Жваві маленькі головки! Цікаві очиці
зорять...
Мов для забави дитячої просять «бакшиш»
у мандрівця.
Дав чи не дав, —засміються, неначебто їм
і дарма!
От, аби був очерету солодкого дрібний
уламок;—
смокчуть, і раді-веселі, мов панство-
багатство посіли.
«Звідки ся радість?» — гадаю... І мариться
щось мені в думці,
так, наче голос таємний забутую править
легенду:
«В давню давнину, як Ніл народився в
пустині,
мати його положила в зелену розкішну
колиску,
батько з високого неба промінням утішним
дивився,
як його син виростав не по днях — по
годинах,
в силу вбирався і ніс тую силу до моря...
Отже при тім народженні зібрались премудрі
Гатори¹.

¹ Богині долі.

сім їх було і несли вони всі для дитини дари.
Перша сказала: «Даю тобі ситую землю в
обладу».
Зважила друга: «Три жнива нехай тобі буде
на рік».
Третя промовила: «Ра буде вічно ласкавий
до тебе».
Руку четверта простерла: «Ось пальмовий
щит проти Сета».
П'ята мовчазно папірус, і лотос, і камінь
поклала.
Шоста шепнула: «Ніхто не вгадає твоїх
таємниць».
Сьома всмінулась крізь сльози і мовила щиро:
«З заздрощів вічну неволю судили боги
твоїм дітям,—
я ж у незламную радість озброю народную
душу,—
гніт фараонів, кормига чужинців її не здолає».
Так на початку віків обіцяли премудрі Гатори...
Вірю: до скону віків не порушиться слово
богинь!

22—30/III 1910, Єгипет, Гелуан

1911

З ПОДОРОЖНЬОЇ КНИЖКИ

I

PONTOS AXEINOS ¹

При березі гори в жалобі,
снігами лямовані хмари
всі чорні, мов покрив на гробі,
під ними узгір'я, як мари...

Така тут земля. А на морі...
Чайки якимось хижо кигичуть,
злу радість я чую в тім хорі,
мов згубу на нас вони кличуть.

Рипить корабель, стогне тяжко,
здрігається, наче конає,
угору здійсмається важко,
ще важче уділ поринає.

¹ Непривітне (негостинне) море — найдавніша грецька назва нашого Чорного моря.

Маленький гурток подорожніх
притих, не почувеш і слова,
лише по каютах порожніх
іде якась жаска розмова.

То вітер часами закине
з віконечка снігом-крупною
і в двері покинуті лине,
злий холод несучи з собою.

День, вечір, ніч, ранок — все біле,
все тьмяне, ні темне, ні видне:
за хмарами сонце зомліло,
від місяця мла тільки блідне.

Мандруємо вогким туманом
назустріч сліпій сніговиці...
Так линуть малим караваном
у вирій запізнені птиці.

[16/1. Чорне море,
попід Анатолійським берегом]

II

У ТУМАНІ

Боже! куди се я плину
сим біловійним туманом?
Може, я лину на безвість
в вогкі летючі сніги?

Може, то тільки легенда
край той, осяяний сонцем,
край той, куди я збиралась
болі свої віднести?

Може, то казка знадлива
тії смарагдові луки,
плеск тепловодої річки,
злотоіскристі піски?

Може, то відьма-гарячка
спогоди й мрії зібрала,
з них на вогні мого палу
дивний зварила напій

і пройняла мені душу
непереможним безумством
тим, що людину заводить
на бездоріжжя страшні?

Може, і в сніжних пустелях
fata morgana панує,
марева срібно-блакитні
сіючи в білих снігах?

Може, прокинуся хутко
з сеї примари-омани
десь на безлюднім просторі
і без надій на життя?..

[17/1. Море]

III

НА СТОЯНЦІ

На помості корабельнім
розгорілося багаття,
то матроси розпалили,
щоб заклаклі руки гріги.

І крізь мокру сніговицю
бачу я вогонь червоний,
наче сонце, що конає
у молочній білій млі;

а навколо нього мріють,
наче тіні чорних птахів —
то матроси італ'янські
посідали у плащах.

Ті плащі в Палермі ріднім
гріли так ретельно, щиро,—
що ж се трапилося з ними
в стороні сій бусурменській?

Пропускають зимний вітер,
наче плетива венецькі,
кожна жилочка тріпоче...
о, зрадливії плащі!

В густій, білій сітці снігу
служба бігає маленький,
наче рибка, що попала
необачна в клятий невод.

Се так гріється хлоп'ятко —
вірить в кров палермітанську,
що кружляє в нього в жилах,
більш, ніж в той чужий вогонь.

І не чує, як гукають
старші: «Ти чого снуєшся?
Чи тобі немає діла?
Що за капосне створіння!..»

А від злості та натуги
ніжна мова італьянська
так спотворилась, мов хижих
прибережних чайок крик.

Та дарма, він звик до того.
звик до лайок і до чайок,
він не думає про тее,
він зовсім про інше марить:

...Ось він вернеться додому
і на сонці серед площі
буде грати лепсько в паці,
а виграна все за ним!

Потім вкупі з товариством
у гарячий порох ляже
серед вулиці, так просто,
і почне плести, плести...

Аж роти пороззявляють
Кекко, Джанні й Паоліно,
бо вони всьому повірять,
тії «раки сухопутні».

Вже ж він їм накаже дива!
І про зміїв попідводних,
і про турків-людоджерців,
про Великого Могола.

А вони йому за тее
найсолодших помаранчів
залюбки дадуть, накравши
у єпископа в садку...

Тут його матрос по плечах
стусонув, заклявши люто:
«А не підеш ти з дороги?!
От душа без покаяння!»

Поруч з іншими покірно
сів малий коло багаття
і простяг, мов на молитві,
до вогню ручки тоненькі.

Постать згорбилась легенька,
смагле личко посмутніло,
лиш в очах перебігають
ясні блиски від багаття.

Ох, коли б скоріше, хлопче,
мрії ті твої справдились,
бо й на їх позаздрить може
який-небудь злий божок...

[Стоянка в морі проти Самсуна, 17/1.]

IV

МРІЇ В БУРЮ

Лежу самотна в накритті важкому,
від холоду, чим можу, боронюся,
щоб не впивався в тіло пазурами,
і бурю слухаю...

Як тонко свище!

Шнурок від лота мов співає пісню.
Стерно рипить, мов голосом старечим
на бурю скаржиться, на трудну путь.

Машина бухає і стогне важко,
мов велетенські груди в агонії...
Вже другий день блукаємо по морю,
втерляли шлях, од берега відбились.
Ніхто не відає, куди нас кинуть
свавільні хвилі. І здається часом,
що так судилось плавати довіку,
як мореходцям проклятим в легенді.

Закрию очі, сплю — не сплю і марю.
Здається, мовби мчу я у санках
по сніговім шляху, так швидко-швидко,
з замету на замет, з гори в долину.
Рипить сніжок, співає полозок,
санки летять під білії намети
ялин лапятих, поміж колонади
струнких, поважних сосен, через ріки,
у сталь заковані. Шугає вітер,
а сніжні зорі все мені цілують
чоло гаряче. Без ваги лечу
в шалену сніговицю на погибель...
Вділ з кручі раптом кинулись санки...
Ох!.. Прокидаюсь. То міцніє буря.
Гудок ридає, гасла подає.
Стук, траскіт, падає, що може впасти,
ніхто вже й не вважає,— хай там гине!—
Всяк сам неначе краб держиться чіпко...

Бліснуло сонце, але хвилі чорні,
мов крила птаства хижого... А далі
покрила все сліпа та біла хуга.

І знов я трачу тямку в тяжкій мрії.
...Се я лечу на дикому коні.
Упала охляп і держусь за гриву.

Кінь скаче вчвал щосили є, щодуху.
Я чую, як у ньому серце б'ється,
От-от розірветься... Ой, коню, швидше!..
За нами мчить зле-лютая погоня,
якась орда велика, незчисленна,
вона гукає, готить, регоче
злорадим сміхом, людоїдським. Чорна,
страшна орда... Ой, коню, коню, швидше!..
Чи то не кулі тонко заспівали?
Що гримає? Чи грім, чи гаківниці?
Що так сичить? бичі з живих гадюк?
Боюся озирнутися. Боюся
зомліти, як углежу їх обличчя
бридкі та дикі, щоб з коня не впасти
і не дістатися їм на поталу..
Гей, коню, вчвал!.. Перелетіти прірву.
Орда за нами. Ой, вона ще ближче!
От зараз кинеться, і нас розірве,
і вип'є миттю нашу кров гарячу,
і чорним роем наші трупи вкриє..
Спіткнувся кінь! Упав...

О, мрії-мари!
Страшніші ви, ніж сая справжня буря.
Вже краще буду так, без сну лежати,
дивитимусь, як тут по білій стелі
від бурних хвиль перебігають тіні,
чигатиму, чи не заблісне промінь,
і буду слухати без марних жахів
потужний моря спів, та й — будь що
буде!

[20/І. В морі на бездоріжжі]

V

ЗЕМЛЯ! ЗЕМЛЯ!

Земле чужая, яка ж бо ти рідна для мене!
 Мати-землице, рятуй свою бідну дитину!
 Зрадило море мене, за любов заплатило
 знуцанням.

Чуеш? і досі радіють з жарту лихого чайки.
 Що ж се? я бачу — і ти постраждала від
 зради?

Пишна земля візантійська, наче вдова
 в простих шатах,
 в тяжкім покрові снігів тихо сумує, бо сонце,
 сонце кохане її — полюбило сперечницю-
 хмару...

Мати-землице, потішся! Нехай там зрадливого
 друга
 звабила інша на час, — діти з тобою
 зостались,
 лихо, і зрада, і горе, все їх зближає до тебе,
 а як доповниться чаша — вернуться в надра
 твої.

Щастя такого не має людина ніколи.
 Ти щасливіша над всіх. Земле, радій і цвіти!

[21/1. Перед Босфором]

VI

ЕПІЛОГ

Хто не жив посеред бурі,
 той цїни не знає силі,
 той не знає, як людині
 боротьба і праця милі.

Хто не жив посеред бурі,
не збагне журби безсилля,
той не знає всієї муки
примусового безділля.

Як я заздрила тим людям,
що не мали відпочинку,
поки їх нелюдська втома
з ніг валила на часинку!

День і ніч — вони на варті,—
довгий труд, коротка зміна.
День і ніч — вони в роботі,
аж німіли руки й спина.

Певне, їм тоді здавалосьь,
що немає гірше муки...
Ох, борці, якби ви знали,
що то є безсилі руки!

Що то є — лежати тихо,
мов сумний розбиток долі,
і на ласку здатись бурі
та чужій сназі і волі.

Що ж зосталося такому?
Тільки думати-гадати...
Ви, борці, прийміть сі думи.
Більш не маю що вам дати.

15—21// 1911

Чорне море

коло Анатолії

* * *

Хто вам сказав, що я слабка,
що я корюся долі?

Хіба тремтить моя рука,
чи пісня й думка кволі?

Ви чули, раз я завела
жалі та голосіння,—
то ж була буря весняна,
а не сльота осіння.

А восени... Яка журба,
чи хто цвіте, чи в'яне,
тоді й плакучая верба
злото-багряна стане.

Коли ж суворою зима
покриє барви й квіти —
на гробі їх вона сама
розсипле самоцвіти.

НА РОКОВИНИ

Не він один її любив,
немов «красу-дівчину»,
поети славили в піснях
віддавна Україну.

Від неї переймали сміх,
і жарти, і таночки,
її байки, немов квітки,
сплітали у віночки.

Той в ній давнину покохав,
той мрію молоденьку.
Він перший полюбив її,
як син кохає неньку.

Хоч би була вона стара,
сумна, змарніла, бідна,
для сина вірного вона
єдина, любя, рідна;

хоч би була вона сліпа,
каліка-недоріка,—
мов рана ятриться в ньому
любов його велика.

Україна бачила не раз,
як тії закоханці
надвечір забували все,
про що співали вранці,

і, взявши дар від неї, йшли
до іншої в гостину;
вони не знали, що то є
любити до загину.

Він перший за свою любов
тяжкі дістав кайдани,
але до скону їй служив
без зради, без омани.

Усе знесла й перемогла
його любові сила.
Того великого вогню
і смерть не погасила.

[8/III 1911]

Примітки

До I тому входять поезії Лесі Українки. В основу подання творів геніальної поетеси кладемо прижиттєві публікації, здійснені в повній згоді з її авторською волею. Можливі друкарські помилки та механічні пропуски виправляються за чистовими автографами.

Перший повний звід оригінальних поезій Лесі Українки було здійснено 1951 року в першому томі п'ятитомного зібрання творів поетеси, підготовленому науковими співробітниками Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР і виданому Держлітвидавом України. Вперше читачі дістали всі поезії, написані Лесею Українкою, а серед них — десятки віршів, що майже піввіку невідомі лежали в архіві. Зроблено було серйозний крок на шляху уточнення часу написання віршів, не датованих поетесою. Проте орієнтація на автограф як основний, а часом і єдиний, документ для визначення остаточного тексту твору призвела до того, що багато поезій і поем («Досвітні огні», «До мого фортеп'яно», «Мій шлях», «Коли втомлюся я життям щоденним», «Давня казка» та ін.) було подано за первісними, ранніми і недоскональними варіантами.

Великий рукописний архів Лесі Українки, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та в інших сховищах, дає змогу здебільшого безпомилково ствердити, який із численних варіантів тексту того або іншого вірша поетеса вважала остаточним. Проте в ряді випадків збереглися лише перші, ранні автографи, а друкovanі тексти мають пізнішу редак-

цію, що, як правило, відзначається більшою конденсованістю думки і слова, художньою завершеністю. Це й привело до рішення в основу нашого видання класти прижиттєві публікації, відповідні авторському бажанню і звірені з рукописами.

За життя Лесі Українки її поезії чотири рази виходили окремими виданнями. 1893 року у Львові за активною допомогою Івана Франка вийшла перша збірка її поезій — «На крилах пісень». 1899 року у Львові у виданні «Українсько-руської видавничої спілки» за допомогою Володимира Гнатюка вийшла в світ збірка «Думи і мрії». 1902 року у Чернівцях за допомогою Василя Сімовича надрукована третя збірка — «Відгуки». Нарешті 1904 року у Києві вийшло друге видання збірки «На крилах пісень», до якого Леся Українка відібрала поезії з трьох попередніх збірок, по суті незаних читачеві в межах Російської імперії. Поезії, написані після 1901 року, Леся Українка друкувала тільки в періодичних виданнях, так і не зібравши їх разом. Тут були різні причини. Царська цензура заборонила поезію «Дим». Сама поетеса не давала до друку численні твори, в яких відбилися найтрагічніші хвилини її життя, зокрема поезії, в яких позначився важкий стан поетеси в час хвороби і після смерті Сергія Мержинського. Ці поезії в основному з'явилися друком в 1945—1947 рр. і були зібрані у книзі «Неопубліковані твори», що вийшла друком у львівському видавництві «Вільна Україна» влітку 1947 року.

Останню редакцію ранніх поезій, що ввійшли до львівської збірки «На крилах пісень», Леся Українка здійснила, готуючи до друку київську збірку під тією ж назвою. В архіві поетеси зберігся авторський примірник львівського видання «На крилах пісень», в якому Леся Українка скоротила ряд строф, відредагувала окремі рядки, познімала ті вірші, які з різних причин вважала недоцільним передруковувати. Аналіз правок, які зробила поетеса в цьому збірнику, засвідчує, що здебільшого вона керувалася мотивами художньої довершеності і лише в циклі «Подорож до моря» перекреслила кілька строф з уваги на царську цензуру. Таку ж автоцензуру поетеса змушена була здійснити і у власному примірнику збірки «Думи і мрії» перед тим, як подати поезії з цієї книги до царської цензури. Це стверджується зіставленням тексту

київського видання «На крилах пісень» з вищезгаданими правками у авторських примірниках книжок, виданих у Львові. Вірші, які безумовно не могли побачити світу через втручання царської цензури, Леся Українка не ввела до київської збірки.

Таким чином, в основу подання віршів, уміщених у збірках «На крилах пісень» (1893 р.) і «Думи і мрії» (1899 р.), в нашому виданні покладено авторську редакцію, здійснену в примірниках, що належали Лесі Українці, за винятком тих місць, які поетеса змушена була знімати з цензурних міркувань. У цих випадках зберігається друкований текст львівських збірок.

Поезії, друковані в «Відгуках», подаються за цим виданням, звірені за чистовими автографами, за якими друкувалася чернівецька збірка.

Решта віршів подається за друкованими текстами, зверненими за автографами.

Не друковані за життя поетеси вірші подаються за автографами, з яких перевагу віддається останньому.

В примітках надалі при посиланні на автограф вказується лише номер фонду і номер автографа, маючи на увазі, що ці фонди зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Так само вказівка на збірку «На крилах пісень» має на увазі львівське видання 1893 р., оскільки київське видання 1904 року, порізане цензурою, використовується лише для звірки написань окремих слів, дат тощо.

1880

НАДІЯ

Свій перший вірш Леся Українка присвятила роздумам про заслання рідної тітки О. А. Косач (в одруженні — Тесленко-Приходько) за революційну діяльність. Поезію «Надія» вперше надруковано в львівському журналі «Зоря», 1887, № 24, стор. 413. Подається за авторським примірником збірки «На крилах пісень», виданої 1893 року у Львові. Дата — за рукописним списком збірки (ф. 2, № 747).

1884

КОНВАЛІЯ

Опубліковано в ж. «Зоря», 1884, № 22, стор. 186.
Друкується за текстом збірки «На крилах пісень». Да-
та — за першодруком.

САФО

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1884, № 23, стор.
195. Подається за текстом збірки «На крилах пісень».
Дата — за першодруком.

1885

ЛЮБКА

Подається за першодруком — альманах «Перший ві-
нок», Львів, 1887, стор. 176—177. Дата — за першодру-
ком.

1888

ЖАЛІБНИЙ МАРШ

Написаний на прохання М. Лисеика дати слова до
його музики. Подається за виданням: «Жалібний марш,
на хор мішаний в 27 роковини смерті Т. Г. Шевченка,
видання музичної бібліотеки Львівського Бояна». Да-
тується початком березня 1888 року, відповідно до за-
головка першодруку.

ПОДОРОЖ ДО МОРЯ

Вперше надруковано в збірці «На крилах пісень».
В авторському примірнику рукою Лесі Українки викрес-
лено кілька строф як зайвих. Друкується за авторською
редакцією першодруку з поновленням тих строф, які
Леся Українка зняла, зважаючи на царську цензуру.
Дата — за автографом збірки «На крилах пісень» (ф. 2,
№ 747).

ЗАВІТАННЯ

Опубліковано в ж. «Зоря», 1889, № 2, стор. 25. Друкується за авторською редакцією у примірнику Лесі Українки збірки «На крилах пісень». Датується 1888 роком на підставі згадки про образи геніїв у листі до брата Михайла, написаного 1888 р.

1880 — 1888

Під цією датою вміщено вірші, написані не пізніше 1888 року, для встановлення більш точної дати яких досі нема відповідних свідчень.

«Я БЛУКАВ КОЛИСЬ ПО РІДНИМ КРАЮ»

Опубліковано в кн. «Леся Українка. Неопубліковані твори. Львів, 1947», стор. 71. Друкується за автографом (ф. 2, № 724). В кінці автографа Олена Пчілка дописала: «Лесин вірш, написаний більше жартома, дуже давно (здається в 80-ті роки)».

«ЧОГО ТО ЧАСАМИ, ЯК СЯДУ ЗА ДІЛО»

Подається за першодруком — ж. «Зоря», 1888, № 4, стор. 63.

ПІСНЯ

Опубліковано в ж. «Зоря», 1888, № 16, стор. 261. Друкується за автографом збірки «На крилах пісень» (ф. 2, № 747) — найпізнішою авторською редакцією вірша.

ОСТАННЯ ПІСНЯ МАРІЇ СТЮАРТ

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1888, № 24, стор. 405 з приміткою Лесі Українки: «Сонет сей написала славетня безталанниця Марія Стюарт, сидячи в темниці 1586 р. 22-го листопада після того, як дізналась, що

смертний вирок її вже підписаний жорстокою сперечницею Єлизаветою. Чулая лебедина пісня Маріїна, зложена в таку хвилину, дивує ще більше штучною літературною формою сонета».

Друкується за текстом збірки «На крилах пісень», звіреним з автографом (ф. 2, № 746).

Que suis je... — перші слова сонета Марії Стюарт французькою мовою.

«ШЛЮ ДО ТЕБЕ МАЛИЙ СЕЙ ЛИСТОЧОК»

Вперше надруковано в кн. «Неопубліковані твори». Подається за автографом (ф. 2, № 722). За характером почерку орієнтовно датується серединою 80-х рр.

«Може, ним я тобі пригадаю, сею тріскою з нашого гаю» — як свідчить О. П. Косач-Кривинюк, цю поезію Леся Українка написала на березовій корі і присвятила її Олександрі Судовщиковій — майбутній українській письменниці, відомій під псевдонімом Грицько Григоренко.

1889

В'ЯЗЕНЬ

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1889, № 23, стор. 385. Подається за авторським примірником збірки «На крилах пісень». Дата — за текстом першодруку.

1886 — 1889

ДО НАТУРИ

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1889, № 8, стор. 133 під заголовком «До природи». Точна дата не встановлена. Подається за автографом (ф. 2, № 747).

НАПРОВЕСНІ

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1889, № 9, стор. 150. Подається за текстом збірки «На крилах пісень». Порівняння з автографом засвідчує, що незначні розходження в першодруку зроблено редакцією журналу «Зоря».

СПІВЕЦЬ

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1889, № 21, стор. 350—351. Подається за автографом (ф. 2, № 747). Текст збірки «На крилах пісень» збігається з текстом автографа.

ВЕЧІРНЯ ГОДИНА

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень». Подається за першодруком.

1890

ДО МОГО ФОРТЕП'ЯНО

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1892, № 8, стор. 149—150. Подається за правленим текстом у авторському примірнику «На крилах пісень». Першодрук і ранній автограф містять додаткові строфи, які Леся Українка пізніше зняла. Після п'ятої строфи далі йшли такі рядки:

Тепер ота осіння хмара сива
Мене дедалі більше покрива...
Знов смуток? -- що ж почну я,
нещаслива?
Хто ж восени весняночки співа?..

Серед недолі, тяжкого туману
Були й для мене промені ясні,
Годину мала не одну кохану,
Як забувала всі жалі свої.

Друга з цих двох строф у первісному автографі мала ще одну, стилістично відмінну редакцію, надруковану у вид. 1951 р.

Після шостої строфи також були дві, що не ввійшли до тексту збірки «На крилах пісень»:

Мій друже! ті хвилиноньки ясні,
Я при тобі найбільше мала їх,
Твої кохані струни голоснії
Будили зграї красних мрій моїх.

Хоч я не завжди щиро говорила
З людьми, хоч тяжкий розпач свій
Від рідних, милх, найлюбіших крила,
Та не від тебе, любий друже мій!

В авторському примірнику зб. «На крилах пісень»
Леся Українка зняла й наступну строфу:

Від мене, друже, не таїв нічого.
Свої всі гуки ти мені віддав,
На тяжке страждання серця мого
Мені лагідную потіху слав.

Елегія датується за текстом первісного автографа (ф.
2, № 11).

НА ДАВНІЙ МОТИВ

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор.
41. Подається за авторським примірником цієї збірки.
В автографі збірки (ф. 2, № 147) закреслено первісний
заголовок — «Переспіви з давнього співу». Дата — за
текстом раннього автографа (ф. 2, № 11).

«МИХАЙЛИКУ МІЙ ЛЮБИЙ»

Опубліковано в ж. «Червоний шлях», Харків, 1923,
№ 8, стор. 246—248. Подається за першодруком. Зга-
даний у тексті пан Максим — М. Славінський, з яким
Леся Українка разом перекладала поезії Г. Гейне і вида-
ла їх окремою книгою.

ВЕСНЯНКА

Надруковано вперше в зб. «На крилах пісень». По-
дається за авторським примірником збірки.

CONTRA SPERM SPERO

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор.
13—14. Подається за правленим текстом авторського
примірника збірки. В ранньому автографі (ф. 2, № 11)
після п'ятої строфи є рядки:

Я співатиму пісню дзінкую,
Розганятиму розпач тяжкий.
Може, сам на ту гору крутую
Підійметься мій камінь важкий.

Після шостої строфи рядки:

Буде погляд мій вельми палати,
Може, згинуть всі хмари сумні,
Може, зірка, як буде сіяти,
Ясний промінь пошле і мені.

Дата — за текстом раннього автографа.

МІЙ ШЛЯХ

Друкується за першодруком: зб. «На крилах пісень», стор. 16— з урахуванням авторської правки в примірникову книжку, що належала Лесі Українці. В ранньому автографі (ф. 2, № 11) після перших чотирьох рядків було:

Непевна путь, мій друже, в нас обох, —
Ходи! шлях певний швидше знайдем вдвох.

Ох, тяжкий шлях сей, тяжко йти по йому,
Найтяжчий для того, хто самотній!
Та не сама я на шляху тяжкому,
Я не сама мандрую в світ широкий.

Після четвертої строфи в первісному варіанті є строфа:

Коли кому замріють ті зорі,
І він їх привітає гімном вільним,
Хоч не побачу я нічого у просторі,
Не назову співця я божевільним,
Бо часом ясний промінь світовий
Не видно через порох шляховий...

Дата — за автографом (ф. 2, № 11).

В МАГАЗИНІ КВІТОК

Опубліковано в ж. «Буковина», Чернівці, 1891, № 7, стор. 6 під заголовком «Квіти». Друкується за чистовим автографом збірки «На крилах пісень» (ф. 2, № 747), тотожним з друкованим текстом збірки.

СИМ СТРУН

Цикл віршів, вперше надрукований в зб. «На крилах пісень», подається за авторським примірником збірки. Датується 1890 р. на тій підставі, що до більшості віршів циклу у ранньому автографі (ф. 2, № 11) проставлено дату «90 р.», а сам цикл там вміщено між поезіями, написаними між 26 травня і 10 липня.

Вірш «Fa» має два варіанти. Леся Українка друкувала той, який подаємо в основному тексті. 2-й варіант вірша опубліковано в ж. «Життя й революція», 1928. № 2, стор. 64, перший — ще за життя поетеси, в ж. «Зоря», 1891, № 4, стор. 64 (заголовок — «Сонет»). Зважаючи на соціальну значущість 2-го варіанта, подаємо його під текстом варіанта, схваленого поетесою.

Вірш «Mi» в першій редакції (ф. 2, № 11) має одну строфу (після першої), випущену у всіх виданнях:

Спи без завадоньки!
Жадної зрадоньки
 Ти ще не знав,
Ані розрадоньки
 В серці не мав.

В першодруку у вірші «Mi» після другої строфи йшли рядки, які Леся Українка зняла:

Туга даремная!
Доля таємная
 Тебе чека;
Ясна чи темная?
 Хто зна, яка!

«КОЛИ ВТОМЛЮСЯ Я ЖИТТЯМ ЩОДЕННИМ»

Подається за першодруком—зб. «На крилах пісень», стор. 14. В ранній редакції (ф. 2, № 11) текст вірша більший на 14 рядків і має епіграф з Віктора Гюґо: «—A quoi penses tu?—A l'avenir. V. Hugo, 93» («—Про що ти думаєш? — Про майбутнє»). Після 33 рядка йшли вірші:

Повнністю громадською — уклінність,
Патріотизмом — лютість до чужинців,
Набожністю — запеклість фанатичну,

після 35-го:

Любов'ю до людей — забавку панську,

після 54-го:

Палала в очах туга ідеалу,
І дід побачив і спитав у хлопця.
«Куди ти дивишся, моя дитино?
Що бачиш ти в далекому просторі?»

і після останніх рядків:

Але в просторі бачу я країну
Осяйну, наче світло ідеалу,
Неначе світло правди... о, дідусю!
В нас на землі нема такого раю!
Питаєш ти, що бачу я в просторі?
Прийдешність бачу я, віки потомні!

Дата — за автографом (ф. 2, № 11).

«СКРІЗЬ ПЛАЧ І СТОГІН, І РИДАННЯ»

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор. 38. Подається за чистовим автографом цієї збірки (ф. 2, № 747), текст якого тогочасний з першодруком. У ранньому автографі (ф. 2, № 11) третю й четверту строфу поміняно місцями. Дата — за автографом № 11.

«ЗА ПРАВДУ, БРАТТЯ, ЄДНАЙМОСЬ ЩИРО»

Вперше надруковано в т. I «Творів» Лесі Українки у вид. 1951 р., стор. 55. Подається за автографом (ф. 2, № 722) — записною книжкою, в якій поезія вміщена разом з «Чотирма казками зеленого шуму», що орієнтовано датуються 1890 р.

СОНЕТ

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор. 36. Подається за першодруком, який має незначні відмінни від автографа (ф. 2, № 747). Дата — за автографом.

«ДИВЛЮСЯ Я НА СМЕРТЬ НАТУРИ...»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 1. Подається за автографом (ф. 2, № 747). Спочатку цей вірш разом з попереднім входив до підбірки сонетів, потім Леся Українка його закреслила і попередній вірш надрукувала окремо. Оскільки обидва вірші написані на одному аркушику паперу, датується 1890 роком.

1884—1891

В ДИТЯЧОМУ КРУЗІ

Цикл віршів, вперше разом надрукований у зб. «На крилах пісень» під заголовком «Дитячі». Перший вірш опубліковано в альманасі «Перший вінок», Львів, 1887, стор. 176—177 з датою — 1885 р. Другий вірш опубліковано там же, стор. 230—231 під заголовком «Поле» і з датою — 1884 р. Третій вірш — у ж. «Дзвінок», Львів, 1890, ч. 22, стор. 169. Дата в автографі (ф. 2, № 11) — 91 р., очевидно помилкова. Четверта поезія опублікована в «Ілюстрованій бібліотеці для молоді, міщан і селян», Чернівці, 1891, № 3, стор. 33 під заголовком «До руской дитини». Дата — за автографом (ф. 2, № 11).

Подається за текстом авторського примірника збірки «На крилах пісень», в якому знято заголовки кожного вірша, взяті з перших рядків поезії.

ВИШЕНЬКИ

Подається за першодруком ж. «Дзвінок», 1891, № 14, стор. 115.

1890 — 1891

КРИМСЬКІ СПОГАДИ

Цикл з заспіву і 12 поезій, вперше надрукованих у зб. «На крилах пісень», стор. 66—78. Подається за авторським примірником збірки, в якому закреслено останні рядки в «Заспіві», дві строфи (після 4-ї) в поезії «Негода». Датується цикл 1890—1891 рр. Авторські дати під заспівом та 1—5 поезіями. Решту поезій слід датувати 1890 р.— роком мандрівки Лесі Українки по Криму.

СЛЬОЗИ-ПЕРЛИ

Вперше надруковано в ж. «Народ», Львів, 1891, № 7, стор. 115 під заголовком «Ридання». Подається за збіркою «На крилах пісень». В тексті «Народу» були ще дві строфи, які Леся Українка випустила в наступних виданнях.

ЗОРЯНЕ НЕБО

Цикл з п'яти поезій, з яких остання під заголовком «Зорі» вперше була надрукована в ж. «Зоря», 1891, № 12, стор. 227. Весь цикл вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор. 8—10. Подається за першодруком циклу. Заголовок «Зоря» Леся Українка зняла в своєму примірнику збірки.

1891

РОЗБИТА ЧАРКА

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор. 21. Подається за першодруком. Дата — за автографом (ф. 2, № 11).

«ЯКЩО ПРИЙДЕ ЖУРБА, ТО НЕ ДУМАЙ ІІ»

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1891, № 15, стор. 286—287 під заголовком «Розвага». Подається за текстом зб. «На крилах пісень», тотожним з автографом (ф. 2, № 747).

1891—1892

СОН

Подається за авторською редакцією першодруку — за авторським примірником збірки «На крилах пісень», стор. 32. В першодруку після тринадцятої строфи йшли оядки, скорочені поетесою:

Тут наступила чорна тьма без сонця.
Я в розпачі ламаю руки, плачу,
Богиню кличу... Коли се з віконця
Я бачу світло, ясний промінь бачу!
Той промінь думки просвітив нездольні.
Ще хвиля й світ весь затремтить від гуку,—
Зрадіють всі невірники бездольні...
Та що се нагле затримало руку?
Ох, я ж загинуть маю!.. І від страху,
Від жалю розум наче хмари вкрили.
Як тяжко! Моє серце повне жаху:
Умру без слави, навіть без могил!

Поезію присвячено Олександрі Судовщиковій.

У ПУТЫ

Подається за авторським примірником збірки «На крилах пісень». Вперше надруковано там же, стор. 44.

1892

ДОСВІТНІ ОГНІ

Вперше надруковано в зб. «На крилах пісень», стор. 25. Подається за авторською редакцією першодруку. В своєму примірнику збірки Леся Українка після другої строфи зняла рядки:

Розкинула темная ніч свої чари,
Налинули сні, мов ті хмари,
Мов чорнії хмари страшні.
І сняться мені все дивні
Поивидля, испевнії чвари.

Знято також рядки, якими закінчувався вірш:

З віконечек ллється стяга та пресвітла,
Одрадість у серці розквітла.
Огні золотії мигтять,
Одважним промінням зорять,
Мов кличуть: до праці до світла!

В редакції, яку подаємо в основному тексті, вірш друкувався у всіх наступних виданнях, в т. ч. і в російському перекладі, надрукованому в газеті «Рабочая правда» в 1913 р.

Датується за раннім автографом (ф. 2, № 11).

СОСНА

Вперше надруковано в ж. «Зоря», 1893, № 19, стор. 368. Подається за збіркою «На крилах пісень». Текст першодруку і наступних видань, а також автографа (ф. 2, № 747 та № 11) тотожний. Дата — за автографом (ф. 2, № 11).

СОН ЛІТНЬОЇ НОЧІ

Подається за першодруком — зб. «На крилах пісень», стор. 35. Дата — за раннім автографом (ф. 2, № 11).

1893

МАВРСЬКИЙ КОРОЛЬ

Подається за першодруком — ж. «Нова громада», Київ, 1906, № 2, стор. 43—44. Цей вірш — переклад з Г. Гейне.

1893 — 1894

«ПИТАННЯ — ВІДПОВІДЬ»

Опубліковано в ж. «Життя і революція», 1928, кн. 11, стор. 154. Вірш вміщено серед інших поезій (автограф № 11), об'єднаних спільним заголовком «Романси».

НА МОТИВ З МІЦКЕВИЧА

Опубліковано в зб. «Арго», Київ, 1914, стор. 40. Подається за автографом ф. 2, № 702, в якому цей вірш вміщено разом з поезією «Nocturno» під спільним заголовком «Романси». Датується 1893—1894 рр. за датуванням циклу «Романси» в автографі № 11.

МЕЛОДІЇ

Повністю цикл вперше надруковано в зб. «Думи і мрії», стор. 47—53, звідки й передруковується з урахуванням правок поетеси в авторському примірнику книжки — знято заголовки з 1—7, 10 і 11 віршів та порядкову їх нумерацію. Перший вірш у автографі № 11 мав заголовок «Нічна мелодія», у автографі № 701 — «Nocturno». Вірш «Хотіла б я піснею стати» вперше надруковано в ж. «Зоря», 1894, № 2, стор. 35—36. Дати до окремих віршів і до всього циклу — за першодруком.

1894

«КОЛИ ВЖЕ ЗАЧЕПИЛИ СІ ПИТАННЯ»

Опубліковано в ж. «Нові шляхи», Львів, 1930, № 3, стор. 82—83. Подається за автографом, що зберігається у Львівському музеї українського мистецтва в архіві М. Павлика. Датується часом, не пізнішим за 27.IX 1894 р., на підставі листа поетеси до М. Павлика, в якому цей вірш додано до зробленого Лесею Українкою перекладу вірша «В небі ми жодного доброго батька не маєм» якогось німецького поета.

1895

ПРОРОЧИЙ СОН ПАТРІОТА

Вперше надруковано в ж. «Народ», 1895, № 9, стор. 135—136 під криптонімем «Н. С. Ж.».

Ця сатира є відповіддю на статті «Наші національно-політичні відносини» і «Про своїх людей» та інші, вміщені в ж. «Буковина» в №№ 27—32 за 1895 р. і

прійняті духом клерикалізму, угодовства, націоналізму та запобігання перед папським Ватиканом. Надсилаючи цю сатиру разом з статтею «Безпардонний патріотизм», Леся Українка писала в листі до М. Павлика 9(21) травня 1895 р.: «Замість обіцяного «Волинського образка» оце посилаю Вам дві патріотичні штуки [...] Воно б можна зовсім нічого не писати, але ж дуже вже розсердили мене ці безпардонні панове, тим більше, що вони мені ще вдома обридли. Як треба буде, то я їм і надалі не спущу...»

М. Павлик зробив з ж. «Народ» окрему відбитку з «Пророчим сном патріота», справедливо вважаючи, що, як він писав до Лесі Українки, «це буде доброю зброєю проти святого Юра».

Подається за першодруком. Датується травнем 1895 р. на підставі листування між Лесею Українкою і М. Павликом з приводу цього вірша.

Редактор «Буковини» — в той час редактором був Осип Маковей, український письменник, який у своїй політичній програмі припускався збочень в бік від демократизму. Присвята вірша Маковееві звучить насміхом. «Коли Вам,— писала Леся Українка у згаданому листі до М. Павлика,— «Пророчий сон» не до вподоби, [...] то відшліть його редакторові «Буковини», як пам'ятку від мене, я все одно винна йому гречність, то нехай це буде *faute de mieux*».

Святоюрські вежі — кафедральна греко-уніатська церква у Львові, центр католицької реакції у старому Львові.

русськеє обличчя римською тіарою вінчане— йдеться про львівського митрополита Сембратовича, що 1895 року став кардиналом у Римі.

«Руский Сіон» — церковна газета, заснована Сембратовичем і станіславським єпископом Пелешем у Львові.

Іх нам треба нищить без пардону — висміювання заклик, вміщеного в статті «Наші національно-політичні відносини» («Буковина», № 29) — «треба без пардону нищити кожний ворожий вплив». Стаття під «ворожим впливом» мала на увазі поширення прогресивних ідей з Росії.

НА ПАМ'ЯТЬ 31-ГО ІЮЛЯ 1895 РОКУ

Опубліковано в ж «Нові шляхи», Львів, 1930, № 5, стор. 48—50. Подається за автографом-листочком з альбома Ради Драгоманової (ф. 2, № 682). Поезію написано напередодні від'їзду Лесі Українки з Софії. Вірш друкувався за іншим автографом під заголовком «Раді на не-забудь». Дата — за заголовком.

Рада — дочка Драгоманова М. П. — Аріадна Михайлівна Драгоманова, в одруженні А. М. Труш.

С е с перше і безмірне горе — смерть М. П. Драгоманова 20. VI 1895 р.

1895 — 1896

НЕВІЛЬНИЧІ ПІСНІ

Цикл віршів. Спочатку до нього входили перші сім віршів, надрукованих в ж. «Народ», 1895, № 15—16, стор. 254—256. В збірку «Думи і мрії» Леся Українка включила ще дев'ять віршів, знявши поезії «Божа іскра» і «Slavus-sclavus». У київському виданні збірки «На крилах пісень» опубліковано лише кілька віршів з циклу, до того ж різко скорочених цензурою та автоцензурою. Подається за текстом зб. «Думи і мрії» з поновленням згаданих двох віршів. Вірш «Поет під час облоги» вперше надрукований в зб. «Привіт д-ру Івану Франку», Львів, 1898, стор. 190—193 з епіграфом, знятим у пізніших виданнях:

«Грешно в годнну слез и горя
Красу луны, небес и моря
И ласки милой воспевать».

«Девіз «тенденційних»

Цей епіграф — рядки з вірша Некрасова «Поет и гражданин», неточно процитовані Лесею Українкою (очевидно, з пам'яті).

Поезія «Товарищі на спомин» вперше надрукована в зб. «Привіт д-ру Івану Франку», стор. 1—3. Поезії «Грішниця», «О, знаю я, багато ще промчить», «Fiat pox!», «На вічну пам'ять листочкові...», «Слово, чому ти не твердая криця» вперше надруковані в ж. «Житє і

слово», 1897, т. VI, стор 13—16, 354—363. Поезія «Ангел помсти» вперше надрукована в зб. «Думи і мрії», стор. 77—78.

В автографі вірша «Мати невільниця» (ф. 2, № 11) коло заголовка рукою Олени Пчілки написано — «Галля». Це вказує на прообраз співбесідника поетеси — Галю Ковалевську-Деген, доньку М. П. Воронцової-Ковалевської і М. Ковалевського — відомих революціонерів-народовольців. М. П. Ковалевська була заслана на довічну каторгу в м. Кару на Сибір, де вона разом з товаришами 1889 року отруїлась на знак протесту проти знущання з в'язнів і катування Н. Сигіди («Карійська історія»). Леся Українка дружила з родиною М. Ковалевського.

1896

ВІДГУКИ

Подається за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 85. Цим віршем починається одноіменний розділ збірки, який складається з поезій, написаних протягом 1896—1899 рр. Дата — за першодруком.

ЄВРЕЙСЬКА МЕЛОДІЯ

Вперше надруковано в ж. «Літературно-науковий вісник», 1898, кн. V, стор. 146—147. Подається за текстом зб. «Думи і мрії». Дата — за зб. «Думи і мрії». В чорновому автографі (ф. 2, № 647) інша дата — 21.VI 1896 р., с. Колодяжне.

AVE REGINA!

Подається за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 87—88. Дата—за першодруком. У чистовому автографі (ф. 2, № 629) разом з датою вказується місце написання — с. Колодяжне.

TO BE OR NOT TO BE?

Подається за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 89—90, звіренням з автографом (ф. 2, № 711) Дата — за першодруком.

To be or not to be? — «Бути чи не бути?» — початок монолога Гамлета з одноіменної трагедії Шекспіра.

БРАТОВІ Й СЕСТРИ НА СПОМИН

Опубліковано в ж. «Радянське літературознавство», Київ, 1948, № 9, стор. 7. Друкується за автографом (ф. 2, № 4). Дата — в автографі.

«ЯК Я УМРУ, НА СВІТІ ЗАПАЛАЄ»

Опубліковано в зб. «Неопубліковані твори», стор. 7. Подається за автографом (ф. 2, № 655). Дата — там же.

ПРО ЛЮБОВ ТВОЮ, ДРУЖЕ...

Переклад з Надсона. Вперше надруковано в тексті драми Лесі Українки «Блакитна троянда» в альманасі «Нова Рада», Київ, 1908, стор. 407. Орієнтовно датується 1896 р. — роком закінчення написання «Блакитної троянди».

1896—1897

З ПРОПАЩИХ РОКІВ

Цикл з двох віршів. Подається і датується за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 90—92.

1897

ДО ТОВАРИША

Подається і датується за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 92—93.

«ЯК ДИТИНОЮ БУВАЛО»

Друкується й датується за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 93.

«НЕ ДОРІКАТИ СЛОВО Я ДАЛА»

Опубліковано в зб. «Неопубліковані твори», стор. 8.
Друкується за автографом (ф. 2, № 728). Дата —
там же.

РОМАНС

Друкується і датується за першодруком — зб. «Ду-
ми і мрії», стор. 94.

«КРОВ ТВОЯ — РУБІН КОШТОВНИЙ»

Опубліковано в зб. «Неопубліковані твори», стор. 9
з чорнового автографа (ф. 2, № 728) з відновленням
строфи (після другої), ретельно закресленої поетесою:

Мудрим людям достаються
Поцілунки, лаври, квіти,
А поету на потіху
Все криваві самоцвіти.

Подається за автографом, дата — там же

«...ТАК ПРОЖИЛА Я ЦІЛУ ДОВГУ ЗИМУ»

Опубліковано в зб. «Неопубліковані твори», стор. 10.
Друкується і датується за автографом (ф. 2, № 705).

«ТИ, ДІВЧИНО, ЖИТТЯМ РОЗБИТА, ГРАЙ!»

Опубліковано в зб. «Неопубліковані твори», стор. 11.
Друкується за автографом (ф. 2, № 707). Умовно да-
тується 1897 р. за почерком і папером.

1897 — 1898

КРИМСЬКІ ВІДГУКИ

Вперше цикл повністю надруковано в зб. «Думи і
мрії», стор. 94—115. Подається за першодруком циклу
за авторським примірником поетеси. Дати — в першо-

друку. Окремо вірші циклу друкувалися: «Східна мелодія» — в ж. «ЛНВ», 1898, № 2, стор. 140—141, «Мрії» — там же, стор. 141—142, «Зимова ніч на чужині» — в «ЛНВ», 1898, № 5, стор. 143—147, «Весна зимова» — в «ЛНВ», 1899, № 2, стор. 167, решта — в зб. «Думи і мрії». В чорновому автографі поезії «Зимова ніч на чужині» є дві дати — 15 і 29 грудня 1897 р. (ф. 2, № 670).

В поезії «Уривки з листа» Леся Українка після 24 рядка в остаточному тексті зняла 27, наявних у чорновому. Ці рядки, які нижче подаємо за автографом (ф. 2, № 664), мають виразно автобіографічний характер:

Поки я дивлюсь на море, гадаю, що й я така вільна,
Як хвиля білява,
Оглянусь на гори, що з півночі світ заступили,
І тіль мені думку покріє,
І раптом прокинеться спогад,
Що я не на волі, а тільки ланцюг мені довгий
На час, на годину дала моя доля лукава,
Дозволила вийти за темную гір огорожу,
Немов за ворота турми, і глянути втомленим оком
На вічнеє вільнеє море.
Коли б мені сила, щоб раптом ланцюг розірвати,
Схопити човен-душогубку і легке подвійне весельце
І швидко, мов чайка морська білокрила, полинуть по
хвилях
Геть за далекий обрій, звідки сонечко сходить
В новії незнані світа,
На іншую долю й недолю!..
Марнії мрії! За кожним моїм необачним, незміреним
рухом
Бряжчить невидимий ланцюг і болем до кості мене
протинає.
Гай-гай, не розірвеш його,
Не такий його майстер кував,
Щоб моїм недотепним рукам розірвати.
Тільки час,— він усякі замки розбива! —
Сю кормигу розібіє й мене вкупі з нею...
Ось які тіні, товаришу, кидзють гори на мене.
Дай вам боже ніколи не знати сіх тінів
І не ходити у хмару повитим по світі веселім.
Ні, ви не з тих, що живуть у тумані.]

КОЛИ СНИТЬСЯ МЕНІ...

Вперше цей переклад з Байрона надруковано в ж. «Рідний край», 1906, № 5, стор. 6. Орієнтовно датується 1897 р.

1898

«ПОРВАЛАСЯ НЕСКІНЧЕНА РОЗМОВА»

Вперше надруковано в «ЛНВ», 1898, № 10, стор. 50—51. Подається за зб. «Думи і мрії». Посвята С. М., тобто Сергієві Мерзвинському, вперше надрукована в т. I п'ятитомної збірки творів поетеси, виданому 1951 р., у відповідності з проханням Лесі Українки в листі до матері — Олени Пчілки: «Над віршем «Порвалася нескінчена розмова» я прошу написати: «Пам'яті С. М.» (лист від 5.I 1904 р.).

У ПУСТИНІ

Вперше надруковано в ж. «ЛНВ», 1899, № 2, стор. 166. Подається за зб. «Думи і мрії». Дата — там же.

НА СТОЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вперше надруковано в ж. «ЛНВ», 1899, № 2, стор. 164—165. Подається за зб. «Думи і мрії», дата — там же.

ЗОРЯ ПОЕЗІЇ

Подається і датується за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 119.

ЗАБУТА ТІНЬ

Вперше надруковано в зб. «Думи і мрії», стор. 121—123. Подається за першодруком з відновленням 11-го та 36-го рядків, механічно пропущених. Рядки відновлено за автографом (ф. 2, № 7) Дата — за першодруком.

ПРОКЛЯТТЯ РАХІЛІ

Вперше надруковано в ж. «ЛНВ». 1918. кн. I, стор. 3—5. Твір написано 1898 року, до друку поетеса його не обробила. Подаємо за чистовим автографом (ф. 2, № 732). В цьому автографі наприкінці ще є такі рядки, закреслені поетесою:

І зникла тінь в підземному Шеолі,
А крик лунав ще довго в чистім полі
І невиразною луною долетів
До тихої вигнаниці — Марії.
І син її крізь сон зненацька затремтів.
А мати здійняла свій погляд, повний мрії,
До зірки, та зоря вже ледве променіла —
На сході заграва, мов кров'ю, червоніла.

Первісне визначення жанру цього твору — «Легенда». Датується орієнтовно 1898 р. за свідченням родини Косачів.

1899

ПОВОРИТ

Подається за першодруком — зб. «Думи і мрії», стор. 120—121. Дата — за першодруком.

IMPROMTU

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 12. Поезію написано експромтом, у відповідь на запитання російського письменника Григорія Мачтета, чи Леся Українка змогла б писати вірші російською мовою. Датується орієнтовно 1899 р. — роком зустрічі Лесі Українки з Мачтетом у Києві.

«ЯК Я ЛЮБЛЮ ОЦІ ГОДИНИ ПРАЦІ»

Опубліковано в ж. «Червоний шлях», Харків, 1923. № 3, стор. 5—6 під заголовком «Години праці». Дата — за автографом (ф. 2, № 729).

СМУТНОЇ ПРОВЕСНИ...

Цей переспів з Ади Негрі опубліковано в ж. «Рідний край», 1907, ч. I, за 20 жовтня. Час написання цього переспіву відноситься до 1899 р., коли Леся Українка працювала над статтею «Два напрямлення в новейшій італьянській літературі».

ТКАЧІ

Опубліковано в «Записках Ніжинського інституту народної освіти», кн. VII, 1926 р. Рік написання орієнтовно слід віднести до часу праці Лесі Українки над перекладом «Ткачів» Г. Гауптмана і іншими творами, призначеними для соціал-демократичних організацій.

ENFANT PERDU

Надруковано вперше в ж. «Вільна Україна», Санкт-Петербург, 1906, ч. III. Час здійснення перекладу слід віднести до 1899 р., коли Леся Українка виступила з доповіддю про Г. Гейне.

1899—1901

ІЗ ЦИКЛУ «НЕВОЛЬНИЦЬКІ ПІСНІ»

Підбірка «Із циклу «Невольницькі пісні» вперше була надрукована в зб. «Відгуки», стор. 3—16. Подається за першодруком циклу. Окремі поезії до того друкувалися в періодичній пресі: «Єврейські мелодії» — в «ЛНВ», 1900, № VIII, стор. 122—123; «Епілог» — в ж. «Молода Україна», 1901, № 5—6, стор. 244—248; «Віче» — там же, № 8—9, стор. 291—295; решта — в зб. «Відгуки».

Поезія «Завжди терновий вінець» у «Відгуках» значно коротша за її текст, написаний ритмованою прозою і збережений у автографі. Зважаючи на важливість цього тексту (ф. 2, № 649), подаємо його під друкованим. Вперше текст за автографом надрукований у кн. «Неопубліковані твори», стор. 20.

Датується цикл і окремі вірші — за зб. «Відгуки».

1900—1901

РИТМИ

Повністю цикл «Ритми» вперше надрукований у зб. «Відгук», стор. 17—30. Подається за текстом зб. «Відгуки». Перші шість поезій під спільним заголовком «Ритми» були надруковані в «ЛНВ», 1901, № 9, стор. 233—237. Дати в першодруку і в автографі в поезіях «О, як то тяжко тим шляхом ходити» та «Чом я не можу злінути вгору» сумнівні. Навіяні перебуванням в Карпатах, ці поезії слід датувати — першу — 16.VIII 1901 р., другу — 4.VIII 1901 р.

ХВИЛИНИ

Повністю цикл вперше надруковано в зб. «Відгуки», стор. 31—42. Перші чотири вірші під спільним заголовком «Хвилини» були до того надруковані в «ЛНВ», 1902, № 1, стор. 37—38. Подається і датується — за зб. «Відгуки».

ЛЕГЕНДИ

Під таким заголовком цикл вперше надрукований у зб. «Відгук», стор. 43—65. До того поезії циклу друкувалися в періодичній пресі та в альманахах. «Сфінкс» і «Ра-Менеїс» під спільним заголовком «Єгипетські фантазії» вперше надруковані в альманасі «Дубове листя», 1903, стор. 67—72, у зб. «Відгуки» вони подані без об'єднуючого заголовка, наявного і в чистовому автографі (№ 7440, рукописний фонд Державної публічної бібліотеки УРСР в Києві). В чорновому автографі (ф. 2, № 734) є, крім дати, вказівка на місце написання — Зелений Гай. «Жертва» і «Саул» вперше надруковані в зб. «Відгук», «Легенди» за життя поетеси друкувалися нарізно: «Червоні легенди» (під заголовком «Легенди») і «Трагедія» — в зб. «Відгуки», а «Королівна» — в ж. «Рідний край», 1912, № 5, стор. 5—8. Вперше «Легенди» разом, у відповідності з задумом поетеси, зафіксованим чистовим автографом (ф. 2, № 730), надруковано в т. I «Творів» поетеси, вид. 1951 р. В «Червоних

легендах» у автографі після третьої строфи є ще одна, закреслена авторкою:

як на людях, в землю вритих,
пишні замки будувались
і ставали ті люди
підмурівками столицям;

В чорновому автографі є вказівка на місце написання «Легенд» — Кімполунг.

Цикл поезій подається за зб. «Відгуки», «Легенди» — за чистовим автографом, звіренням з текстом зб. «Відгуки». Дати — за першодруком циклу.

1900

«ЧАСТО КАЖУТЬ: «ЯСНІ ЗОРІ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 15. Подається за автографом (ф. 2, № 718). Дата — за автографом.

«ВСЕ, ВСЕ ПОКИНУТЬ, ДО ТЕБЕ ПОЛИНУТЬ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 13—14. Подається за автографом (ф. 2, № 634). Датувати слід 16.XI 1900 р. за розміщенням віршів у автографі.

«ХОТИЛА Б Я ТЕБЕ, МОВ ПЛЮЩ, ОБНЯТИ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 17. Подається за автографом (ф. 2, № 634). Дата — 16.XI 1900 р. орієнтовна — на тій же підставі, що й попередній вірш.

«Я БАЧИЛА, ЯК ТИ ХИЛИВСЬ ДОДОЛУ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 19. Подається за автографом (ф. 2, № 634). Дата — за автографом. В рукопису наприкінці є ще один рядок, закреслений поетесою: «Я мушу, любий, вірити в дива».

«ТО, МОЖЕ, СТАНЕТЬСЯ І ДРУГЕ ДИВО»

Опубліковано в I т. «Творів» Лесі Українки, Київ, 1951, стор. 211. Подається за автографом (ф. 2, № 634), дата — там же.

«ЧИ ПАМ'ЯТАЄТЕ, КОЛИ Я ГОВОРИЛА»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 21. Подається за чистовим автографом (ф. 2, № 721). Датувати слід орієнтовно 30 XI 1900, оскільки в чорновому автографі вірш вписано разом з датованою поезією «Завжди терновий вінець», написаною 30.XI 1900 р.

1901

«УСТА ГОВОРЯТЬ: «ВІН НАВІКИ ЗГИНУВ!»

Опубліковано рівночасно в № 2 трьох журналів за 1946 р.: «Україна», «Вітчизна» і «Радянський Львів». Друкується за автографом (ф. 2, № 687), дата — там же. Існує також інша редакція цього вірша, яка починається словами: «Не всі мої квітки пішли з тобою».

«ТИ НЕ ХТІВ МЕНЕ ВЗЯТЬ, ПОЛИШИВ МЕНЕ ТУТ НА СТОРОЖІ»

Опубліковано рівночасно в № 2 за 1946 р. в журналах «Україна» і «Вітчизна». Подається за автографом (ф. 2, № 687). Дата в автографі сумнівна, оскільки Леся Українка була в Кімполунгу лише в червні. Очевидно, слід датувати 6.VI 1901 р.

«КВІТОК, КВІТОК, ЯК МОЖНА БІЛЬШЕ КВІТІВ»

Опубліковано в ж. «Вітчизна», Київ, 1946, № 2. Подається за автографом (ф. 2, № 687). Дата в автографі сумнівна, як і в попередньому вірші. Слід, очевидно, датувати 6.VI 1901 р.

КАЛИНА

Опубліковано в ж. «Червоний шлях». 1923, № 3, стор. 51. Подається за автографом (ф. 2, № 660). Дата — в автографі.

«МРІЯ ДАЛЕКАЯ, МРІЯ МИНУЛАЯ»

Опубліковано в ж. «Вітчизна». 1946, № 2. Подається за автографом (ф. 2, № 681). Дата — за автографом.

«ОЙ, Я ПОСТРЕЛЯНА, ПОРУБАНА СЛОВАМИ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 26. Подається за автографом (ф. 2, № 691). Дата — за автографом.

1902

«ТИ ХОТІВ БИ КВІТОК НА ДОРОЗІ МОЇЙ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 27. Подається за автографом (ф. 2, № 708). Дата — за автографом.

«ДЕ ТІІ СТРУНИ, ДЕ ГОЛОС ПОТУЖНИЙ»

Подається за першодруком: ж. «Молода Україна». Львів, 1902, № 4, стор. 118—119. Вірш написано в Швейцарії. Дата — за першодруком.

ОСІННІ СПИВИ

Вперше надруковано в «ЛНВ», 1903, № 1, стор. 1—8, як цикл з чотирьох віршів. В первісній редакції до циклу входили також вірші «Ні, ти не вмреш, ти щастя похvaeш», «Осінній плач, осінній спів», «Ніобея», «Хто дасть моїм очам потоки сліз?..» Подається за першодруком, звіреним за чистовим автографом (ф. 2, № 692).

Дата — за першодруком. У чорновому автографі (ф. 2, № 748) кожен з віршів має свою дату (за винятком третього): 1 — 27.VI 1902; 2 — 28.VI 1902; 4 — 30.VI 1902. Третій вірш слід також датувати 30 червня, оскільки в чорновому автографі його вміщено між віршами з цією датою: «Осінній плач» і «Ніобея».

«НІ, ТИ НЕ ВМРЕШ, ТИ ЩАСТЯ ПОХОВАЄШ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 28. Подається за автографом (ф. 2, № 748). Дата — за автографом. Вірш написано серед творів 1902 р.

«ОСІННІЙ ПЛАЧ, ОСІННІЙ СПІВ»

Опубліковано в ж. «Вітчизна», 1946, № 2. Подається за автографом (ф. 2, № 748). Дата — за автографом.

НІОБЕЯ

Вперше надруковано в альманасі «Нова рада», Київ, 1908, стор. 369—370. Подається за першодруком. Дата — там же.

«ХТО ДАСТЬ МОІМ ОЧАМ ПОТОКИ СЛІЗ?..»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 30—31. Подається за автографом, датованим I.VII 1902 р. (ф. 2, № 748).

«ЩЕ НЕ ВДАРИВ МОРОЗ, А ВЖЕ ВТОМЛЕНИЙ ЛИСТ»

Опубліковано в т. I «Творів» Лесі Українки, вид. 1951 р., стор. 229, як восьмий вірш циклу «Осінні співи». Подається за автографом (ф. 2, № 723).

«ГОСТРИМ ПОЛИСКОМ ХВИЛІ СПАЛАХУЮТЬ»

Вперше надруковано в ж. «Молода Україна», 1902. № 5, стор. 161—162. Подається за першодруком з виправленням друкарської помилки в 13 рядку (за автографом — ф. 2, № 736). Дата — за першодруком.

НА ЗЕММЕРІНГУ

Надруковано вперше в зб. «На вічну пам'ять Котляревському», Київ, 1904, стор. 121. Подається за першодруком, звіренням з авторською чистовою копією (ф. 2, № 2). Дата — за першодруком. В черновому автографі дата — San Remo. 16.XI 1902.

1903

ДИМ

Опубліковано в т. II «Творів» Лесі Українки, вид. 1927 р., стор. 110—112 за автографом (ф. 2, № 637, 638). Подається за автографом. Дата — там же.

В чернетці вірш починався так (відновлюємо закреслені слова):

[«Для нас у ріднім] краю навіть дим
Солодкий та коханий»... [Так колись
Казав старий Гомер: сліпії очі
Лябонь не гриз тоді легенький дим
з багаттів хатніх; жертва й гекатомбі
палилися не часто, більше в співах]

Після 42 рядка було ще чотирн:

[А тут же кашель груди розбиває
від сього диму! поки чужина
рятунок дасть повітрям, сонцем, морем,
коли б ще дим на той світ не загнав...]

«УГОРІ ТАК ЯРО СЯЮТЬ ЗОРІ»

Опубліковано в ж. «Література і мистецтво», Львів, 1941, № 2, стор. 35. Подається за автографом (ф. 2, № 712), дата — там же.

БРАНЕЦЬ

Вперше надруковано в зб. «На вічну пам'ять Котляревському», стор. 121—123. Подається за першодруком, звіренням за чистовим автографом (ф. 2, № 1). Дата — за автографом.

1904

«Я ЗНАЛА ТЕ, ЦЮ БУДУТЬ СЛЪОЗИ, МУКА»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 37. Подається за автографом (ф. 2, № 725). Дата — там же.

ДОЧКА ІЄФАЯ

Вперше надруковано в альманасі «За красою», Краків, 1905, стор. 5—6. Збереглося два автографи, з яких видно, що поетеса продовжувала працювати над віршем і після його надрукування в альманасі. Подається за автографами (ф. 2, №№ 640, 641), з яких у першому цифрами позначено необхідні рядки, які слід взяти з другого. Дата — за першодруком і автографом.

СПОГАД З ЄВПАТОРІЇ

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 38—39. Подається за автографом (ф. 2, № 703). Дата — там же.

«МОЇ ЛЮБІ, ДО МЕНЕ ХОДІТЬ Я САМА»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 40—41 за автографом (ф. 2, № 679). Подається і дається за автографом.

«ЛЮДИ БОЯТЬСЯ ВНОЧІ КЛАДОВИЦА»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 42. Подається за автографом (ф. 2, № 679). Дата — там же.

«СКРІЗЬ, ДЕ НЕ ГЛЯНУ, СУХІ ТУМАНИ РОЗЛЯГЛИСЯ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 43. Подається за автографом (ф. 2, № 678).

НАПИС В РУІНІ

Вперше надруковано в «ЛНВ», 1905, № 4, стор. 1—2. Подається за першодруком. Дата — за чорновим автографом (ф. 2, № 683).

ІЗРАІЛЬ В ЄГИПТІ

Вперше надрукований в «ЛНВ», 1905, № 4, стор. 2—3. Подається за першодруком. Дата — за автографом (ф. 2, № 683).

«І ТИ КОЛИСЬ БОРОЛАСЬ, МОВ ІЗРАІЛЬ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 44—45. Подається за автографом (ф. 2, № 657). Дата — там же.

«КОЛИ ДИВЛЮСЬ ГЛИБОКО В ЛЮБІ ОЧІ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 46, як три окремі вірші. Подається за автографом (ф. 2, № 662). Дата — за автографом.

«О, НЕ КОРИ МЕНЕ, ЛЮБИЙ, ЗА МРІЇ ПРО СЛАВУ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори». Подається за автографом (ф. 2, № 662). Дата — там же.

«ОЙ НЕ ЗНИКЛИ ЗОЛОТІІ ТЕРНИ»

Опубліковано в ж. «Вітчизна» за чорновим автографом (ф. 2, № 662). Подається за тим же джерелом. Дата — в автографі.

1903 – 1904

«БУЛО СЕ ЗА ЧАСІВ СВЯТОЇ ГЕРМАНДАДИ»

Вперше надруковано в альманасі «З потоку життя», Херсон, 1905, стор. 165. Подається за автографом (Київська державна публічна бібліотека УРСР, № 1–4870).

ER PUR TI TRADIRO

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 65. Подається за автографом (ф. 2, № 645).

1905

ПІСНІ З КЛАДОВИЩА

Ці два вірші опубліковані в кн. «Неопубліковані твори», стор. 49. Подаються за автографом (ф. 2, № 645). Дати — там же.

ПІСНІ ПРО ВОЛЮ

Опубліковані в кн. «Неопубліковані твори», стор. 54—57 за чорновим автографом (ф. 2, № 695). Цикл складається з трьох пісень, які розміщені в автографі у подаваній нами послідовності. Біля другої поезії позначка — II(III), біля третьої — III(II). В першодруку і в наступних виданнях другою поезією друкувалося «Чого марсельську пісню чути», хоч для цього не було підстав, оскільки зворотна нумерація не була основною. Так само безпідставно включалися дві закреслені авторкою строфи в поезії «Ось вони йдуть...» і одна (остання) строфа в поезії «Нагаєчка, нагаєчка!» Наводимо ці строфи. Після четвертої строфи першої поезії йдуть рядки:

Ох, коли іншої пісні не знаєш,
краще мовчи: се ж ти духа вгасаєш.
Чи панахиди вже править пора
в час, коли воля під прапор збира!

Знаю сей спів! він неначе отрута,
спів сей створила в кайдани закута

бідна душа. Ще бо змалку труїв
всіх нас, уроджених в північ, сей спів.

По суті ці рядки є первісним варіантом наступних строф, залишених поетесою в основному тексті. В пісні «Нагаєчка, нагаєчка!» наприкінці були ще такі рядки:

Чи ми, немов невільники, під ляскіт канчука,
На втіху злим плантаторам ударим тропака?
Чи се ми хочем, здавшись на божу благодать,
Такою «карманьйолю» тиранів налякать?

Датується за автографом.

«МРІЄ, НЕ ЗРАДЫ Я ТАК ДОВГО ДО ТЕБЕ ТУЖИЛА»

Опубліковано в ж. «Вітчизна», 1946, № 2. Подається за автографом (ф. 2, № 680). Дата — за автографом.

«УПОЄНІ НА БЕНКЕТАХ КРИВАВИХ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 52—53. Подається за автографом (ф. 2, № 680). Дата — за автографом.

«ОСЬ УНОЧІ ПРОБУДИЛИСЬ ДУМКИ»

Опубліковано в ж. «Червоний шлях», 1923, № 3, стор. 50. Подається за автографом (ф. 2, № 693). Дата — за автографом.

ДИЯВОЛЬСЬКЕ НАВОЖДЕННЯ

Вперше надруковано в ж. «Рідний край», 1913, № 1, стор. 6—9, під заголовком «Граф фон Ейнзідель». Подається за автографом (ф. 2, № 680). Написана на тому ж папері, що и поезія «Упоєні на бенкетах кривавих». Це дає підстави датувати «Диявольське навождення» 1905 роком.

1906

КАЗКА ПРО ОХА-ЧУДОТВОРА

Вперше надруковано в ж. «Молода Україна», Київ, 1912, № 2 під заголовком «Казка про Оха-Чародія». Подається за чистовим автографом (зберігається в Київській державній публічній бібліотеці), звіренням з першодруком. Дата за чорновим автографом (ф. 2, № 658) — 7.III 1906 р.

ВЕСЕЛИЙ ПАН

Вперше надруковано в ж. «Шершень», Київ, 1906, № 16—17, стор. 7 під псевдонімом «Лука». Подається за автографом (ф. 2, № 658). Дата в автографі.

ПРАКТИЧНИЙ ПАН

Вперше надруковано в ж. «Шершень», 1906, № 18, стор. 3 під псевдонімом «Лука». Подається за автографом, спільним для багатьох сатиричних поезій цього часу і з датою під іншими віршами — 7.III 1906 р. Цю дату можна вважати спільною для всієї групи сатиричних віршів (ф. 2, № 658).

ПАН ПОЛІТИК

Вперше надруковано в ж. «Шершень», 1906, № 15, стор. 6 під псевдонімом «Лука». Подається за автографом (ф. 2, № 658).

ПАН НАРОДОВЕЦЬ

Вперше надруковано в ж. «Шершень», 1906, № 16—17, стор. 3 під псевдонімом «Лука». Подається за автографом (ф. 2, № 658).

КАЗОЧКА ПРО КРАЙ ЦАРЯ ГОРОХА

Вперше надруковано в ж. «Шершень», 1906, № 18, стор. 3 за ініціалами «Л. У.». Подається за автографом (ф. 2, № 658). Дата — в автографі.

ЛЕГЕНДА

Вперше надруковано в ж. «Шершень», 1906, № 8, стор. 3 з двома пропущеними строфами (рядки 19—24, 43—48). Подається за автографом (ф. 2, № 674). Дата — 1906. На роковини Шевченка — за чорновим автографом (ф. 2, № 658).

«ТИХУ ЗАДУМУ ВЕЧІРНІЮ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 59. Подається за автографом (ф. 2, № 709). Дата — за автографом.

ПРОРОК

Вперше надруковано в ж. «Рідний край», Полтава, 1906, № 51—52, стор. 12. Подається за першодруком, звіреним з автографом (ф. 2, № 699). Дата — за першодруком.

ЖІНОЧИЙ ПОРТРЕТ

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 32. Подається за автографом (ф. 2, № 646). Дата в автографі. Після третьої строфи в автографі йдуть рядки, закреслені поетесою:

а ти не впала. Чом же ти чола
не можеш гордо зняти перед тими,
що продають себе задля срібла,
ганяючись за примхами пустими?

«НЕ ХУТКО ТЕ БУДЕ... ЧИ Й БУДЕ, ЧИ НІ?»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 63 під заголовком «До утопії». Подається за автографом (ф. 2, № 688) Дата — в автографі. Слова «До утопії» в автографі написані рукою Лесі Українки в кутку і можуть явжатися за вказівку на зв'язок цього вірша з її статтею «Утопія в белетристиці», надрукованою саме 1906 року.

1905 — 1906

«ОЙ В РАЮ, В РАЮ, БЛИЗЬКО ДУНАЮ»

Опубліковано вперше 1944 року під заголовком «Колядка». Подається за автографом (ф. 2, № 690),

«В ХОЛОДНУ НІЧ САМОТНИЙ МАНДРИВЕЦЬ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 58 за автографом (ф. 2, № 635). Подається за цим автографом.

LEGENDE DES SIÈCLES

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 60—61 за автографом (ф. 2, № 676). Подається за автографом. Вірш не викінчений, ненаписані рядки поетеса замінила рядами рисок.

1907

КІНЕЦЬ СТРАЙКУ

Цей переклад з Ади Негрі вперше надруковано в ж. «Рідний край», 1907, № 11. Про час перекладу цього вірша є вказівка в листі поетеси до матері від 24 січня 1907 р.: «... сором мені було посилати листа без давно обіцяного перекладу, а тим часом усякий клопіт не давав мені відновити чи попросту насвіжо записати сеї речі. Тепер цей переклад вийшов у мене ближчим до тексту, ніж той російський, що увійшов колись у статтю, та й ніж той український, що загубився. Я тепер краще знаю метрнку

італьянську, ніж годі, і через те змогла передати далеко точніше розмір свого вірша, можу навіть сказати, що переклала його зовсім точно. Остатня строфа може бути виражена ще й так: Де ж край того страждання? Або: Коли ж кінець страждання? — виберить з трьох варіантів, котрий більше до сподоби».

Подається за першодруком.

«ЗА ГОРЮЮ БЛИСКАВИЦІ»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 64 за автографом (ф. 2, № 650). Подається за автографом. Дата — там же.

НАРОД ДО ПРОРОКА

Надруковано вперше в ж. «Рідний край», 1908, № 2 під заголовком «Народ пророкові». Подається за автографом (ф. 2, № 685).

1908

ПОЛЯРНА НІЧ

Опубліковано в ж. «Червоний шлях», 1923, № 2, стор. 3—5. Подається за автографом (ф. 2, № 698). Риска в автографі наприкінці тексту вказує на те, що, можливо, твір не закінчений.

ХВИЛЯ

Вперше надруковано в ж. «ЛНВ», Київ, 1912, № 1, стор. 3. Подається за першодруком, звіренням з автографом. Дата — в автографі (ф. 2, № 719).

1909

МУЗИНІ ХИМЕРИ

Опубліковано в ж. «Вітчизна», 1946, № 2, стор. 23—25. Подається за автографом (ф. 2, № 795). Дата — в автографі.

1910

ВЕСНА В ЄГИПТІ

Цикл надруковано в двох номерах ж. «Рідний край» — № 43, стор. 6—7 (вийшов у світ 9 травня 1910 р.) і № 44, стор. 5—6 (вийшов у світ 25 травня 1910 р.). поезія «Сон» за життя поетеси не друкувалася і опублікована в кн. «Неопубліковані твори», стор. 66. Цикл в першодруку датований 22—30.III 1910 р. В автографі (ф. 2, № 632) дати стоять під кожним віршем (за винятком «Таємного дару», закінчення якого в автографі нема): «Хамсі» — 5.IV 1910. Герван: «Дихання пустині» — 5.IV 1910; «Афра» — 6.IV 1910; «Сон» — 7.IV 1910; «Вітряна ніч» — 9.IV; «Вість із півночі» — 10.IV. Дати — за старим стилем. Подається за першодруком, звіренням з автографом.

1911

З ПОДОРОЖНЬОЇ КНИЖКИ

Вперше цикл надруковано в «ЛНВ», 1911, № 5, стор. 193—196. Подається за першодруком, звіренням з автографом (ф. 2, № 652). Дата всього циклу — за першодруком, дати під окремими віршами — з чорнового автографа — записної книжки (ф. 2, № 635)

«ХТО ВАМ СКАЗАВ, ЩО Я СЛАБКА»

Опубліковано в кн. «Неопубліковані твори», стор. 68. Вірш записаний у подорожню книжку 1911 р. Подається за автографом, в якому є ще кілька закреслених рядків — варіантів одного, остаточного.

НА РОКОВИНИ

Вперше надруковано в ж. «Рідний край», 1911, № 9—10, стор. 3. Подається за автографом (ф. 2, № 686), звіренням з першодруком. Датується на підставі листа Лесі Українки до матері від 9.III 1911 р.

З М І С Т

	Стор.
Безсмертна іскра Прометєя. (Поезія Лесі Українки). <i>Олег Бабишкін</i>	3
ПОЕЗИЇ	
1880	
Надія	49
1884	
Конвалія	50
Сафо	52
1885	
Любка	53
1888	
Жалібний марш	54
Подорож до моря	56
Завітання	66
1880 — 1888	
«Я блукав колись по ріднім краю»	68
«Чого то часами, як сяду за діло»	69
Пісня	70
Остання пісня Марії Стюарт	71
«Шлю до тебе малий сей листочок»	72
1889	
В'язень	74

1886 — 1889

	Стор.
До природи	77
Напровесні	78
Співець	79
Вечірня година	82

1890

До мого фортеп'яно	83
На давній мотив	85
«Михайлику мій любий!»	87
Веснянка	92
Contra sрет sрего	94
Мій шлях	96
В магазині квіток	98
Сім струн	100
Do	100
Re	101
Mi	102
Fa	103
Sol	104
La	104
Si	105
«Коли втомлюся я життям щоденним»	107
«Скрізь плач і стогін, і ридання»	109
«За правду, браття, єднаймося щиро»	110
Сонет	111
«Дивлюся я на смерть природи, і благаання»	112

1884 — 1891

В дитячому крузі	113
«На зеленому горбочку»	113
«Літо краснее минуло»	113
«Мамо, іде вже зима»	114
«Тішсл. дитино; поки ще маленька»	116
Вишеньки	117

1890 — 1891

Кримські спогади	118
Заспів	118
1. Тиша морська	119
2. Граїї моя, пісне!	120
3. Безсонна ніч	121

	Стор.
4. На човні	122
5. Негода	124
6. Мердвен	125
7. Байлари	126
8. Татарочка	127
9. Бахчисарай	127
10. Бахчисарайський дворець	128
11. Бахчисарайська гробниця	129
12. Надсонова домівка в Ялті	129
Сльози-перли	131
I. «Сторононько рідна! коханий мій краю!»	131
II. «Україно! плачу слізьми над тобою...»	132
III. «Всі наші сльози тугою палкою»	133
Зоряне небо	134
«Зорі, очі весняної ночі!»	134
«Єсть у мене одна»	135
«Моя люба зоря ронить в серце мені»	135
«Я сьогодні в тузі, в горі»	136
«В небі місяць зіходить смутний»	136
1891	
Розбита чарка	137
«Якщо прийде журба, то не думай її»	138
1891 — 1892	
Сон	139
У путі	142
1892	
Досвітні огні	144
Сосна	146
Сон літньої ночі	147
1893	
Маврський король (З Гейне)	149
1893 — 1894	
Питання («Що ти говориш, любко моя мила?»)	152
Відповідь («Не жаль мені, що я тебе кохаю»)	153
На мотив з Міцкевича	154
Мелодії	155
«Нічка тиха і темна була»	155
«Не співайте мені сеї пісні»	155

	Стор.
«Горнть мое серце, його запалила»	156
«Знов весна, і знов надії»	156
«Дивлюсь я на ясні зорі»	157
«Стояла я і слухала весну»	157
«Хотіла б я піснею стати»	157
Перемога	158
До музи	159
«То була тиха ніч чарівниця»	159
Давня весна	160
«У чорную хмару зібралася туга моя»	161
1894	
«Коли вже зачепили сі питання»	162
1895	
Пророчий сон патріота	164
На пам'ять 31 іюля 1895 року	167
1895 — 1896	
Невільничі пісні	169
Божа іскра	169
Мати невольниця	171
«І все-таки до тебе думка лине»	173
Slavus — sclavus	173
Ворогам	174
Північні думи	175
До товаришів	176
Поет під час облоги	177
Товаришці на спомин	181
Грішниця	183
Хвилина розпачу	192
«О, знаю я, багато ще промчить»	193
Ангел помсти	194
Fiat pox!	195
На вічну пам'ять листочкові, спаленому при- ятельською рукою в непевні часи	197
«Слово, чому ти не твердая криця»	198
1896	
Відгуки	200
Єврейська мелодія	201
Ave reginal	203
To be or not to be?	205

	Стор.
Братові й сестрі на спомин	207
«Як я умру, на світі запалає»	210
Про любов твою, друже... (З Надсона)	212
1896 — 1897	
З пропаних років	213
1. «Я знаю, так, се хворії примари»	213
2. «Обгорта мене туга, болить голова»	214
1897	
До товариша	215
«Як дитиною, бувало»	217
«Не дорікати слово я дала»	218
Романс («Не дивися на місяць весною»)	219
«Кров твоя — рубін коштовний»	220
«...Так прожила я цілу довгу зиму»	221
«Ти, дівчино, життям розбита, грай»	223
1897 — 1898	
Кримські відгуки	224
I. Імпровізація	224
II. Уривки з листа	225
III. Східна мелодія	228
IV. Мрії	229
V. Зимова ніч на чужині	232
VI. Іфігенія в Тавриді	236
VII. Весна зимова	243
Коли сниться мені (З Байрона)	246
1898	
«... Порвалася нескінчена розмова»	247
У пустині	249
На столітній ювілей української літератури	251
Зоря поезії	253
Забута тинь	255
Прокляття Рахілі	258
1899	
Поворіт	262
Імпромту	264
«Як я люблю оці години праці»	266
Смутної провесни... (Переспів з Ади Негрі)	269
Ткачі (З Гейне)	270
Enfant perdu (З Гейне)	272

1899 — 1901

	Стор.
Із циклу «Невольницькі пісні»	273
Єврейські мелодії	273
I. «Як Ізраїль доставсь порогам у полон»	273
II. «Єрмесіє, зловісний пророче в залізнім ярмі!»	274
Епілог	274
Забуті слова	277
Віче	278
«Завжди терновий вінець»	281

1900 — 1901

Ритми	284
I. «Де поділися ви, голоснії слова»	284
II. «Чи тільки ж блискавицями літати»	285
III. «Якби оті проміння золоті»	286
IV. «Хотіла б я уплисти за водою»	286
V. «...Ні! я покорити її не здолаю»	287
VI. «Якби вся кров моя уплинула отак»	289
VII. «О, як тяжко тим шляхом ходити»	290
VIII. «Чом я не можу злинути угору»	291
Хвилини	293
Lied ohne Klang	293
Свята ніч	294
«Ви щасливі, пречистії зорі»	294
«Талого снігу платочки сивенькіі»	295
«Минаю я, було, долини й гори»	295
«Гей піду я в ті зелені гори»	296
«Хочеш знати, чим справді було»	297
«Темна хмара, а веселка ясна»	298
«Ой здається—не журюся, таки ж я не рада»	298
«Ой піду я в бір темненький, там суха сме- река»	299
Легенди	300
Єгипетські фантазії	300
I. Сфінкс	300
II. Ра-Менеїс	301
Жертва	308
Саул	309

Легенди	Стор.
I. Червоні легенди	313
II. Трагедія	314
III. Королівна	316
1900	
«Часто кажуть: «ясні зорі»	321
«Все, все покинуть, до тебе поинуть»	323
«Хотіла б я тебе, мов плющ, обняти»	324
«Я бачила, як ти хилився додолу»	325
«То, може, станеться і друге диво»	327
«Чи пам'ятаєте, коли я говорила»	328
1901	
«Уста говорять: «він навіки згинув!»	330
«Ти не хтів мене взять, полишив мене тут на сто- рожі»	332
«Квіток, квіток, як можна більше квітів»	333
Калина	335
«Мрія далекая, мрія минулая»	337
«Ой, я постреляна, порубана словами»	339
1902	
«Ти хотів би квіток на дорозі моїй?»	340
«Де тії струни, де голос потужний»	342
Осінні співи	343
1. До Lady L. W.	343
2. Осінь	344
3. Останні квітки	345
4. Плач Єремії	346
«Ні, ти не вмреш, ти щастя поховаєш»	347
«Осінній плач, осінній спів»	349
Ніобея	350
«Хто дасть моїм очам потоки сліз?..»	354
«Ще не вдарив мороз, а вже втомлений лист»	356
«Гострим полиском хвилі спалахують»	357
На Земмерінгу	358
1903	
Дим	359
«Угорі так яро сяють зорі»	363
Бранець	366

	1904	Стор.
«Я знала те, що будуть сльози, мука»		370
Дочка Ієфая		372
Спогад з Євпаторії		374
«Мої любі, до мене ходіть! я сама»		377
«Люди бояться вночі кладовища»		379
«Скрізь, де не гляну, сухі тумани розляглися		381
Напис в руїні		382
Ізраїль в Єгипті		385
«І ти колись боролась, мов Ізраїль»		387
«Коли дивлюсь глибоко в любі очі»		390
«О, не кори мене, любий, за мрії про славу»		392
«Ой не зникли золотії терни»		393

1903 — 1904

«Було се за часів святої Германдади»	394
Errur ti tradiró	396

1905

Пісні з кладовища	397
«Я на старім кладовищі лежала»	397
«На кладовищі ми про щастя говорили»	397
Пісні про волю	398
I. «Ось вони йдуть. Корогва у них має»	398
II. «Нагаечка, нагаечка!» -- співають накі- нець»	399
III. «Чого марсельську пісню чути?»	400
«Мріє, не зрадь! Я так довго до тебе тужила»	402
«Упоєні на бенкетах кривавих»	404
«Ось уночі пробудились думки»	406
Диявольське навождення	407

1906

Казка про Оха-чудотвора	411
Веселий пан	415
Практичний пан	416
Пан політик	417
Пан народовець	418
Казочка про край царя Гороха	420
Легенда	421
«Тиху задуму вечірною»	424
Пророк	426
Жіночий портрет	427
«Не хутко те буде... Чи й буде, чи ні?»	429

1905 — 1906

	Стор.
«Ой в раю, в раю, близько Дунаю»	431
«В холодну ніч самотній мандрівець»	433
Légende des siècles	434

1907

Кінець страйку (З Ади Негрі)	437
«За горою блискавиці»	439
Народ до пророка	440

1908

Полярна ніч	445
Хвня	446

1909

Музичні химери	448
--------------------------	-----

1910

Весна в Єгипті	455
Хамсін	455
Дихання пустині	456
Афра	457
Сон	458
Вітряна ніч	458
Вість із півночі	459
Таємний дар	460

1911

З подорожньої книжки	463
I. Pontos aхеіnos	463
II. У тумані	464
III. На стоянці	465
IV. Мрії в бурю	468
V. Земля земля!	471
VI. Епілог	471
«Хто вам сказав, що я слабка»	473
На роковини	474
Примітки	477

Леся Українка. Стихотворення, т. I.
Издательство «Радянський письменник»
(На українському мові)

Редактор *О. С. Дяченко*
Художник *К. К. Калугін*
Художній редактор *К. І. Золотарьова*
Технічний редактор *Й. М. Вайншенкер*
Коректори *К. Є. Рожківська, С. А. Тіктіна*

Здано на виробництво 30/І 1961 р. Підписано до друку 10/VI 1961 р. Формат 70×90/зз. 16¹/₂ фіз.-друк. арк., 19,38 ум.-друк. арк., 17,33 обл.-вид. арк.+1 вкл. Зам. 69. Тираж 8500. Ціна в оправі 63 коп.

Радянський письменник, Київ, Госпітальна, 20.

Книжкова ф-ка Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР.
Одеса, Купальний зав., 5.

